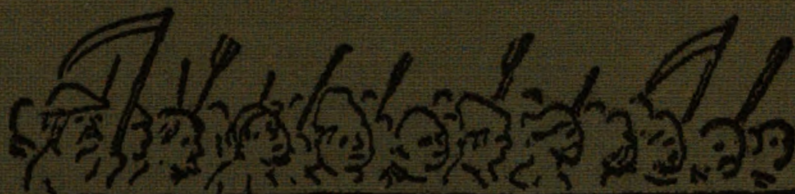
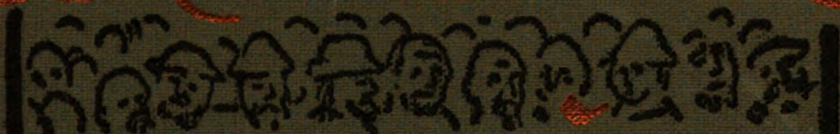

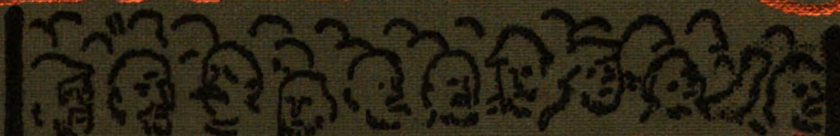
MILAN DURMAN

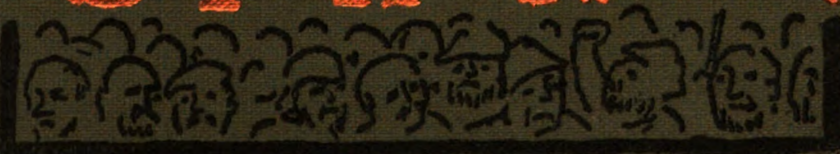
HRVATSKA

SELJAČKA

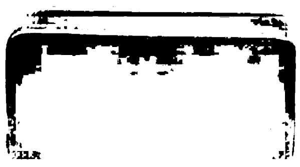

BUNA 1573

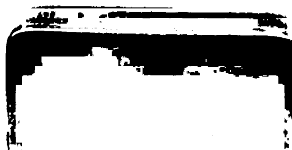

Milan Durman

Hrvatska seljačka buna

1573

ZAGREB 1936

Zadružna štamparija, Zagreb (B. Miletić)

Uvod

Ustajući protiv gospodskog paradiranja s prošlošću i šovinističkog naduvavanja historije, u članku »Plašt kralja Milana i dolama cara Lazara« (»Dom«, god. 1904.), Dr. Ante Radić kaže hrvatskim seljacima: »Ljudi, ne budite ludi! Vi prošlosti nemate, jer prošlost i povijest imaju samo kraljevi i velikaši, vaši gospodari. Prah vaših djedova znao bi vam pripovijedati samo o mukama, ropstvu i sužanjstvu, a ni o kakvoj slavi. Vi u prošlosti nemate ništa, vaša je samo — budućnost, ako u vas bude pameti. Pogledajte sadašnjost, pogledajte oko sebe, koliko vas ima, koji istu muku patite — onda ćete veselo gledati u budućnost. Inače ćete biti robovi i sužnji, kao što ste i bili«.

Ova muževna, otvorena i pametna konstatacija pok. Ante samo je u toliko neispravna, što hrvatski seljački narod u svojoj tužnoj prošlosti ima ipak jedan događaj, kojega se ne treba stiditi niti odricati. Šta više po njemu on se može da stavi uz bok ostalih naroda, koji su znali, da se i s oružjem u ruci dignu i bore za svoje pravo i svoju slobodu. Po njemu hrvatski seljački narod ima svoju revolucionarnu tradiciju, na koju se može s ponosom pozivati.

Taj dogadjaj, taj krupni dogadjaj u prošlosti hrvatskog seljačkog naroda, koji ima svoje veliko historijsko značenje, to je seljačka buna 1573. pod vodstvom stubičkog kmeta Matije Gupca.

Dugo je vremena službena historija maćuhinski postupala s ovim značajnim pokretom hrvatskih seljaka u 16. vijeku. A razlog tome je taj, što je seljačka buna bila čisti klasni pokret hrvatskih seljaka protiv klasnog ugnjetavanja i izrabljivanja sa strane hrvatske gospode. Dakako, da seljačka buna kao izraziti klasni pokret nije mogla da izazove oduševljenje, pa čak ni razumijevanje feudalnih i gradjanskih historičara. U koliko je nisu prikazivali kao neki pljačkaški i razbojnički pokret, oni su je ili uopće prešućivali, a to je stara taktika svih službenih historičara vladajućih klasa, ili su je nastojali omalovažiti i prikazati kao neku »puntariju« od čisto lokalnog značenja, izazvanu postupcima jednog nasilnog velikaša.

Samo nikome od njih nije išlo u glavu, da je seljačka buna bila masovni pokret obespravljenih i orobljenih seljaka protiv čitavog tadanjeg vladajućeg gospodskog staleža.

Uostalom to priznaje i jedan od naših gradjanskih historičara, Ferdo Šišić, koji se znao da dovine do izvjesnog kritičkog gledanja na našu prošlost. U svojoj studiji »Seljačka buna od 1573.«, koja je prigodom 350. obljetnice izašla u »Jugoslavenskoj Njivi« br. 3.—6., god. 1923., kaže on doslovce:

»Treba naime podcrtati, da su svi istorijski izvori hrvatske istorije sve do XIX. vijeka potekli nesamo gotovo isključivo od plemića i svećenika, nego su oni bili za njih napisani. Isto je tako čitava starija hrvatska istoriografija, od baruna Ratkaja (1652.) do grofa Oršića na početku XIX. vijeka, pisana takodjer isključivo od plemića i svećenika, dakle od članova nekadanjih privilegovanih razreda. Sasvim je stoga i prirodno, da u tim djelima dominira feudalni duh, da se glorifikuje plemstvo i plemićka djela, da se slave junaci na viteškom megdanu i u bučnoj sabornici, dok se o seljaku kmetu ili ne čuje ništa, ili samo ono, što je ružno i žalosno. Stoga ćete i naći, da je »muška puntarija« od 1573. kroz sve vrijeme do sredine XIX. vijeka gledana u onovremenoj istoriografiji s prezirom i mržnjom. Tek su Ilirizam i njegovi posljednici pod utjecajem demokratskih ideja francuske revolucije, donijeli u tome izmjenu. Prvi je Ivan Kukuljević uzeo gledati na Matiju Gupca i njegove drugove drugim očima, sa simpatijom za bijedno hrvatsko seljaštvo XVI. vijeka i s punim razumijevanjem bezbožne stoljetne nepravde, koja mu se nanosila od strane inače toliko slavljenih junaka i rodoljuba, ali prvi su prikazali taj dogadjaj Mirko Bogović, a onda August Šenoa. Tako se zgodi, da je tek u drugoj polovici XIX. vijeka Matija Gubec shvaćen kao narodni čovjek, kao krupno istorijsko lice i kao simbol otpora protiv nepravde«.

Ali dok se u XIX. vijeku, pod utjecajem naprednih i demokratskih ideja francuske revolucije, u redovima gradjanstva i inteligencije počelo s više simpatija i razumijevanja gledati na seljačku bunu i tragičnu pojavu Matije Gupca, dakako sve to više na sentimentalnoj osnovi[1]), nego iz nekog saglašavanja s idejama, koje su seljake po-

---

[1]) Na takvoj sentimentalno-romantičnoj osnovi napisan je Šenoin roman »Seljačka buna« i Mirka Bogovića tragedija »Matija Gubec«. Obojica su, ako ne već klasno-revolucionarno, ono bar pošteno pisali o seljačkoj buni i njezinim protagonistima. Bogović je borbeniji i socijalno odredeniji, dok su kod Šenoe više akcentirani nacionalno-politički momenti.

kretale u borbu protiv feudalnih nasilnika, dotle **pravi kult Matije Gupca i njegovih suboraca počinju da gaje tek braća Radići u okviru hrvatskog seljačkog pokreta.** A to je i posve razumljivo. Gradjanstvo, i u svojim najnaprednijim predstavnicima, čak i u doba kad se oduševljavalo idejama francuske revolucije, ne može nikad da shvati, a još manje da se oduševljava jednim izrazito klasnim seljačkim pokretom, kao što je bila seljačka buna 1573. Pravo značenje toga pokreta i golema pojava seljačkog vodje Gupca može da se shvati i ispravno ocjeni samo s klasnog seljačkog stanovišta. Zato je svaki pokušaj, da se Gupca prikaže u drugom, a ne u klasnom osvjetljenju, falzificiranje i iskrivljavanje pravog značenja seljačke bune, njezinih uzroka i ciljeva.

Fakat je i ostaje nepobitno, da je seljačka buna bila uperena protiv eksploatacije i nepravda, koje su hrvatskom seljaku-kmetu nanosili hrvatski velikaši i popovi (u glavnom visoki kler). Fakat je i ostaje nepobitno, da su baš hrvatski velikaši, na čelu s biskupombanom **Jurjem Draškovićem**, na najkrvaviji način ugušili seljačku bunu, a njezine kolovodje i učesnike najsvirepije mučili i dali smaknuti. U to ime tražili su hrvatski velikaši i crkveni velikodostojnici pomoć tudjinca, austrijskog cara Maksimilijana II., protiv hrvatskog seljaka.

U svojoj »**Povjesti Hrvata**« (sv. III. str. 290.) historičar **Vjekoslav Klaić** kaže: »Staleži medjutim nijesu prihvatili ni jedno ni drugo (radilo se naime o dva prijedloga, kako da se smire kmetovi na dobru Franje Tahija. Op. M. D.), već su poklisarima, koje bijahu izabrali za krunidbeni sabor u Požunu, dali naputak, neka porade kod kralja i kod ugarskih staleža, »da buntovni kmetovi, koji su se ogriješili ne samo o Franju Taha (Porijeklom mađarski velikaš. Op. M. D.), nego i o njegovo veličanstvo, ne izbjegnu zasluženoj kazni« (ut praefati coloni rebelles, qui non tantum contra ipsum dominum Thahy, sed etiam contra suam maiestatem et libertatem totius regni deliquerunt, meritam punitionem ne evadant). Baš posredovanjem hrvatskih poklisara obratio se je i ugarski sabor 5. listopada 1572. na kralja s ovom molbom: »Nadalje je carsko veličanstvo milostivo spomenulo, da su se kmetovi gospodina Franje Taha, spadajući pod grad Susjed i kašteo Stubicu, nedavno odmetnuli, kašteo (Stubicu) prevarom zauzeli, te djecu gospodina Taha odanle izbacili, a takodjer i grad (Susjed) kroz nekoliko mjeseci tako opasali, da nije nikome bilo slobodno u nj unići ni iz njega izaći. Budući

da ta stvar podaje vrlo zao primjer, a tako se isto protivi dekretima i plemićkoj slobodi staleža i redova kraljevstva ugarskoga, to su se ovi priklonili zahtjevu braće svoje državljana Hrvatske i Slavonije kao i samoga gospodina Taha, pak pokorno mole njegovo posvećeno carsko i kraljevsko veličanstvo, da se to seljacima ne ostavi neosvećeno, nego da milostivo dopusti rečenomu gospodinu Tahu, da svoje kmetove radi te pobune po običaju i pravu kraljevine Ugarije, nakon prije obavljena suda i po dobrim i zakonu vještim muževima izrečenoj osudi, prema zasluzi smije kazniti; podjedno da mu se milostivo povrati obveznica (litteras obligatorias), koju bijaše izdao, da ih ne će ni malo kazniti, a koju su komisari poslali carskomu veličanstvu«.

U odnosu prema hrvatskom seljaku bili su jednaki svi hrvatski velikaši. Šišić ima potpuno pravo, kad kaže u svojoj već spomenutoj studiji: »Medjutim sasvim je neispravno mišljenje, kao da je samo Franjo Tahi bio silnik i da je samo susjedgradski proces vodjen u pratnji nevjerojatne korupcije i protekcionalizma sudova, od županijskoga pa do kraljevskoga: isto taki silnik, ako ne još gori, bijaše i njegov šurjak, Nikola Zrinski, slavni i opjevani sigetski junak, pa onda toliki Frankopani, Erdödy i drugi svjetski i crkveni velikaši i dostojanstvenici«.

Unatoč svih medjusobnih trvenja, svadja i ratova, kao i stalnih sukoba sa ugarskim velikašima i bečkim dvorom, svi hrvatski velikaši i crkveni dostojanstvenici bili su jedinstveni, kad su bili u pitanju njihovi privilegisani klasni interesi, kad je bio u pitanju njihov stav prema hrvatskom seljaku. Čim su se seljaci podignuli na oružje svi su se velikaši našli u jednom taboru, pod vodstvom biskupa-bana Draškovića. Brzo su izgladjeni sporovi izmedju pristaša Tahijevih i pristaša Uršule Hening, jer se radilo o zajedničkom neprijatelju, koji je za njih bio opasniji i od turske invazije. Nikad hrvatsko plemstvo nije pokazalo takovu homogenost prema vanjskom neprijatelju, kao što ju je pokazalo prema pobunjenom hrvatskom seljaku. Takvu kompaktnu homogenost svih vladajućih klasa protiv seljaka nalazimo uostalom kod svih seljačkih buna. Evo što o tom kaže Engels za njemački seljački rat, koji je u tom pogledu potpuno analogan onome što se dogodilo kod nas u Hrvatskoj za vrijeme Gupčeve seljačke bune:

»Pred revolucijom bila su zaboravljena sva stara neprijateljstva ... I gradjani i knezovi, plemstvo i popovi, Luther i papa, udružili su se »protiv ubilačkih i razbojničkih čopora seljaka«. »Neka ih

se goni, davi i bode, tajno i javno, tko god može, kao što se i bijesnog psa mora utući«, dovikivao je Luther njemačkim plemićima. Umreš li kod toga blago tebi, blaženiju smrt ne možeš imati. Ne smije se imati nikakve lažne samilosti sa seljacima. Oni se sami miješaju među buntovnike, koji imaju smilovanja s onima s kojima bog nema smilovanja, nego koje bog hoće da kazni ili uništi. Poslije će seljaci sami da hvale boga kad budu jednu kravu morali dati, da drugu mogu u miru uživati; a knezovi će od ove pobune naučiti na kakvom se duševnom stepenu nalazi svjetina s kojom se mora silom vladati. Mudrac veli: cibus, onus et virgam asino, napuni seljaka slamom od zobi. Seljaci ne slušaju riječi i glupi su, zato moraju slušati batinu, pušku i pravo im budi. Moliti moramo za njih da budu poslušni; ako ne, nema za njih mnogo smilovanja. Pustite da puške ječe medju njima, inače će oni hiljadu puta gore učiniti« (Engels, Njemački seljački rat).

U tom pogledu upravo je karakterističan slučaj s velikašem Stjepkom Gregorijancem. On je prvi počeo da huška stubičke i susjedgradske kmetove protiv svoga suparnika Tahija[2]), pa je čak njihovom oružanom pomoći nasilno zaposjeo Susjedgrad, dok je Tahi po poslu boravio u Ugarskoj. Ali kad su se seljaci općenito podigli na noge, pa zaprijetili i Gregorijančevom dvorcu u Mokricama, on je bio jedan od prvih, koji su zatražili oružanu pomoć carskih četa protiv svojih dojučerašnjih saveznika. »Medju hrvatskom i slovenskom plemićkom gospodom nastade u ovim krajevima prava strava. Osobito se prepao Stjepan Gregorijanec, koji je još do nedavna bunio kmetove protiv Tahija; nalazeći se u velikoj stisci, obraća se istoga dana na kapetana žumberačkih Uskoka Josipa Turna, moleći ga za pomoć i tužeći se na bana i hrvatsku gospodu, što nijesu ništa učinili protiv buntovnika«. (Antun Jiroušek: Velika seljačka buna godine 1573. Štampano u »Seljačkoj Prosvjeti« dvobroj 3.—4. god. 1926.).

Kad se ima u vidu ovo što smo rekli, a što ćemo još tokom daljnjeg izlaganja iscrpnije dokazati, onda će nam biti jasno, tko ima pravo na revolucionarnu tradiciju seljačke bune, tko je pravi baštinik onih ideja i načela, za koja su se tada ustali i borili hrvatski seljaci pod Matijom Gupcem. Makar nas gotovo četiri stoljeća di-

---

[2]) Radi analogije, koja je karakteristična za mentalitet feudalne aristokracije, napominjemo, da je to isto činio za vrijeme njemačkog seljačkog rata vojvoda Ulrich iz Württemberga.

jele od seljačke bune, nije ona tako daleka današnjim borbama, niti su njezine misli vodilje zastarjele. Neprijatelji su uglavnom ostali isti, iako su se možda sredstva borbe donekle izmijenila. Seljaštvo je još uvijek ona prezrena i eksploatisana klasa, kao u doba Matije Gupca, s tim što su se samo promijenili oblici eksploatacije i unižavanja. I zato doličnu poštu Matiji Gupcu i žrtvama seljačke bune može da oda samo onaj, tko se bori protiv modernog porobljavanja i eksploatacije, kao što su se hrvatski seljaci u 16. stoljeću borili za čovječanska prava i seljačke pravice. Tim se a priori isključuju svi oni, koji već po svom položaju, tradiciji i ideologiji stoje na suprotnoj strani fronta, na kome se borio i junački pao Matija Gubec.[3]) Samo na terenu ispravno shvaćene socijalne borbe može da se ocijeni pravo značenje hrvatske seljačke bune i samo u sklopu općih klasnih borba u Evropi na prelazu iz srednjega u novi vijek, može da se nadje njezino pravo mjesto i pravo objašnjenje. Kao takva hrvatska seljačka buna prelazi okvir jednog lokalnog dogadjaja i dobiva veliko svjetsko značenje. Zato ćemo, prije nego pređemo na njezino prikazivanje, da se opširnije pozabavimo općenito seljačkim bunama, te da prikažemo seljačke bune u drugim evropskim zemljama, koje su prethodile i u mnogom utjecale na seljačku bunu u Hrvatskoj.

---

[3]) Kad se nedavno u štampi razvila diskusija o spomeniku Matiji Gupcu, ustao je predsjednik Seljačke Sloge, Rudolf Herceg, protiv toga, da nadbiskup Stepinac bude uz Dr. Mačeka pokrovitelj akcije za podizanje Gupčevog spomenika, sa slijedećom motivacijom:

»Konačno, po mom mišljenju nije ni ukusno predlagati, da se akciji za spomenik Matiji Gubcu postavlja na čelo zajedno dr. Maček i dr. Stepinac. U ovoj stvari to bi kolidiralo. Dr. Maček je predstavnik hrvatskog seljačkog pokreta, a dr. Stepinac je stvarno i formalno nasljednik onoga Draškovića, koji je Matiju Gubca kao biskup osudio, a kao ban dao živa ispeći... To bi čak bila groteska — A Seljačka Sloga će se brinuti, da se uspomena na Matiju Gubca očuva ozbiljnom.« (»Jutarnji List«, 22. XI. 1935.)

Prava riječ i u pravo vrijeme!

Općenito o seljačkim bunama

Seljačke bune su gotovo opća pojava u evropskim zemljama na prelazu iz srednjega u novi vijek. One se doduše javljaju u vremenskom razmaku od gotovo tri stoljeća, a neke i kasnije (ruska i rumunjska), ali su ipak srodne, kako po svojim uzrocima, tako i po načinu kako su se javljale, te po parolama, koje su ispisivale na svoje zastave.

Doba, u kojem se odigravaju seljačke bune u Evropi, to je doba feudalizma u dekadenci, doba prodiranja i sve jačeg afirmiranja novog, kapitalističkog, društvenog poretka, osnovanog na novčanoj privredi, u dotadašnju strukturu feudalnog društva, osnovanog na naturalnoj privredi i vezanosti seljaka za zemlju. Kako se razvijala novčana privreda i kapitalistički poredak prodirao u pojedine zemlje, tako su se i javljale seljačke bune. Pošto to prodiranje nije bilo jedinstveno, niti je istovremeno zahvatalo sve zemlje, već je taj proces trajao decenijama pa i stoljećima, to se i revolucionarni seljački pokreti javljaju u velikom vremenskom razmaku od preko tri stoljeća. N. pr. francuska žakerija je izbila god. 1358., dok su se seljaci u Hrvatskoj pobunili tek 1573., a u Rusiji još mnogo kasnije.

Dva historijska dogadjaja su od presudnog značenja u tom pogledu, naime u pogledu razvitka novčane privrede i uvodjenje novca kao općeg plaćevnog sredstva. To su krstaški ratovi (1096—1291.) i otkriće Amerike (1492.), te ostalih prekomorskih zemalja i puteva. Krstaški ratovi su otvorili istok evropskoj trgovini. Oni su evropskim vladajućim klasama omogućili da su se iz bližega upoznale sa sjajem, raskošom i bogatstvom istoka, oni su kod njih otvorili apetite za životom orijentalnih knezova i mogućnika. Izobilje opljačkanog plijena i dragocijenosti dopremljeno je u Evropu, i sve je to kod evropske feudalne aristokracije potenciralo želju za raskošnim životom.

Još jače je u tom pogledu djelovalo otkriće Amerike i ostalih prekomorskih zemalja. Tim su stvorena i otvorena nova tržišta, novi izvori sirovina, a što je još najglavnije, otkrivene su nepresušne zalihe dragocjenih metala. Novčano gospodarstvo i kapitalizam dobi-

li su odlučan podsticaj za svoj razvitak. Trgovina je proširila granice svoje djelatnosti do najudaljenijih krajeva i tempo razvitka dobio je neobičan zamah. Javljaju se nove potrebe i nove želje, koje su se mogle zadovoljavati novcem, koji sve više potiskuje zastarjelo agrarno gospodarstvo. Dok je zemlja bila elemenat starog doba, dotle je novac sve više postajao elemenat novog doba. On je iz temelja mijenjao i čitavu društvenu strukturu.

Prodiranjem novčane privrede sve više se pogoršava položaj seljaka-kmeta. Feudalizam je osnovan na kmetstvu, t. j. na takvom odnosu, gdje je vlasnik zemlje feudalni gospodar, dok seljak dobiva zemlju samo u neku vrst zakupa, pa je zato dužan da gospodaru daje razne daće i podavanja, a povrh toga da na gospodarevoj zemlji radi badava izvjesne dane i da mu obavlja razne druge poslove. Službe seljaka prema njihovom feudalnom gospodaru bile su u početku odmjeravane prema potrebi i nisu bile naročito tegobne. Seljak je u odredjene dane radio svom zemaljskom gospodaru na polju, u vrtu, vinogradu, sjekao je drva i obavljao razne druge poslove. Osim toga je morao davati razna podavanja i daće, i to u plodovima, stoci, peradi, vuni, lanu, maslacu, medu, orasima i raznim drugim proizvodima. Tako dugo dok su ta podavanja obavljana u naravi, ona su još kako tako bila snošljiva i kmet je nekako mogao da zadovolji zahtjeve vlastelina.

Ali u koliko je više novac postajao sredstvo za plaćanje i novčana privreda potiskivala naturalnu, u toliko je vlastelinska pohlepa postajala sve nezasitljivija. Podavanja u naturalijama imala su ipak svoje prirodne granice, jer konačno ni feudalac nije trebao više plodova, nego što je mogao potrošiti skupa sa svojom porodicom i pratnjom, ili kako reče M a r x: »Granice njegovog želudca bile su i granice njegovom iskorištavanju seljaka«. Međutim davanja u novcu nemaju uopće granica. Novca vlastelin nikad nije imao dosta, a seljak je upravo do novca najteže dolazio.

Osim toga u vezi s razvitkom novčane privrede razvija se i kod aristokracije mnoštvo novih potreba i želja, koje su se mogle zadovoljiti samo novcem. Kao i kod svake vladajuće klase, koja se nalazi u dekadenci, tako se i kod feudalne aristokracije u to doba potencira želja za luksuznim životom i rasipavanjem. U koliko je razvitak trgovine iznosio na tržište sve više nove luksuzne robe i raznovrsnih proizvoda, u toliko je više trebalo novca, da bi se ti proizvodi mogli nabavljati i uživati. Krstaški ratovi, otkriće Amerike i ostalih prekomorskih zemalja, razvitak industrijske proizvodnje i trgo-

vine u Evropi, sve je to djelovalo na neobično povećanje konzumpcije predmeta i proizvoda za lična uživanja. Na dvorovima feudalaca nastaju takmičenja u raskošu, a u koliko je koji feudalac bio veći, u toliko je imao veće troškove za »reprezentaciju«. Manji feudalci su oponašali veće, dakako sve na račun svojih kmetova. »Svaki je od njih imao svoj civilni i vojnički dvor, morao je nositi skupocjena odijela, da se ne mora pred ostalim stidjeti. Osim toga je volio udoban život. Radi toga je brzo trošio ono, što su za nj seljaci proizvadjali, te onda morao da traži pozajmice. Time je upadao u isti bezizgledni položaj, u koji je dovadjao svoje seljake« (Mihail Pokrovski: Povijest Rusije).

Tjerano potrebom za luksuznim životom s jedne strane, a iscrpljivano i ruinisano neprekidnim medjusobnim svadjama i borbama s druge strane, plemstvu nije preostajalo ništa drugo, nego da sve jače pritište svoje kmetove, tražeći od njih sve više i više. Feudalac je trebao novaca, a on ga nije znao da drukčije zaradi, nego da ga otme, drugom feudalcu ili trgovcu, a to je u to doba već bilo malo opasno, jer su se u to doba manje više u svim zemljama već bile formirale jake centralne vlasti, koje tu vrst pljačke nisu mogle u svom vlastitom interesu da trpe, ili da što više prišarafi svoje podložne kmetove. Feudalac je već po čitavoj svojoj duševnoj strukturi bio nesposoban za bilo kakav način privredjivanja, jer mu je čitavo zanimanje bilo skitanje, ratovanje i medjusobno pljačkanje. Dakle, što mu je onda preostalo drugo nego da povećava eksploataciju svojih kmetova. A kako je feudalac uz to taj pritisak na svoje kmetove vršio preko svojih upravitelja i podredjenih namještenika, koji su takodjer pljačkali seljake i za sebe lično, to je položaj seljaka-kmeta postajao sve neizdržljivijim. U svojoj »Francuskoj revoluciji« kaže Kropotkin, govoreći o položaju francuskog seljaka još prije velike revolucije:

»Bijeda seljaka postajala je sve veća, u koliko je rastao luksuz gospode, koji je poprimio karakter razuzdanosti. Naročito je izrabljivanje sa strane plemstva činila nepodnošljivim okolnost, da je plemstvo velikim dijelom bilo ruinisano, ali je svoje siromaštvo htjelo sakriti luksuzom, pa je radi toga nastojalo, da od seljaka ispreša po mogućnosti što više prihoda. Tražena su i najmanja plaćanja i podavanja u naturalijama, stečena nekoć na osnovu porijekla, i sa seljacima se preko upravitelja postupalo s pravom lihvarskom nemilosrdnošću. Osiromašenje plemstva dovodilo je do toga, da su se plemići u odnosu prema svojim kmetovima, pretvorili u buržuje po-

hlepne za novcem, ali buržuje, koji su bili nesposobni, da nađu druge izvore obogaćenja osim iskorištavanja starih povlastica, preostataka feudalizma«.

Zato je plemstvo u svim zemljama sve više počelo da nasrće na prava seljaka, oduzimajući mu i ono što mu je bilo za život najpotrebnije. Položaj seljaka bivao je iz dana u dan sve gori. On je bio u pravnom pogledu gotovo ravan starovječnom robu, a u materijalnom pogledu mu je položaj u mnogom pogledu bio još gori. Uz to je imao da daje desetinu i razna druga podavanja svećenicima, da plaća sve državne poreze, jednom riječi svi državni tereti i tereti uzdržavanja vladajućih klasa padali su na njegova leđa. Kad je kmetstvo ukidano, ustanovljeno je, da su seljaci bili obavezni na 150 kojekakovih podavanja svojim gospodarima, a u samoj napuljskoj kraljevini imali su feudalci ništa manje nego 1395 raznih privilegija i tražbina prema svojim seljacima.

»Na seljaku su počivali svi društveni slojevi: knezovi, činovnici, plemstvo, popovi, patriciji i gradjani. Pripadao seljak kome knezu, državnom velikašu, biskupu, samostanu ili gradu, svuda su s njim postupali kao s kakvom stvari ili teglećom marvom, pa i gore. Ako je bio kmet, bio je prepušten na milost i nemilost svom gospodaru. Ako je bio podložnik, tada su njegove zakonske i ugovorene služnosti bile dovoljne da ga satru. A ove njegove služnosti su se povećavale iz dana u dan. Najveći dio svoga vremena morao je raditi na imanjima svoga gospodara. Od ono malo što je mogao zaraditi za sebe u svoje slobodno vrijeme morao je plaćati desetine, daće, zadužnice, rabotu, putni trošak, ratni porez, zemaljski porez i državni porez. Seljak se nije mogao ni ženiti ni umrijeti, a da ne plati gospodaru. On je morao, osim redovite rabote, za milostivog gospodara pobirati stelju, brati jagode, borovnice, puževe, u lovu tjerati divljač, sjeći drva itd. Ribolov i lov pripadali su gospodaru; seljak je morao mirno gledati kako mu divljač uništava žetvu. Općinske pašnjake i šume, koje su pripadale seljacima, gospoda su skoro svuda silom oduzimali. Tako kao što je gospodar upravljao seljakovim imetkom, isto tako je postupao i sa njegovom osobom, njegovom ženom i kćerima. On je imao pravo prve noći. On ga je bacao u tamnicu kad mu se prohtjelo, gdje ga je jednako sigurno čekalo mučenje kao što ga danas čeka istražni sudac. On ga je mogao ubiti, ili mu dati odrubiti glavu, kako mu se prohtjelo. Od onih poučnih poglavlja Caroline (Sudovanje o glavi — »Halsgerichtsordnung« cara Karla V. (1519.—1556). — Primjedba prevodioca na hrvatski). koja

govore o »odrezivanju ušiju«, »odrezivanju nosa«, »iskapanju očiju« »odrezivanju prstiju i ruku«, »odrubljivanju glave«, »lomljenju na kotaču«, »spaljivanju«, »prženju užarenim gvoždjem«, »rasčetverivanju« i t. d. nema nijednog jedinog kojim se milostivi tjelesni gospodar ili pokrovitelj ne bi bio po volji poslužio protiv svojih seljaka. A tko bi branio seljaka: U sudovima su sjedili baruni, popovi, patriciji ili juristi, koji su dobro znali zašto su plaćeni. Svi službeni staleži države živili su od isisavanja seljaka« (E n g e l s).

Engels to govori za položaj njemačkog seljaka prije seljačke revolucije pod Thomasom Münzerom. Da položaj hrvatskog seljaka u doba seljačke bune 1573. nije bio bolji, nego u mnogom pogledu i gori, vidjet ćemo kasnije, kad budemo o tome govorili.

Ali nije to bio samo zdvojni materijalni položaj, što je seljake tjerao u revoluciju. Kod utvrđivanja uzroka seljačkih buna, pored materijalnog važan je i moralni momenat. Seljak više nije mogao da podnosi sva ona ponižavanja i vrijedjanja, kojima je bio izvrgnut sa strane svojih feudalnih gospodara.[4]) Kod seljaka se počela da razvija klasna svijest i svijest o svom ljudskom dostojanstvu. »Kako su seljaci patili od ponižavanja sa strane plemstva i zapostavljanja sa strane gradjanstva isto toliko koliko i od izrabljivanja, to su se oni u svojim bunama borili ne samo za oslobodjenje od kuluka i tereta, nego gotovo još strastvenije za društveno podizanje svoga ugleda i za pravno izjednačenje sa gradjanima. Tako su seljački ratovi isto toliko borba za socijalno uvažavanje, kao i borba za potre-

---

[4]) U svojoj zanimljivoj knjizi »S e l j a k« sakupio je A d a m P r i b i ć e v i ć čitav niz primjera šikaniranja i ponižavanja seljaka sa strane feudalne gospode. Citiramo nekoje značajnije slučajeve:

U jednom njemačkom spomeniku nalazi se ovaj stav: »Ako seljak sretne zvijer rascjepljenog kopita (jelen, srna) u polju, ne smije je uplašiti, već treba da skine pred njom šešir i time da poštovanje svom gospodaru«.

Čuveni Basompjer, koji je živio s kraja XVI. i s početka XVII. stoljeća, držao je bodež na grlu seljaka, dok je njegov prijatelj silovao seljakovu kćer. Jedan francuski plemić htio je silovati kćer svoga kmeta. Kad je ona skočila kroz prozor i ubila se, on je dotrčao i ipak izvršio svoju namjeru, jer je još bila »vruća«.

Jedan francuski plemić je opet izjavio za svoga kmeta: »To je moj čovjek. Imam pravo da ga skuham i ispečem«.

U Danskoj su seljaci svojim psima morali odsječi jednu prvu nogu iznad koljena, da ne mogu tjerati divljač.

U Francuskoj su seljaci morali da po noći tjeraju žabe u ribnjacima, kako ne bi svojim kreketanjem smetale gospodara u spavanju.

Seljaci iz Ditmarške u Njemačkoj morali su nositi uže oko vrata, za

bno materijalno osiguranje« (Otto Rühle: Die Revolutionen Europas, I.—III.).

Tu svijest o svojoj vrijednosti i o svom dostojanstvu povećala je kod seljaka jedna okolnost, koja je u uskoj vezi s razvitkom ratne tehnike. Naime, upotrebom vatrenog oružja gubi feudalna aristokracija monopol na ratnu vještinu. I obični kmet s puškom u ruci bio je isto tako sposoban za borbu, kao i svaki plemić, koji se specijalno kroz čitav život za to spremao. Plemstvo je i tim već gubilo svoj raison d'être. Prije, u početku feudalnog doba, imalo je bar da svojom ratničkom vještinom obezbjeđuje kmetu sigurnost i mir, da bi nesmetano mogao obradjivati zemlju, a sad je sam kmet morao da ide u rat, i bio je u tom pogledu ravan svakom plemiću. Ta činjenica je seljake s jedne strane teško pogadjala, jer su svaki čas morali ići u rat, pošto su se ratovi tada neprekidno vodili, bilo vanjski bilo interni ratovi medju pojedinim feudalcima, pa su njihova polja ostajala neobrađena, a i ono što je bilo obrađeno, opustošeno je ratom. Ti neprekidni ratovi su pogoršali i onako težak materijalni položaj seljaka. Ali s druge strane, to je opet kod seljaka jačalo svijest o njihovoj vrijednosti i dostojanstvu. Kad je seljak dobio oružje u ruku, on je osjetio, da i on nešto znači. Uz to su kroz te ratove seljaci više dolazili u medjusobni dodir, vidokrug im se počeo širiti i kod njih se počela razvijati klasna svijest. Zato nije čudo, da su svim seljačkim bunama na čelu bili bivši vojnici. Oni su ne samo posjedovali izvjesnu ratnu vještinu, već su i bili svjesniji i odlučniji, pa su samim tim dolazili na čelo pokreta. Vidimo to kod seljačkih buna u Engleskoj, Njemačkoj, Rusiji, Madžarskoj, pa i kod

---

znak pokornosti, po naređenju svoga grofa Rudolfa. A grof Bredau u Češkoj šišao je svoje kmetice kao ovce i prodavao njihovu kosu.

Ako je gospodar pao u vjersko ludilo ili bio vjerski zaglupljen, svi su seljaci morali neprekidno da idu u crkvu, a neposlušni su bili batinani. Strastan lovac pretvarao bi seljake cijelog sela u lovce, ljubitelj muzike i kazališta u muzikante i glumce, sladokusac u kuhare.

Za svjetovnom vlastelom nije zaostajala ni crkvena. Neki crkveni dostojanstvenici su tražili da se Majka Božja, Krist, sv. Petar titulišu kao plemići: dame, seigneur, baron, kako bi se osnažio respekt prema plemstvu i zemaljsko uređenje usporedilo s nebeskim. Jedan biskup je ukorio svećenika, koji nije upotrebio te feudalne titule, kad je govorio o svetim osobama.

»Pravo prve noći« htjeli na početku srednjeg vijeka da vrše čak i biskupi i opati. Poslije je ovo pravo zamijenjeno u »djevojački porez«, koji se plaćao kao otkup prava prve noći. U pravilniku za otkup ovog prava prve noći mogu se naći stavovi, da nevjesta u ime otkupa mora dati »tepsiju na kojoj može komotno sa svojom zadnjicom sjediti«, ili da mora donijeti toliko sira i masla, »koliko je debela i teška njena zadnjica«.

nas u Hrvatskoj. Jedan od glavnih seljačkih vodja u hrvatskoj seljačkoj buni bio je bivši vojnik Ilija Gregorić, koji se istakao u borbama s Turcima, pa je čak nekoliko puta bio zarobljen, ali mu je uspjelo da pobjegne. To je uopće jedna pojava, s kojom se susrećemo u svim seljačkim bunama.

Međutim, pored ovih općih i zajedničkih uzroka svim seljačkim bunama, bilo je dakako i posebnih uzroka, koji su dolazili do izražaja u pojedinim zemljama već prema mjesnim prilikama i utjecajima. Na pr. takav jedan od posebnih uzroka u hrvatskoj seljačkoj buni bile su stalne borbe s Turcima, koje su pogoršavale i onako težak položaj hrvatskih seljaka. Ali o tome ćemo govoriti kasnije. Nego, sad ćemo na ovom mjestu da istaknemo još jednu karakterističnu pojavu za seljačke bune onoga vremena. Te bune naime često poprimaju vjersko obilježje. Naročito to važi za seljačke bune u Engleskoj, Njemačkoj i Češkoj.[5]) Tome su dvojaki razlozi. Prvo, što su čitav sredovječni život, sva misaonost i duševna aktivnost onoga doba, bili prožeti religioznim duhom. Engels to objašnjava ovako:

»Srednji vijek se razvio iz sirovosti. Obračunao je sa starom civilizacijom, starom filozofijom, politikom, i pravom, da u svemu počne opet iz početka. Jedino što je preuzeo od propalog starog svijeta, bilo je kršćanstvo i mnoštvo napola razorenih gradova lišenih svake civilizacije. Posljedica je svega toga bila ta, da su, kao na svakom početnom stepenu razvitka, popovi dobili monopol intelektualne naobrazbe, i tako je sama naobrazba dobila teološki karakter. U rukama popova ostala je politika i pravo, kao i sve ostale nauke, a sve su one bile samo grane teologije i njih se prosudjivalo po istim principima, u koliko su bile od važnosti za samu teologiju. Crkvene dogme bile su istovremeno i politički aksiomi, a mjesta iz biblije imala su u svakom sudištu snagu zakona. Premda se osnovao samostalan stalež pravnika, pravo je još dugo ostalo pod tutorstvom teologije. Ta velika premoć teologije na cijelom području intelektualnog djelovanja bila je nužna posljedica položaja crkve, kao zajednički izraz i sankcija postojeće feudalne vlasti. Jasno je da su time svi općenito izrečeni napadaji na feudalizam prije svega bili napadaji na crkvu, sve revolucionarne društvene i političke doktrine morale su pretežno biti teološko krivovjerstvo. Ako se htjelo dirnuti u postojeće društvene odnose, moralo im se skinuti aureolu svetosti«.

---

[5]) Husitski ratovi (1419.—1436.), ma da u njima ima mnogo momenata, koji su karakteristični za seljačke pokrete, ipak se ne mogu ubrojiti među seljačke bune u užem smislu, pa ih zato ovdje samo napominjemo.

Osim ovog općeg religioznog duha, koji je prožimao srednji vijek, seljačke bune su poprimale vjerski karakter u mnogom i radi toga, što je medju seljaštvom i uopće medju nižim društvenim slojevima vladalo nezadovoljstvo protiv službenih crkvenih predstavnika, naročito visokih crkvenih dostojanstvenika, koji u pogledu načina života i odnosa prema podložnim kmetovima nisu ništa zaostajali iza svjetovnih velikaša. Ti crkveni dostojanstvenici bili su uvijek na strani velikaša, jer su iz njihovih redova i dolazili, te su sami imali ogromne posjede i prihode, pa su tako bili klasno usko povezani sa svjetovnim plemstvom. Naprotiv, kod nižeg svećenstva, koje je samo porijeklom bilo seljačko, te je živjelo zajedno s narodom, pa u mnogom dijelilo i njegovu sudbinu, nalazimo dosta svećenika, koji su učestvovali u bunama, šta više i na vodećim mjestima. Tako su i u hrvatskoj seljačkoj buni svećenici Ivan Babić iz Brdovca i Antun Knežić iz Pušće simpatizirali s pobunjenim seljacima.

Ali ma koliko god socijalni zahtjevi seljaštva i nižih društvenih klasa u ono doba dolazili do izražaja u mističnim religioznim formulama, ma koliko god na oko izgledalo da se radi o kakvim nevažnim crkvenim dogmama, tu se, kako reče Engels, »radilo prije svega o vrlo pozitivnim materijalnim klasnim interesima«.

Na koncu da istaknemo još jedan važan momenat u svim ovim seljačkim bunama. Jedini saveznik na koga je pobunjeno seljaštvo nailazilo, to su bili siromašni gradanski i proleterski elementi. U hrvatskoj seljačkoj buni to doduše nije došlo toliko do izražaja, jer je buna bila ugušena prije nego se uspjela proširiti na gradove, ali i tu ističemo činjenicu, da je jedan od seljačkih voda bio bravar Pavao Šterc. »Od početka seljačkih buna u 14. vijeku susrećemo se svuda s činjenicom, da su siromašniji gradski slojevi postajali saveznici seljaka, koji su se borili. Može se s punim pravom reći, da su seljačke bune samo jedno opće ime za pobune masa radnog naroda onoga vremena. Nazivlje ih se seljačkim bunama zato, jer je seosko pučanstvo davalo glavni kontingent za te ustanke« (Max Beer: Opća historija socijalizma i socijalnih borba).

Ta činjenica može da bude poučna i za sadašnjost. Kao i prije, tako i sada, jedini iskreni, vjerni i pouzdani saveznik seljaka u njegovoj oslobodilačkoj borbi može da bude radnik. Svaka druga sprega mora na koncu da svrši nepovoljno za seljake.

Seljačke bune u pojedinim evropskim zemljama od 14.—16. stoljeća

Kako smo već rekli, seljačke bune se javljaju prvenstveno u onim evropskim zemljama, u koje je najprije počela da prodire novčana privreda i kapitalizam. To su poglavito zemlje na jugu i jugozapadu (»kolijevke kapitalizma«), a zatim zemlje duž obale Atlantskog oceana.

U Italiji je već polovicom 14. stoljeća došlo do brojnih seljačkih pobuna protiv plemstva i svećenstva, i to naročito u Pijemontu i Savoji. Te pobune poprimile su opasne dimenzije, jer su seljaci počeli paliti vlastelinske dvorce, ubijati ili odvoditi pojedine plemiće, pa poslije za njih tražiti otkupninu. Ovi seljački ustanci imali su izvjesnog uspjeha, pa se položaj seljaka donekle poboljšao.

Jedna od najranijih i značajnijih seljačkih buna jest ona u Flandriji još početkom 14. stoljeća. Ta seljačka pobuna imala je donekle i nacionalni karakter, jer su flandrijski seljaci u zajednici s obrtnicima i gradskom sirotinjom ustali kako protiv vlastele i krupnog svećenstva, tako i protiv francuskih osvajača, koji su u to doba bili okupirali Flandriju. Ustanak je izbio god. 1323. i trajao je sve do 1328. To je bio ustanak širokih narodnih masa sela i grada protiv vlastele, iza koje su stajali francuski kralj i papa. Papa je proglasio crkveno prokletstvo nad pobunjenim krajevima, a francuski kralj je pružio oružanu pomoć plemstvu i gradskim patricijima. Pobunjenici su ustali protiv izrabljivanja i ugnjetavanja sa strane viših klasa. Među vođama su se isticali seljak Nikola Zannelin i obrtnik u Brügge-u Jakov Peyt. Oni su govorili seljacima, da se ne brinu za papino prokletstvo, nego da se u duhu mole Kristu i slijede njegovu nauku. To je kako vidimo bio jedan od socijalno heretičkih pokreta, kakvih je u srednjem vijeku bilo neobično mnogo, i kojima je kao ideal lebdila prakršćanska komunistička zajednica. Peyt je kasnije iz potaje ubijen, a kler je dao njegovo mrtvo tijelo spaliti.

Seljačka buna u Flandriji imala je u početku dosta

uspjeha, jer je bila zahvatila gotovo čitavu Flandriju. Međutim flandrijska svjetovna i crkvena aristokracija, koja je pobjegla u Francusku, radila je živo na tom, da francuski kraljevi Karlo IV. i kasnije Filip Valois povedu rat protiv pobunjenika, »koji ugrožavaju čitav društveni poredak«. I doista Filip Valois je s jakom vojskom provalio u Flandriju i 23. augusta 1328. potukao pobunjenike kod Cassela. Na bojištu je palo oko 9.000 seljaka i obrtnika. Osveta plemstva je bila strašna. Dobra pobunjenika su zaplijenjena, narodu su bile nametnute ratne kontribucije, seljaci i obrtnici su u masama ubijani, čak se nisu štedile ni žene i djeca. God. 1328. ponovno je uspostavljen »red«.

Francuska je također imala svoju seljačku bunu, t. zv. žakeriju.[6]) Ta buna je trajala od 21. maja do 24. juna 1358., a završila je tragično po seljake, kao i ostale seljačke bune. Ona je izbila poslije neuspjeha Francuske u t. zv. stoljetnom ratu za nasljedstvo s Engleskom. U tim neprekidnim ratovima je Francuska bila dovedena na rub propasti. Dakako, da su svi ratni tereti padali na leđa seljaka i gradske sirotinje. Među plemstvom je zavladala demoralizacija, kraljev ugled se srozao, plemićke razbojničke čete su pljačkale zemlju, seljacima se oduzimalo i ono najpotrebnije za život, a bespravlje je vladalo u čitavoj zemlji. Nije bolje prolazilo ni gradsko stanovništvo, zato vidimo da u ovoj pobuni seljake pomažu i siromašni građani.

Vođa seljaka bio je neki Guillaume Calle, koga je dauphin (prestolonasljednik) Karlo domamio u Pariz, pod izlikom da sklope mir, gdje je bio najprije strahovito mučen, a zatim ubijen. Dijelio je sudbinu svih vođa seljačkih ustanaka. I njega su, kao i našeg Gupca, gospoda dala »okruniti« užarenim tronoškom za seljačkog kralja, a zatim su mu odrubili glavu. Kako vidimo, biskup Drašković nije se trebao truditi, da izmišlja sredstva, kako da pogubi Gupca.

Čitava žakerija nije dugo potrajala, a niti je pokazala neki naročiti organizirani otpor i određene i jasne ciljeve. »Francuski seljački rat — nazvan »žakerija« — bio je neorganizirana, elementarna pobuna iscrpljenog i zlostavljanog seljaka protiv njegovih tlačitelja«, kaže Beer. Ustanak je ugušen na najsvirepiji način. Savremena kronika kaže: »Čak ni Englezi, najgori neprijatelji kraljevstva, ne

---

[6]) U Francuskoj su gospoda tada podrugljivo nazivali seljaka Jacques (Jakov), kao na pr. kod nas Matek. Jacques Bonhomme znači što i kod nas »bedasti Matek«. Otud i naziv francuske seljačke bune Jacqerie (»žakerija«).

bi mogli tako tiranski postupati kao plemići prema seljacima«. Čitavi su krajevi formalno bili opustošeni. »Žakerija je utopljena u rijekama krvi« (B e e r).

Mnogo značajnija bila je s e l j a č k a b u n a u E n g l e s k o j. Ta seljačka buna idejno je donekle pripremljena naučanjem čuvenog vjerskog reformatora J o h n a W y c l i f f e - e, koji je u vjerskom pogledu ustao protiv papinstva, a za nacionalnu englesku crkvu, dok je u gospodarskom pogledu propovijedao prakršćanski komunizam, ustajući odlučno protiv privatnog a za zajedničko gospodarstvo. On je branio seoske općine protiv presizanja plemstva, koje je sve više nasrtalo na kolektivna zemljišta seoskih općina. Engleski seljaci su u svojim zadrugama i općinama na početku srednjeg vijeka sasvim lijepo živjeli, ali u koliko su se privrednim razvitkom širila tržišta u gradovima za seoske proizvode, u toliko je plemstvo sve više dobivalo apetit na ta općinska zemljišta, koja su t. zv. ograđivanjem počeli nasilnim putem prisvajati. U koliko su se dakle tržišta za seljačke proizvode širila i tim pružala seljaku mogućnost da bolje proda višak svojih proizvoda i tako poboljša svoj položaj, u toliko se kod vlastele sve više ispoljavala tendencija da seljaka učine potpunim kmetom. Kad je uz to izbila 1439. kuga, koja je pomorila velik dio radnoga naroda, tako da je nastala oskudica za radnom snagom, tad je vlada izdala zakone protiv radničke klase (»S t a t u t e o f L a b o u r e r s«), u kojima su radnicima silom naturene »razumne nadnice«, t. j. one nadnice koje su htjeli kapitalisti. To je izazivalo nezadovoljstvo i seljaka i radničkog pučanstva po gradovima. Sve se to još smješalo s novim vjerskim naučanjima Wycliffe-a i njegovoh učenika, od kojih je bio najznatniji J o h n B a l l.

Ovaj John Ball bio je odličan propovjednik, koji je u saglasnosti s teološkim naukama prirodnog prava zastupao jednakost sviju ljudi. Francuski kroničar F r o i s s a r d, koji se u to vrijeme zadržavao u Engleskoj (On je također opisao francusku žakeriju, čiji je bio veliki protivnik) zapisao je jedan interesantan govor John Balla, koga u izvatku citiramo prema Beeru, jer karakteriše tadašnje raspoloženje potlačenih klasa. Ball kaže: »Dragi moji ljudi! Zle su prilike u Engleskoj i neće se poboljšati, dok ne zavlada zajednica dobara, dok ne bude ni slugu ni gospodara, dok ne budu svi jednaki. S kojim pravom su oni, što se nazivaju gospodarima, zavladali nad nama? Čime su to oni zaslužili? Zašto nas drže u ropstvu? Ako potječemo od istoga oca i iste majke, od Adama i Eve, kako mogu oni tvrditi ili dokazivati, da imadu više prava nego mi? Oni su

odjeveni u baršun, purpurne i krznene ogrtače, dok mi nosimo grubo platno. Oni imaju vina, mirodija i dobrog kruha, a mi jedemo raženi kruh, mekinje, slamu i pijemo vodu. Oni stanuju u palačama i dvorovima, a mi smo uz našu muku i okapanja izloženi kiši i vjetru. A ipak je to naš rad od koga oni crpe sredstva da podržavaju svoj raskoš. Mi smo njihove sluge i zlostavljaju nas, ako ne slušamo njihove zapovijedi«.

Buna je planula u junu 1381. Ovo je bila jedna od bolje organizovanih seljačkih buna, a na strani seljaštva borili su se i siromašni građanski elementi. Vođe seljaka bili su pored spomenutog John Balla još Wat Tyler, Jack Straw, John Littlerwood i Richard Wallingford. Buntovnici su u početku imali velikog uspjeha, pa su čak zauzeli i London. Kralj se sa svojim savjetnicima i brojnim plemićima i svećenicima zatvorio u tvrđavu Tower. Seljaci su poharali kuće omraženih velikaša i kraljevih savjetnika, ali individualnu pljačku nisu dozvoljavali. »Mi smo branitelji istine i pravednosti«, govorili su seljaci, »ali nismo lopovi ni razbojnici«. Seljaci su htjeli pregovarati s kraljem lično.[7]) Kralj je pristao, jer se prepao oboružanih seljaka, protiv kojih je njegova vojska tada bila preslaba. Seljaci su izložili kralju svoje zahtjeve i on je pod na-

---

[7]) Značajna je pojava u skoro svim seljačkim bunama, da seljaci nisu nikad direktno ustajali protiv kralja, već su se dapače često puta pokrivali njegovim imenom. Kraljevo ime imalo je uvijek privlačivu snagu i seljaci su se rado s njim služili, ističući da su oni samo protiv svoje zemaljske gospode. Tako su se na pr. njemački seljaci podignuli pod lozinkom: Neka bude samo jedan gospodar — naime car! Kad su god. 1524. njemački seljaci osnovali svoj revolucionarni savez »evangeličko bratstvo«, tad je »kao cilj saveza bilo proklamirano ukidanje feudalnog gospodstva, uništenje svih dvoraca i samostana i odstranjenje sve gospode osim cara (Engels). U Rusiji su se sve seljačke bune vodile pod lozinkom, da to car želi. A pojava toliko lažnih Dimitrija dokazuje, da su se buntovnici uvijek nastojali skriti iza carevog autoriteta. U Sloveniji su se »puntarji« javno hvalili, da je njihov savez potvrđen od samog cara (Gruden: Zgodovina slovenskega naroda). Isto tako su i pobunjeni hrvatski seljaci izjavili, da neće više slušati ni Tahija ni ostalu gospodu, nego da će se pokoravati samo kralju. Konačno, znamo, da ni Karađorđe nije ustao direktno protiv sultana, nego samo protiv dahija. Kropotkin u svojoj »Francuskoj revoluciji« tumači to ovako: »U svim bunama, u Francuskoj, Rusiji, Njemačkoj, seljaci su uvijek nastojali da neodlučne oduševe, ili, još bolje rečeno, da sami sebe uvjere, kako postoji neka sila, koja je spremna da im pruži pomoć. To daje pokretu više čvrstoće, a zatim u slučaju poraza i progona, to služi kao neka olakšavajuća okolnost: vjerovalo se da se tim sluša želje, ako ne baš zapovijedi kralja, a većina je to i iskreno vjerovala«. Dakako, da su se seljaci redovno prevarili u računu.

govorom svojih savjetnika prividno pristao na te zahtjeve, obećavši da će im sve to potvrditi u jednoj pismenoj ispravi, ali uz uvjet da oni napuste London i da se vrate svojim kućnim poslovima, a da ostave samo jedan odred, kome će kralj predati ukaz o davanju slobode svima seljacima. Naivni seljaci su na to pristali i otišli, ali tek što su oni otišli kralj se riješi da obračuna sa seljacima. Prekršio je riječ, kao što je i francuski dauphin Karlo na prevaran način pogubio seljačkog vođu Guillaume-a Calle-a, kao što su njemački knezovi uvijek kršili riječ zadanu njemačkim seljacima, kao što je i njemački car Sigismund vjerolomno izručio Husa lomači. On je pozvao onaj mali odred seljaka s tim da će im izručiti obećanu ispravu o slobodama. To se odigralo 17. juna 1381. u Smithfield Marketu (centar Londona). Na čelu seljačkog odreda bio je W a t T y l e r. Kralj mu je došao u susret sa svojim vitezovima i gradskim patricijima. Kad je Tyler pristupio da primi ispravu udario ga je jedan od vitezova mačem po glavi i oborio s konja. Seljaci pritrče u pomoć svom vođi, ali kralj im izjavi, da je on njihov vođa, pa da druge vođe ne trebaju, a on će im i darovati obećane slobode. Seljaci povjeruju i povuku se iz respekta prema kralju. Kad su se na to seljaci razišli, nastane hajka za njima. Svi seljački vođe biše zatvoreni i pogubljeni. Zapljena imanja, ubijanje, obeščašćivanje žena, sve je to bilo izvedeno već prema uobičajenom programu, kako su velikaši uspostavljali »red«. Sam kralj je izjavio seljacima: »Kmetovi ste bili i kmetovi ćete i nadalje ostati, ali ne kao i dosada, nego u mnogo jačoj mjeri!«

Tako je završila i velika engleska seljačka buna. Seljačkih buna u Engleskoj bilo je i kasnije u toku 15. i 16. stoljeća, ali te su bile od manjeg značenja.

Od svih seljačkih ratova u evropsku historiju je najdublje zasjekao n j e m a č k i s e l j a č k i r a t g o d. 1525. Taj seljački rat pada u doba burnog previranja u redovima njemačkog naroda, u kome nalazimo elemente ekonomsko-socijalne, vjerske i nacionalno političke. To je d o b a L u t h e r o v e r e f o r m a c i j e.

Svi društveni slojevi nalazili su se u pokretu. Kapitalizam je sve više prodirao u njemačke zemlje i tim pojačavao diferencijaciju u društvenim odnosima. Sve jači je postajao rascjep između knezova, visokog plemstva i klera, te bogatog građanstva, t. zv. patricija, s jedne strane i seljaštva, sitnih i osiromašjelih obrtnika, gradskog proletarijata, pa djelimično nižeg svećenstva i plemstva, s druge strane. Stalna trvenja i ratovi stajali su mnogo novaca, a

sav taj teret padao je u glavnom na seosku i gradsku sirotinju. Porezi su rasli, a daće su postajale sve teže i nesnosnije. Pohlepa vlastele je bila nezasitna, a crkva za njom nije ništa zaostajala. Zato je ovdje u mnogom seljački pokret poprimao vjerski karakter.

Razne društvene klase imale su svoje posebne zahtjeve. U početku je Luther svojom borbom protiv Rima i za stvaranje nacionalne njemačke crkve uspio da oko sebe okupi sve opozicione elemente. Ali on sa svojim vjerskim dogmatizmom i neshvaćanjem socijalnih potreba i zahtjeva seljaštva i gradskog proletarijata nije mogao da dugo održi na okupu sve te raznorodne elemente. Protiv njega se diže grandiozna figura Thomasa Münzera, jednog od najvećih ljudi svoga vremena. On staje na čelo revolucije i daje joj oštro radikalan pravac. Münzer je bio veoma obrazovan i odličan propovjednik, koji je svojim propovijedima u duhu kršćanskog komunizma zatalasao najšire slojeve njemačkog seljaštva i gradske sirotinje. Münzer je govorio da se nebo ne treba tražiti na onom svijetu, nego da se ono ima tražiti u ovom životu, a poziv je vjernika da to nebo, kraljevstvo božje, ostvare ovdje na zemlji. On je žigosao oštro gospodu, koja svojim držanjem izazivaju i sile narod na bunu. »Gospoda su sama kriva, ako sirotinja postaje njihov neprijatelj« (Engels). Isto tako je žestoko napadao Luthera, jer se posvestavio u službu gospode, i nazivao ga je »pokorno živuće meso u Wittenbergu«. Beer ga prikazuje ovako: »Buran i nagao, čovjek djela i revolucije. Uvijek je bio s buntovnom masom protiv vladajućih i posjednika, protiv mirnih i krotkih reformatora. Mala rasta, tamnoputan, crne kose, vatrena pogleda, prosti narodni govornik, nikakvi strančar, već anarhistički nastrojen, samostalan, odlučan karakter, koji sluša samo svoje unutarnje pobude, smion do drskosti«.

Ali još prije Münzera bilo je ljudi, koji su se isticali svojim propovijedima i organizacionim radom u radikalno socijalnom duhu među seljaštvom i građanstvom. Tako je već god. 1476. mladi pastir i glazbenik Hans Böheim od Niklashausena svojim propovijedima uzvitlao čitavu buru u biskupiji Würzburg. On je propovijedao, da mu je majka božja navijestila, da uskoro »ne će biti ni cara, ni kneza, ni pape i uopće ni jedne duhovne ni svjetovne vlasti; svi treba da budu međusobno braća, svaki treba da vlastitim radom zarađuje svoj kruh i jedan ne smije imati više od drugoga. Ukidaju se svi kamati, nameti, rabote, carine, porezi, druga podavanja i služnosti, a šuma, voda i pašnjaci postaju slobodni» (Engels).

Böheim je dijelio sudbinu svih socijalno-heretičkih buntovnika svoga vremena — bio je spaljen.

Godine 1493. osnovana je u Elzasu tajna seljačka organizacija »Bundschuh« (prozvana tako po svojoj zastavi, na kojoj je bila naslikana seljačka cipela s vezicama). Ova organizacija je bila veoma raširena i unatoč svih progona, smaknuća vođa i bezbrojnih poraza ona se održala punih 20 godina. U programu ove organizacije nalazimo zahtjeve, da se ne plaćaju daće, desetine, porezi ili carine knezovima, plemstvu i popovima, da se kmetstvo ukine, crkvena dobra zaplijene i razdijele među narod, a samostani dokinu. Kako vidimo za ono vrijeme veoma napredni i dalekovidni zahtjevi.

Godine 1514. osnovana je u Württembergu druga seljačka tajna organizacija, pod imenom »der arme Konrad« (»ubogi Konrad«). U organizaciji je pored seljaka bilo i mnogo proleterskih gradskih elemenata, pa čak i osiromašjelih vitezova, nižih svećenika i građana. Na čelu organizacije bio je bivši vojnik Joss Fritz, koji je umio neobično vješto da organizuje rad i proširi djelovanje udruženja po mnogim njemačkim zemljama. I ovaj je savez bio uništen lukavošću plemića i slabim naoružanjem i organizacijom seljaka. Većina njegovih članova je uapšeno, mučeno i pogubljeno, dok je Fritzu uspjelo da pobjegne u Švicarsku, gdje je i umro.

To su bile bune, koje su prethodile velikoj seljačkoj buni 1525., u kojoj su seljaci svoje zahtjeve formulisali u glasovitih 12 članaka. Ti članci su historijski dokumenat prvog reda, i u njima se već u punoj mjeri izražava seljačka klasna svijest. Navodno ih je napisao Münzer, ali se to pouzdano nezna. Za te zaključke kaže Beer: »Ovih 12 članaka ili žalba i zaključaka njemačkih seljaka vrlo su vješto sastavljeni; oni su pametni, taktički, vrijedni poštovanja i principijelni. To su bili seljaci, koji su svijesni svoje časti, svojih prava i dužnosti. Oni su tražili: demokratsku upravu crkve; uklanjanje hijerarhijske samovolje i daća, koje nisu zasnovane na bibliji; ličnu slobodu ili ukidanje kmetstva; uspostavljanje kolektivnog prava na šumama i vodama; obaranje fronskih dužnosti na mjeru, koja je postojala u stara vremena; ostale službe imaju da im budu nagrađene »uz pristojnu plaću«. Nadalje su oni tražili, da zemljišni porez bude umjeren i podnosljiv; uklanjanje svih samovoljnih kazna i uspostavu nepristranog sudstva; i konačno obnovu neprikosnovenosti seoske zajednice i povratak oranica i livada, koje su im ugrabila vlastela«.

Njemački seljaci imali su također uspjeha u početku svoje re-

volucije i natjerali su priličan strah u kosti njemačkim feudalcima, koji su bili prisiljeni da s njima pregovoraju. Ali baš u tim raznim pregovaranjima naivni seljaci su uvijek na koncu loše prošli. Plemići su pregovarali samo zato da bi dobili vremena, da bolje organizuju otpor protiv seljaka. Ali svaki put su prekršili zadanu riječ i na prevaran način su izigrali seljake. To se skoro redovno događalo manje više u svim seljačkim bunama. Plemenita gospoda su smatrala da nije potrebno da se drži riječ prema kmetu. Uslijed svoje slabe organizacije i međusobne nepovezanosti, te uslijed slabog naoružanja, nesloge u redovima vodstva i izdajstva seljaci su, pocjepani u manje grupe, koje su se zasebno borile, bili na koncu potučeni. Oni nisu bili u stanju da odnesu pobjedu nad organizovanom vojničkom silom knezova, plemstva, svećenstva i bogatih građana. Osim toga je Luther protiv njih vodio upravo bjesomučnu kampanju, huškajući knezove i plemstvo, da potpuno istrijebe buntovničke kmetove. I ovaj sluga božji je, poput biskupa Draškovića, tražio da se kmeta mora »utući kao bijesnog psa«. Münzer je bio ranjen i zarobljen poslije odlučne bitke na Schlachtbergu, gdje je od osam hiljada seljaka poklano njih pet hiljada. Münzer je kasnije u prisustvu knezova stavljen na muke, a zatim mu je odrubljena glava. Ista sudbina je zadesila i ostale vođe i mnoštvo drugih pobunjenih seljaka. Florian Geyer, o kome je Gerhart Hauptmann svojevremeno — dok se nije oduševljavao Hitlerom — napisao jednu izvrsnu dramu, poginuo je u borbi kod Halla.

Ove seljačke bune u njemačkim zemljama reflektirale su se i u današnjim slovenskim pokrajinama, Koruškoj, Kranjskoj i Štajerskoj. I tamo je seljaštvo živjelo pod manje više istim prilikama, a uz to su još dolazile tolike neprilike od turskih provala, te stalni ratovi, koji su stavljali velike zahtjeve na siromašnog kmeta. Seljake su davili razni zemaljski i državni porezi, te podavanja i rabota plemićima i svećenicima. Zato su se kmetovi stali tužiti caru, ali kad su vidjeli da im on ne pomaže, tad su i oni pribjegli oružju, pod geslom »Za staro pravdo«. Međutim »socijalne borbe slovenskih kmetova pri koncu srednjega vijeka još nisu išle za oslobođenjem seljačkog staleža, ali su imali cilj da mu olakšaju nesnosno breme« (Dr. Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda«, Celovec 1912.). Slovenski kmetovi su bili umjereni u svojim zahtjevima, tražeći da se dokinu očevidne nepravde i protuzakonitosti. Ali pošto u svojim zahtjevima nisu nailazili na razumijevanje ni plemstva ni samog cara, kome

su se opetovano obraćali, to su i oni počeli da se organizuju i spremaju za borbu. God. 1478. organizirali su se seljaci u Koruškoj u t. zv. »punt« (Bund — savez). Članovi ovog udruženja — »puntarji« — su se hvalili da je sam car uz njih — stara seljačka bolest! Ovi puntarji su pokušali, da sami oslobode zemlju od Turaka, ali je seljačka vojska pod vodstvom kmeta Matjaža bila poražena kod Kokova. Većina članova »punta« je izginulo, a ono što je ostalo, kasnije su plemići nakon odlaska Turaka, progonili i zatvarali. Koruški »punt« bio je prvi veći pothvat seljaka, koji je dosta uznemirio slovensku gospodu.

Poslije toga osnovan je 1515. »slovenski seljački savez« (»Windischer Bauernbund«), koji je tražio »staru pravdu«. Na čelo pokreta stupio je neki seljak imenom Klander, koji je tvrdio da iz njega govori sveti duh. Pokret je zahvatio gornju i donju Kranjsku i Korušku. Seljaci su i ovdje također formulirali svoje zahtjeve u »artikulima« i naročito su se tužili na velikaša Jurja Thurna (to je bio slovenski Tahi). Thurn je htio da pokret uguši na taj način, što je dao zatvoriti i smaknuti neke seljačke vođe. To je seljake tako ogorčilo, da su napali Kočevje, gdje je Thurn obitavao, i ubili Thurna i njegovog upravitelja.

Kad su staleži vidili pogibao od seljaka pokušali su najprije na miran način da pokore seljake. Stara taktika, kojoj su gospoda uvijek pribjegavala, kad je došlo do gustoga. Dok su na jednoj strani pregovarali sa seljacima staleži su se na drugoj spremali za borbu. Seljaci su doduše i u ovoj buni bili zauzeli nekoliko dvoraca i mjesta, kao Thurn, Raka, Mokronog, Polhov gradec i Čušperk, pa i dobro utvrđeni grad Mehovo, gdje su pogubili vlasnike braću Mindorfer sa još 15 plemića, dok su njihovu mater i dvije sestre prisilili da se obuku u seljačka odijela i da rade na polju (Gruden).

Buna se proširila i na Štajersku, pa su seljaci napali i opljačkali gradove Kunsperg, Podsredo, Bizeljsko i počeli su opsjedati Brežice. Kasniji historičari tvrde, da se skupilo nekih 80.000 kmetova. Carski upravnik Marko Kisl zapalio je grad i povukao se u tvrđavu, ali su kmetovi ipak prodrli u tvrđavu, smaknuli Kisla i nešto hrvatskih plemića, pa su njihove glave nataknuli na koplja i nosili naokolo po taboru. Međutim uskoro je došao štajerski zemaljski kapetan Sigmund Dietrichstein, koji je seljačku vojsku hametom porazio. Mnogo je seljaka pobijeno i kasnije smaknuto. Neki vođe, a među njima i sam Klander, uspjeli su da pobjegnu u Veneciju. Buna je trajala u svemu tri mjeseca. Poslije pobjede stali su plemići ka-

žnjavati i novčano globiti nesretne kmetove. Na taj način je nezadovoljstvo među seljacima i dalje raslo i slovenski seljak će se kasnije, kad izbije buna u Hrvatskoj, ponovno podići »za staru pravdu«. Dakako opet s neuspjehom. Ali o tome ćemo govoriti kasnije, kad dođemo na glavni predmet ovog prikaza — hrvatsku seljačku bunu. Ove bune u slovenskim pokrajinama mnogo su utjecale na raspoloženje kmetova u Hrvatskoj.

Iako ne spadaju u ovo vremensko razdoblje, spomenut ćemo ovdje još tri seljačke bune u Evropi, koje su isto tako bile posljedica feudalnog ugnjetavanja obespravljenog seljaka. To su dvije ruske seljačke bune (Buna seljačko-kozačka pod Stjenjka Razinom 1668.—1670. i Pugačevljeva buna uralskih kozaka, seljaka i rudara 1773.—1774.), te buna rumunjskih seljaka u Transilvaniji god. 1784. protiv mađarskih veleposjednika.

Buna legendarnog Stjenjke Razina, koga je opjevala ruska narodna pjesma, izbila je u području Volge, gdje je feudalna eksploatacija bila najveća uslijed toga što su vlastela tamo imala mnogo zemlje, a malo seljaka, pa je rabota bila naročito teška. U blizini se pak nalazilo slobodno naselje donskih kozaka, koje Romanovi nikako nisu mogli upokoriti. Ovi kozaci su svojim raznim prepadima ugrožavali interese ruskog trgovačkog kapitala, pa su uslijed toga dolazili stalno u sukob s moskovskom vladom. Nije onda ni čudo, da su se potlačeni seljaci pridruživali kozacima, pa su se s njima borili protiv ugnjetača. Na čelu bune stajao je kozak Stjenjka Razin, kome je bilo u početku uspjelo da zauzme Astrahan i Caričin, pa je po Volgi pošao prema Moskvi. Kod Simbirska sukobila se kozačko-seljačka vojska s moskovskim vladinim četama, koje su bile naoružane modernim oružjem i izvježbane po stranom uzoru. Seljačka vojska je bila poražena, Stjenjka Razin zarobljen i doveden u Moskvu, gdje mu je odsječena glava. Ova buna je ostala nezaboravljena u sjećanju ruskog naroda.

Točno sto godina nakon smrti Stjenjke Razina izbila je u Rusiji nova seljačka buna pod vodstvom kozaka Jemeljana Pugačeva, i to opet u području Urala i Volge, gdje je eksploatacija seljaka bila najveća. »Ovdje je apetit vlastele za što višim profitom bio osobito velik, ali je seljaka ovdje srazmjerno bilo vrlo malo: zato se izrabljivanje seljaka na istoku odlikovalo osobitom brutalnošću. Rabota, koja je drugdje trajala 3—4 dana u tjednu, iznašala je ovdje 6—7 dana. Kad bi seljak bio posjedovao i veći komad

zemlje, ne bi ga on bio mogao obrađivati. Seljak je u čitavoj Rusiji bio rob, ali ovdje najviše. Ovdje je on sličio crncu s američkih plantaža ili robu u starom Rimu« (Mihail Pokrovski: Povijest Rusije).

Ali nisu samo tako loše živjeli seljaci, nego i uralski rudari, a i kozačke mase su se bunile radi tiranije i izrabljivanja sa strane svojih atamana, koji su u svojim rukama držali monopol soli i udarali na kozake nezakonite poreze. Sve je to dovelo do općeg ustanka kozaka, seljaka i uralskih rudara. Na čelo pokreta stao je kozak Pugačev, koji se izdavao za »čudom spašenog« cara Petra III. (Toga je cara naime dala smaknuti njegova žena Katarina, poznata u historiji pod imenom Katarina Velika). Pugačevljeva buna je silno ugrozila moskovske vlastodršce i on je uspio da potuče do noge nekoliko generala, koji su bili izaslani protiv njega. Da je krenuo odmah na Moskvu, možda bi i pobijedio, ali je svojim zadržavanjem omogućio carskoj vojsci, da se pribere i da ga konačno kod Caričina odlučno porazi. Pugačev je najprije uspio da pobjegne u stepu, ali su ga kozaci izdali i on je bio uhvaćen i 10. januara 1775. u Moskvi mu je odsječena glava. Krajevi, koji su učestvovali u buni, bili su od redovite carske vojske prosto »obrijani« (Pobliže o ruskim seljačkim bunama vidi u spomenutoj knjizi od Pokrovskoga).

Buna rumunjskih seljaka u Transilvaniji, dakle u pokrajini, koja je pripadala Austriji, izbila je god. 1784. pod vladavinom cara Josipa II. Ona je bila uperena protiv mađarskih velikaša. Kmetovi su se žalili caru na nepodnosivo izrabljivanje i ugnjetavanje sa strane mađarskih plemića, pa su čak slali i deputacije caru s molbom da ih zaštiti. Kad su vidjeli da im ni car ne pomaže protiv obijesne mađarske vlastele, seljaci su pograbili oružje. Na čelo bune stupio je neki seljak Horia (ili Horea), koji je sam bio učestvovao u jednoj deputaciji, te se odlikovao naročitom bistrinom i borbenošću. Uz njega su u vodstvu bila njegova dva druga: Closca i Crisan. Pobunjeni seljaci su spalili više plemićkih dvoraca i opljačkali, te poubijali nekoliko plemića, osvećujući se na taj način za svoja stoljetna poniženja i izrabljivanja. Kad je buna počela da zauzima opasne dimenzije zatražili su mađarski velikaši pomoć carske vojske. Seljaci su bili preslabi da se odupru carskoj vojsci, pa su se razbježali. Horea, Closca i Crisan pobjegli su u šumu, ali su izdajom bili uhvaćeni i zatvoreni u tamnicu u Alba Juliji. Tamo je Crisan bio obješen u zatvoru, dok su Horia i Closca stavljeni na kotač 29. februara 1785. Sve muke i smrt podnijeli su

neobičnom hrabrošću. »Buna Horije imala je u prvom redu socijalni karakter, jer su bunu podigli nezadovoljni kmetovi, ali je imala i nacionalni karakter, jer su pobunjeni seljaci bili Rumunji, dok su ugnjetači plemići bili Mađari« (Scarlat Lambrino, Gheorghe Lazar, Virgiliu P. Arlore: Istoria Romånilor, Bucuresti 1935. str. 293).[8])

Na koncu još da se osvrnemo na jednu seljačku bunu, koja je prethodila i u mnogom utjecala na hrvatsku seljačku bunu. To je Dožina seljačka buna u Mađarskoj god. 1514.

Za ilustraciju prilika, koje su vladale u Mađarskoj prije Dožine bune, dovoljno je navesti, da se »najveći dio obradive zemlje u državi nagomilao u rukama malog broja latifundijskih veleposjedničkih porodica. Skoro polovina svih kmetovskih zemljišta nalazila se je u vlasništvu dvadeset i pet plemićkih porodica. Samom najbogatijem i najutjecajnijem veleposjedniku toga vremena Ivanu Zapolji (kasnijem kralju) pripadalo je 1250 kmetskih selišta, što je značilo dvanaesti dio cijele države« (Šandor Gergely, Historija Dožine seljačke bune).

Seljaci su trpili od oskudice zemlje, jer su vlastela svu bolju zemlju prigrabila za sebe i kmet je tu zemlju morao besplatno obrađivati. Ono malo zemlje što su seljaci za sebe obrađivali bilo je preopterećeno raznim daćama i porezima. »A ti tereti i dažbine (kako ih je Acsady izračunao) gutali su 64%, to jest skoro dvije trećine prihoda s kmetova grunta i tako ugrožavali i sam minimum za održanje kmetovskog života. Osim toga radni narod je pljačkan mnoštvom nezakonitih carina, oduzimanja i plaćanja« (Gergely). Seljacima je bio zabranjen i lov, tako da je divljač mogla nesmetano da uništava njegovu ljetinu. Osim toga zemlju su pljačkale najamničke čete, koje su branile granicu od Turaka. Kako ti tuđinski plaćeni vojnici nisu dobivali uredno plaću, to su se oni sami naplaćivali, dakako od seljaka. U Mađarskoj je u to vrijeme bila masa seljaka bez zemlje, koji su se prehranjivali bilo prosjačanjem, bilo kojekakvim sezonskim radovima ili su stupali u vojsku, da se bar najedu. U erdeljskim je rudnicima bilo dosta radnika, koji su isto tako bili

---

[8]) Kod pribiranja materijala za ovu bunu pomogao mi je (obzirom na rumunjski jezik) Dr. Ivan Esih. Uzgred napominjem, da je povodom 150-godišnjice ove bune izašao u Rumunjskoj niz publikacija, među ostalima jedna od akademika Jona Lupasa i jedna od prvaka rumunjske seljačke stranke Dr. Alexandra Vaida-Voevode, a izašla je također i pjesnička zbirka rumunjskog pjesnika Arona Cotrasa pod naslovom »Horia«. (Op. M. D.)

eksploatisani, a uz to im je pod prijetnjom smrtne kazne bilo zabranjeno svako udruživanje u svrhu popravka svoga materijalnog položaja. Po gradovima je također siromašno pučanstvo stenjalo pod svim mogućim teretima a čitava vlast je bila u rukama ograničenog broja bogatih građanskih porodica. Nije mnogo bolje išlo ni nižem plemstvu, koje također nije imalo nikakvog utjecaja na vlast, a ekonomski je bilo potpuno ruinirano i zaduženo. Niže svećenstvo, naročito ono seljačkog porijekla, koje je živjelo u narodu, dijelilo je također i njegovu sudbinu. Jednom riječi sva vlast i sve bogatstvo ove bogate zemlje nalazilo se u rukama malog, veoma malog broja svjetovnih i crkvenih velikaša. (Ni danas nisu prilike mnogo drukčije u ovoj junkersko-feudalno-klerikalnoj zemlji). Klasna diferencijacija bila je oštro provedena.

Do same bune došlo je na malo čudan način. Mađarski nadbiskup Tomo Bakač je po nagovoru pape Lava X. sklonio kralja Ladislava da povede krstašku vojnu protiv Turaka. Cilj rata je imao biti osvojenje Balkana i Carigrada, što bi povećalo papin ugled i moć. Kako je i kralj imao na tom interesa, misleći da vanjskim ratnim uspjehom utvrdi svoju moć u zemlji, naročito vis-a-vis svoga suparnika Ivana Zapolje, to je on rado na to pristao. A plemstvo je opet u početku mislilo da će se na taj način riješiti raznih nepoćudnih elemenata, seoskih beskućnika, proletera, jer su im ti u zemlji bili opasni, pa su se nadali da će ih već odnijeti đavo u borbama s Turcima. Iz tadašnjih dokumenata se vidi, da se baš zatim i išlo, i da plemići nisu računali, da će i »pravi seljaci« poći na tu krstašku vojnu.

Međutim oni su se u tom prevarili. Zanešeni nešto vjerskim fanatizmom, a nešto tjerani dešperacijom i nadom, da će u ratu kako tako popraviti svoj bijedni položaj, ili da će bar imati što da jedu, seljaci su se hrpimice javljali u »krstaše«, stavljajući na sebe znak crvenog krsta. Odaziv je bio neočekivan. Kralj je za vođu ovih krstaša postavio, a nadbiskup ga je u ime papino blagoslovio, davši mu od pape blagoslovljenu hrstašku zastavu, Jurja Dožu, porijeklom plemića, koji se već prije istakao u borbama s Turcima. Prema ugovorenom planu Doža je kraj Pešte sakupljao svoje krstaše i vježbao ih za rat. Tu se imala provesti koncentracija svih krstaša, a zatim se imalo krenuti na Turke.

Ali kad su vlastela vidjela, da će na taj način ostati bez svojih kmetova, oni su ih milom, a na koncu i silom, stali odvraćati od polaska u krstaški rat, makar da je prije bio izdan zakon protiv tak-

vog odvraćanja. Kronika sačuvana iz tog vremena govori nam kako su »gospoda hvatala svoje kmetove i veoma ih strogo kažnjavala; neke među onima, koji su na sebi nosili znak krsta, poubijali su, a neke uškopljavali«. A na domu ostale porodice onih kmetova, koji su već bili stupili u vojsku, poapsili su i mučili ih, da bi na glas o tim mučenjima očevi porodica napustili »onu ludoriju«, da bi se vratili na rad za gospodu« (Gergely).

To je izazvalo strahovito ogorčenje kod »krstaša«. Doža je protiv toga protestirao na nadležnim mjestima, ali bez uspjeha. Gospoda su uvidjela, da su s krstaškom vojnom promašili i željeli su da se čim prije riješe »krstaša«. Doži su uskratili sredstva za opremu i izdržavanje vojske, a kralj je Doži naredio da s onako nespremnom i neopskrbljenom vojskom krene na Turke. Jednom riječi slalo se taj jadni narod u sigurnu smrt. Kad je Doža prozreo namjere gospode i njihovo vjerolomstvo. odlučio je u sporazumu sa svojim krstašima, da najprije obračuna s gospodom. I tako se krstaški rat pretvara u seljački klasni rat, koji je trajao četiri mjeseca. Doža uspijeva da nekoliko puta porazi plemićku vojsku pod vodstvom Ištvana Bathorija i da zauzme brojne gradove, i opsjedne tvrdi grad Temišvar. Među vlastelom je zavladala strahovita panika. Seljaci su iskaljivali svoju stoljetnu mržnju prema vlasteli paljenjem dvoraca, uništavanjem plemićkih isprava i ubijanjem onih plemića, koji su se isticali okrutnošću. Doža se pokazao kao izvrstan govornik[9]) i vojskovođa. Da je seljačka vojska bila bolje oboružana, da je u njoj

[9]) 18. maja 1514. održao je Doža u Ceglédu sakupljenim krstašima jedan govor, koji radi njegove karakteristične sadržine donosimo. Govor je ovjerovio poznati madjarski historičar Marki Šandor, a mi ga donosimo prema Gergelju. Doža je tom prilikom rekao slijedeće:

»Plemići zaboravljaju, da samo istinska hrabrost oplemenjuje i neprestano se pozivaju na zasluge svojih predа. Ali onaj, tko želi da postane plemenitiji, ne treba da traži društvo velike gospode, nego društvo sirotih ljudi. Jer siromah čovjek nije zloban i časno se ponaša prema onome, tko ga poštuje.

Neka nam ne govore, da su klasne razlike djelo i zapovijest gospodina boga. Jer u vrijeme Adama i Eve nije bilo ni kralja, ni cara, ni velike gospode, ni plemstva. Ako dakle svi imamo iste praroditelje. — onda nema i ne može biti gospode po rođenju.

Ali i u starom Rimu, koji je vladao čitavim svijetom, bilo je doduše plemića, no oni nisu svoju slavu sticali bogatstvom, nego siromaštvom svojim i viteštvom. Slavni Fabijevci i Fabriciji svi su do jednoga hvatali i za ručke pluga. Nisu spavali na mekoj postelji, nego na trsci.

Danas pak pokvareni plemići ne samo da rasipaju svoje imanje, nego otimaju i tuđe. Vode razbludni život, opijaju se, kite se i majmunišu modi. Za-

bilo više discipline, a naročito, da je kod seljaka bilo više klasne svijesti, on bi vjerovatno izašao kao pobjednik. Ali seljaci su se brzo zamarali u borbi (kao i uvijek), mnogi su počeli da napuštaju Dožin tabor, u nadi da će ublažiti položaj svojih porodica, a mnogi su bili i zavedeni kraljevim proglasima, koji su im obećavali pomilovanje, ako se vrate svojim kućama. Uz to je Doža izgubio mnogo vremena opsjedajući Temišvar, a kroz to se vrijeme pribrala i organizovala plemićka vojska, potpomognuta vojskom njemačkog, češkog i moldavskog plemstva (klasna solidarnost!). Plemićkoj vojsci stao je na čelo tada najmoćniji velikaš Ivan Zapolja, kome je uspjelo da 15. jula 1545. odnese pobjedu nad Dožom. Doža se borio kao lav, ali je teško ranjen pao u ruke neprijatelja. Neki njegovi vođe, među njima bivši svećenik Lovro Meszaroš, produžili su s borbom, ali su za redom bili potučeni i čitava buna je uskoro bila skršena.

Poslije svake seljačke bune plemstvo je okrutno obračunavalo s pobunjenim seljacima. Ali u toj svireposti mađarski velikaši su odnijeli rekord. »Poslije temišvarske bitke nastalo je pravo masovno klanje seljaka, a ubrzo je uslijedilo i smaknuće Jurja Dože, koga su ubijali rafiniranim mučenjima, koja graniče s ludilom. Na Zapoljinu zapovijed postavili su ga na usijani željezni prijesto, na glavu su mu tri puta pritiskali zažarenu gvozdenu krunu, načinjenu od bivoljskih brnjica, jer sve to pripada »seljačkom kralju«, a onda je nastao najodvratniji prizor, koji je trebao da prikaže ljudoždersko poživinčenje pobunjenih kmetova. Taj prizor Marki opisuje ovako:

---

dovoljavajući svaku svoju želju, plemići za poneku noć probanče trud i muku čitavih dugih kmetovskih života. Čistu vodu ne mogu da trpe. Jednostavna jela im ne trebaju, jer nikad nisu gladni. A njihovi stolovi ugibaju se od skupocjenih vina i fazana. Čak i na to paze, kako će držati ruku, dok sjeku zeca ili drugo pečenje.

Obeščašćuju i božje i ljudske pravo, jer pravdu zašutkuju novcem. Podmićivanjem dolaze do presuda. Ali oni mogu činiti što hoće, jer uvijek ostaju nekažnjeni. Pa zato i čine najveća bezakonja. Guše se u bludu i robovi su najgorih strasti. Ne štede ni dobar glas djevojaka. pa čak napastuju i seljačke mlade. Ali ako im netko kaže istinu u lice, teško tome. A kad dođu u škripac, obećavaju sve, zaklinju se kao prosci. Ali na njihovu riječ ne može se ništa dati, jer su oni varalice.

Pljačkaju i ugnjetavaju narod, i od toga ne prave nikakvo pitanje savjesti. Lakše bi bilo izbrojiti u proljeće travke, ljeti žitno klasje, s jeseni plodove, a zimi pahuljice snijega i zvijezde na vedrom nebu, ili zrna pijeska u pješčarama, nego izgovoriti i pobrojati njihova zlodjela.

A mi, koje oni drže kao robove, sikćući doduše, ali ipak strpljivo svršavamo svoje poslove.

»Dožinom prijestolju dotjerali su devet smrtno izgladnjelih seljaka. Na muziku svirala, violina i zviždanja morali su igrati kolo, i poslije svakog zaokreta morali su »kao gladni vuci i svinje« da jednom zagriznu u vođino tijelo i da te krvave dijelove njegove progutaju. Onog pak, koji nije htio da ga grize, a to se moglo poznati po tome, da li su mu usta bila crvena od krvi, ili nisu, — na mjestu su posjekli. Trojica, četvorica su tako platili svojim životom. Mjesec dana kasnije na željeznom roštilju ispekao je potonji kralj, a onda još vojvoda, Zapolja i Dožinog druga Lovru Meszaroša, koji je poslije izgubljene bitke također pao u ropstvo. Grozna je bila i sudbina većine krstaša, koje su ili za vrijeme borbe, ili kasnije u kaznenim ekspedicijama pomorili mučeničkom smrću. Prema historijskim izvorima u buni je propalo 70.000 seljaka, to jest skoro svaki dvadeseti od poldrug milijuna kmetovskog stanovništva« (Gergely).

Ali nisu bolje prošli ni oni seljaci, koji su ostali na životu. Protiv njih su donešeni vanredno strogi zakoni. Oni su osuđeni na plaćanje velikih novčanih kazna, mnogima je sav imetak konfisciran, seljacima je bilo zabranjeno svako nošenje oružja, a najteža je kazna bila, da je seljacima bilo zabranjeno pravo da sele od jednog gospodara do drugog. Seljak je tako bio potpuno izručen na milost i nemilost svome feudalnom gospodaru. On je postao t. zv. glebae adscriptus (vezan za grudu). Čl. 18. toga famoznog zakona, koga je kralj Ladislav potvrdio 14. studenoga 1514. kaže doslovce: »Da bi uspomena kmetovskog izdajstva prešla i na njihove potomke, i da

---

Ali to ne može dugo tako ostati. Treba zbaciti jaram. Treba da se suprotstavimo tiranima i ostvarimo našu pravdu. Slobodni hoćemo da budemo, pa ćemo to i biti, izmijenit ćemo rđave zakone i smrviti zastarjela plemićka prava Gospodsko imanje neka pređe u ruke radnoga naroda.

Ja ne ću da vam budem kralj, nego samo brat. U svakom značajnijem poslu pokorit ću se volji narodnoj i uvijek ću postupati po njoj. A kad zaželite, ja ću predati vrhovnu vlast i bez riječi ću pustiti da sudite nada mnom i nad mojim djelima.

A sad nemojte kolebati, čak ni onda, ako se vaši roditelji i vaša braća okrenu protiv vas. Tko teži za nečim velikim, treba da učini i ono, za što se inače dobija zatvor i progoni. Ali mi ćemo svojom slavom primorati čak i strane države da nam se poklone. Nas će sadašnjost cijeniti, a budućnost poštovati. Čitave knjige pisat će o nama i naš glas pronosit će se stoljećima. Ta ako zaslužuje ikoja stvar da se o njoj piše i da se za nju bori, to onda zaslužuje ova naša »krstaška« vojna.

Neka dakle ispaštaju krivci, neka se unište oni, koji se protive volji radnoga naroda!«

bi svako pokoljenje saznalo, koliki je grijeh bunjenje protiv gospode, neka svi seljaci u ovoj zemlji, ma gdje oni stanovali, izgube slobodu seljenja s jednog mjesta na drugo i neka se potčine bezuvjetnom i vječnom služenju svojih vlastelinskih gospodara«.

Još na koncu da istaknemo jednu perfidiju plemićke gospode. Oni su proširili lažnu vijest, da se Juraj Doža u Ceglédu, gdje je držao onaj svoj čuveni govor, koga smo naprijed citirali, proglasio »seljačkim kraljem«. To im je imalo služiti kao opravdanje za njihov krvnički postupak prema seljacima. Istu podvalu učinili su i hrvatski velikaši Matiji Gupcu. Međutim i u jednom i u drugom slučaju radi se o očevidnoj laži, koja najbolje dokazuje s kakvim se sredstvima plemstvo služilo u borbi protiv svojih klasnih seljačkih protivnika.

Reliquiae reliquiarum . . .

Opću političku situaciju kraljevstva hrvatskog u onom historijskom razdoblju, u koje pada i seljačka buna pod vodstvom Matije Gupca, karakteriziraju dva momenta: unutarnje borbe za nasljedstvo hrvatske i ugarske krune, te neprekidne vanjske borbe s Mlečanima i Turcima. U tim borbama Hrvatska je dovedena na rub propasti, njezin pad dosiže svoju najnižu točku, od nje postoje još samo reliquiae reliquiarum (ostaci ostataka). »Od hrvatske države, koja je nekad za Tomislava obuhvatala oko 1.100 četv. myriametara, a za Petra Krešimira bar 550 četv. myriametara, bijaše tada preostalo samo kukavnih 125 četv. myriametara! Čitava Dalmacija bijaše već od jednog stoljeća u vlasti mletačke republike, a iza osudnog boja na Krbavskom polju god. 1.493. odkidao slavodobitni Osmanlija komad po komad hrvatske zemlje, tako da je već sada vladao čitavom istočnom Slavonijom, Likom i Krbavom, kao i čitavom Hrvatskom na jugu Velebita, koliko nije pripala mletačkoj Dalmaciji. Cijela Hrvatska sastojala se tada za pravo od tri županije (varaždinske, nešto križevačke i zagrebačke), i što je primorja od Rijeke do Baga. To je bio jedva peti dio Krešimirove Hrvatske, te su ju zato i hrvatski staleži stali nazivati »pretužni ostatci ostataka kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije« — reliquiae reliquiarum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae (Vjekoslav Klaić: Povjest Hrvata, sv. I. Predgovor »Čestitomu štiocu«, str. VII.).

Tom žalosnom stanju hrvatskih zemalja kriva su uglavnom hrvatska vlastela, koja su se, rukovođena svojim sebičnim klasnim privilegijama, vezala sad s ovim sad s onim tuđincem, koji im je samo garantirao njihove povlastice i njihove privatno-pravne interese. Bez ikakvog obzira na prava i interese ogromne mase hrvatskog seljačkog naroda, ta su privilegisana gospoda paktirala s Kolomanom, Ferdinandom Habsburškim, Ivanom Zapoljom, pa čak neki s Turcima i Mlečanima. Sam narod niti se pitao niti je o čemu odlučivao. On je bio bespravno roblje, koje su ugnjetavali i pljačkali i domaći i strani feudalci, njemu su bili podjednaki neprijatelji Bizantinci i Mongoli, Turci i Mlečani, kao i njegovi tobožnji zaštitnici i branite-

lji. Bilo je čak situacija, kad je taj narod preferirao Turke domaćoj gospodi. Jer koliko god su Turci činili zla kršćanskom elementu, oni su ipak seljaka manje eksploatisali i ponižavali od »kršćanske« svjetovne i crkvene feudalne gospode. Ispravno kaže Adam Pribićević: »Mi možemo imati o Turcima najgore mišljenje, ali moramo priznati da turska vlast nije seljaka pogazila kao seljaka, kao čoveka koji telesno radi koliko je feudalizam u Evropi ... Istina je da je hrišćanstvo bilo samo trpljena vera. Ali hrišćanin nije bio pogažen kao čovek radnik, koliko je bio pogažen seljak u Evropi«. (Adam Pribićević: Seljak, str. 104.)[10]) I onda car Maksimilijan govori u jednom pismu banu Draškoviću, onom istom, koji je svirepo ugušio seljačku bunu i Matiju Gupca okrunio usijanom željeznom krunom, kako je to »nečuveno, da bi se hrvatski seljak Turčinu predavao«. On dakako nije mogao shvatiti, da je hrvatskom seljaku svejedno tko ga tlači i izrabljuje, kao što to ni danas ne mogu da shvate oni, koji žele upregnuti seljaka pod svoj gospodski jaram. Upravo to, što

---

[10]) Dr. Momčilo Ninčić, bivši ministar, ističe u svojoj knjizi »Istorija agrarno - pravnih odnosa srpskih težaka pod Turcima«, da je u socijalnom i ekonomskom pogledu položaj srpskog seljaka pod Turcima, bar u doba jake centralne vlasti sultanove (15. i 16. vijek), bio daleko povoljniji, nego što je bio pod srpskim vladaocima. Ima dokaza, da su Turci upravo eksploatisali u svoju korist nezadovoljstvo srpskih seljaka s domaćom vlastelom. Srpski seljak je pod Turcima imao daleko više prava na zemlji koju je obrađivao, nego što je imao prije pod domaćom vlastelom. On je uz to bio pokretniji, pa je mogao seliti od jednog spahije do drugog, dok je po Dušanovom zakoniku meroph (kmet) bio privezan za zemlju, a ako bi pobjegao od svog gospodara, bio bi strogo kažnjen (pekli bi ga vatrom i rasporili mu nos). U Turskoj za takav bijeg nije bila predviđena nikakva kazna. I u pogledu nasljedstva bio je seljak pod Turcima u boljem položaju, jer je imao garantovano pravo nasljedstva, koje mu njegov gospodar-spahija nije mogao osporiti. Seljak pod Turcima nije također davao rabotu, što je najteže pogađalo seljake u doba feudalizma. Isto tako bili su manji i ostali tereti, bar, kako rekosmo, u doba dok je bila snažna sultanova vlast i dok se poštivao zakon. Kasnije su dakako spahije preuzele maha, pa se položaj raje znatno pogoršao, što je onda i dovelo do ustanka protiv Turaka. Ali u doba seljačkih buna u Evropi seljak je u Turskoj živio u relativnom miru i blagostanju. Ninčić citira mišljenje historičara Jorge, koji ovako prikazuje stanje kršćanskog življa u Turskoj u 15. stoljeću:

»U unutrašnjosti Carevine vladaše mir, kao u starim rimskim vremenima. Na suprot poljskim i ugarskim feudnim gospodarima, pod kojima su građani i seljaci, u prkos svih pod zakletvom potvrđenih privilegija, beskrajno imali da trpe, na suprot nemiru koji od starine ležaše u sistemu malih slovenskih država, na suprot teškom teretu koji ih je davio pod poslednjim grčkim mlako-

su hrvatski feudalci u svim svojim pothvatima posve apstrahirali široke slojeve naroda, nastojeći da kojekakvim špekulacijama i zasebnim akcijama očuvaju i zaštite svoje lične interese, bio je glavni uzrok stanja u koji je doveden hrvatski narod.

Počelo je to već god. 1.102. kad je ugarski kralj Koloman sklopio državni ugovor (pacta conventa) s predstavnicima 12 hrvatskih plemena, u kojem ga ovi primaju kao hrvatskog kralja, a on njima potvrđuje njihove staleške povlastice, navlastito privatnopravne i imovinske naravi. Tim je Hrvatska došla u personalnu uniju s Ugarskom, s kojom zajedno počinje da sve bržim tempom poprima zapadno-evropski feudalni sistem.« I teško vazalsko, feudalno lensko doba počimlje se i u Hrvatskoj razvijati punom parom, kako je to već i u cijeloj ostaloj Evropi. Sa zemljom gospodare kraljevi i velikaši, a narod postaje samo »radna stoka«, a prema potrebi i materijal za neprijateljske puške, lumbarde, i stafaža raznih gospodskih parada — »za gospodsku voljicu«, »da si gospodin voljicu zvršiti udostojiju«. Jasno je, dakle, koliki je pad hrvatskoga naroda od Tomi-

---

njama koji su svoje podanike bez mere pljačkali, a ništa im nisu pružali u zamenu ... činjaše osmanlijski kompleks zemalja srećnu protivnost. Niko nije morao da strahuje od zla radi svoje vere i radi svoje narodnosti. Turci su, piše jedan Srbin po rođenju, koji je mnogo godina služio među Janjičarima, pre svega pravični kako među sobom, tako i prema svojim podanicima bez razlike vere, i prema vazalnim zemljama. Četiri puta godišnje išli su činovnici, neka vrsta osmanskih missi dominici, da paze kako se postupa s rajom i da ne dopuste »da se sirotinja ugnjetava« ... Težaku niko nije uzimao njegovu zemlju, građaninu niko njegov dućan ili njegovu radionicu, svešteniku niko njegovu crkvu u kojoj se Bogu služaše mirno kao i pre toga ... Turski elemenat koji se naselio u unutrašnjost štеđaše i moraše da štedi mirnoga stanovnika koji je plaćao Caru harač, koji je mnogo manje iznosio od fiskalnih tereta hrišćanskih vremena ... Najteže kazne pogađahu onoga ko je hteo da živi o trošku »sirote carske raje«. Opasnosti za život izlagaše se onaj ko bi seljacima kokoš uzeo ...« (Str. 89.).

Slično kaže i Vasa Čubrilović u svojoj raspravi »Poreklo muslimanskog plemstva«: »Turci su odlično znali da iskoriste teško stanje seljaka u zemljama koje su napadali, da bi ga odvojili od vlastele i privezali sebi. Nema sumnje da je Turska 15. veka sa svojim timarskim sistemom, sa manjim porezima i većim poštovanjem zakona daleko bila odmakla pred svojim hrišćanskim protivnicima. Turci obećavaju seljaku da će mu biti mnogo lakše živeti pod njima, Turcima, nego pod starim gospodarima. Pod pritiskom plemićke samovolje, ratnih pustošenja i tereta, seljaštvo bi se obično pokolebalo i gde nije prelazilo u otvorene bune kao u Južnoj Ugarskoj, ili bežalo u Turke kao u Bosni i Slavoniji, ono je bilo dobrim delom pasivno u očajnoj borbisvoje države sa turskim osvajačem (Bugarska pa i Srbija)«.

slava do Svačića, kad su »predstavnici hrvatskih plemena« imali tako malo vjere u svoj vlastiti narod, tako malo veze s njim i tako malo do tog naroda držali, da su načinili ovakvu trgovinu, zamjenu »in natura« slobode svoje domovine za povelju, za »zaštitu privatno-pravnih interesa njihovih« (Josip Predavec: Selo i seljaci, str. 61.).

Pod vladavinom Arpadovaca sve više se gube stari hrvatski plemenski uređaji, naročito uslijed toga što su ugarski kraljevi pojedine hrvatske velikaše nagrađivali za njihove zasluge kruni. Tim darovanjima su položeni temelji mnogim kasnije veoma uglednim hrvatskim plemićkim porodicama, tako Frankopanima, Šubićima, Babonićima, Blagajskima i t. d.« Ovim darovnicama postadoše ovi drevni hrvatski plemići kraljevski vazali. I tako se stao među hrvatskim plemstvom širiti feudalizam po zapadno-evropskom uzoru, a na štetu staroga plemenskoga uređenja, ili drugim riječima: hrvatsko se plemstvo počelo od toga vremena unaprijed sve to više izjednačivati s ugarskim« (Ferdo Šišić: Pregled povijesti hrvatskoga naroda, str. 158.).

Za vladavine Arpadovaca (1.102—1.301) dolazi do provale Mongola i do stalnih borba s Mlečanima, a osim toga u Hrvatskoj se pojedini velikaši otimaju za posjede i časti, a naročito bansku čast.

Iza Arpadovaca slijede Anžuvinci (1.301—1.409.), koji produžuju s politikom učvršćivanja kraljevske vlasti i dijeljenja posjeda pojedinim velikašima, bilo domaćima hrvatskima bilo stranima. »Posjedi se — dakako i narod na njima — uzimlju, daju, daruju, a javlja se i darovanje »nasljedstvo«, dakako, za sada vezano s nasljedstvom banske časti. To je sigurno posljedica već takvih darovanja u drugim evropskim državama. Između tako ojačanih i osiljenih hrvatskih velikaša nastaju teške unutrašnje borbe, pravi građanski ratovi« (Predavec, str. 67.).

Hrvatska se već u to doba nalazi u veoma žalosnom stanju. Sve te unutarnje borbe pojedinih osiljenih velikaša padaju na leđa seljaka, građanstva, pa i siromašnijeg plemstva. O tadašnjem stanju u Hrvatskoj Predavec citira izvještaj samog zloglasnog grofa Celjskoga, kojemu je kralj Sigismund dao ogromna imanja, među ostalim i grad Varaždin. Iz toga izvještaja doznajemo, da su u Hrvatskoj »nastale mnoge i razne prepirke, nesloga, raskoli, ubojstva ljudi, otimačine, razbojstva, krađe, paleži, grabeži, posvojenja posjeda, a sve to biva bez broja, rekbi neprekidno danju i noću; plemiće (si-

romašnije) tjeraju velikaši iz vlastitih im kuća, otimaju im sve njihove stvari i iste dokazne isprave; u crkve i samostane provaljuje se, te se u njima sve plijeni; pače i na gradove se navaljuje, te se i oni osvajaju; nastalo je i drugih raznih mnogih neizrecivih zala, ona postoje, izvađaju i množe se u velike sa strane nekih mogućnika tako, da se činilo, da će iz tih zala, radi tlačenja siromašnih plemića i drugih ljudi — kmetova, nastati u toj kraljevini Slavoniji (Hrvatskoj) najveći rat, pače je već i nastao« (Predavec, str. 68.).

Za vladavine Sigismunda Luksemburgovca dolazi do prve provale Turaka u ove krajeve (1.415), s kojima će hrvatski narod imati posla gotovo četiri stotine godina, i koji će vidno utjecati na njegovu historiju. Odsele će Hrvatska postati poprište stalnih borba, u kojima se na hiljade hrvatskih seljaka odvodi u tursko sužanjstvo, domovi se pale i pljačkaju, i to ne samo sa strane Turaka, nego i sa strane vojnika, koji će biti dovedeni za tobožnju obranu granice, a ništa manje i sa strane hrvatskih velikaša. »Kao naročito sramotnu činjenicu toga razdoblja treba spomenuti sramoćenje, pljačkanje, mučenje i ubijanje hrvatskih seljaka i kmetova po njihovim vlastitim velikašima« (Predavec, str. 71.).

Unutarnje borbe za nasljedstvo dosegnule su svoj vrhunac, kad je u bitci s Turcima na Muhačkom polju (1526.) zaglavio kralj Ljudevit II. iz porodice Jagelovića, i tako Hrvatska s Ugarskom ostade bez kralja. Odmah su se za ugarsko-hrvatsku krunu javila dva pretendenta: Ferdinand nadvojvoda austrijski iz porodice Habsburgovaca i erdeljski vojvoda Ivan Zapolja. Hrvatski velikaši se pocjepaše. Jedni pristadoše uz Ferdinanda Habsburgovca i na saboru u Cetinu izabraše ga na novu godinu 1.572. za kralja hrvatskoga, dok su drugi na saboru u Dubravi 3. januara, pod vodstvom zagrebačkog biskupa Šimuna Erdeda i kneza Krste Frankopana, proglasili Ivana Zapolju kraljem Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Između obje stranke dolazi do ogorčenih borba, što Turci iskorištavaju za nove provale i pljačkanja hrvatskih krajeva. Sam Ivan Zapolja poziva Turke u pomoć protiv svoga suparnika Ferdinanda i postaje sultanov vazal. To čine i njegovi pristaše u Hrvatskoj. »Zapoljci opet pribijahu i na crkvenih vratih proglase svoga kralja i pisma Sulejmanova. Na samom biskupskom gradu zagrebačkom bila su pribita pisma sultanova, gdje se kune i obećaje, da će štiti sve podanike svoga brata i kralja Ivana Zapolje« (Tade Smičiklas: Poviest Hrvatska, sv. II., str. 21.).

Isto takva obećanja je davao i Ferdinand Habsburški, kojih se

dakako nije držao, kao što se Habsburgovci uopće nikad nisu pridržavali svojih obećanja. Za Ferdinanda Habsburškog, koga su Hrvati (bolje rečeno: hrvatski velikaši) izabrali za svog kralja, značajno je, da za vrijeme svoje dugogodišnje vladavine (1.527.—1.564) nije nikad došao u Hrvatsku, niti se za nju uopće mnogo brinuo. On je hrvatskim velikašima obećavao pomoć protiv Turaka, što je ove najviše i potaknulo, da ga biraju za kralja, ali od svih tih obećanja nije redovno ništa izvršeno. Za vrijeme njegove vladavine Hrvatska je najviše postradala od turskih provala, pa je upravo tada i dobila naziv reliquiae reliquiarum. Ali je zato bio širokogrudan u podjeljivanju imanja svojih protivnika onima koji su uz njega pristali. »Otimačinu po svoj zemlji otvoriše nove kraljeve darovnice, kojih je broj tako velik i obsiže skoro sve krajeve kraljevstva, da neima kraja gdje Ferdinand nebi bio štogod darovao tako da Krsto Frankopan pravo piše: svakojaki ljudi plemenštinu dobivaju, a mi našu djedovinu gubimo!« (Smičiklas, II., str. 16).

Među hrvatskom vlastelom nastala je divlja borba za imanja i časti. Jedni su ih dobivali iz ruku Ferdinanda Habsburškog, a drugi iz ruku erdeljskog vojvode Ivana Zapolje. Unatoč stalne opasnosti od Turaka, koje je tada vodio silni sultan Sulejman, u Hrvatskoj je bio građanski rat u punom toku. Između pristaša jednog i drugog pretendenta vodile su se krvave borbe. U tim borbama zaglavio je pod zidinama grada Varaždina knez Krsto Frankopan (27. septembra 1.527), jedan od glavnih vođa Zapoljine stranke u Hrvatskoj. Taj građanski rat se svršio tek smrću Zapoljinom, kad su definitivno svi hrvatski velikaši priznali Ferdinanda za svoga kralja.

Ferdinanda je na prijestolju naslijedio sin mu Maksimilijan (1.564.—1.576.) za vrijeme kojega će i doći u Hrvatskoj do velike seljačke bune. Turske provale u to doba ne prestaju (za Maksimilijana god. 1.566. pogiba u Sigetu ban Nikola Šubić Zrinjski), hrvatski krajevi su izloženi neprekidnim pustošenjima, u koliko se uopće ne nalaze pod turskom vlašću. Unutarnje borbe i nesuglasice između velikaša još uvijek traju, narod stenje pod svim mogućim feudalnim teretima, izložen Turcima i njemačkim vojnicima, a svesrdno pljačkan i ugnjetavan sa strane svoje domaće vlastele. »Hrvatska je sa »kolajnom za hrabrost« i sa slavnim naslovom »antemurale christianitatis« (predziđe kršćanstva) raskomadana i to tako: Slavonija i velik dio Dalmacije kao i Bosna-Hercegovina je pod vlašću turskom, ostali dio Dalmacije je pod vlašću mletačkom, krajina je pod vlašću njemačkih generala, a »ostaci ostataka« negdašnje kra-

ljevine Hrvatske, tri sjeverohrvatske županije pod vlasti »hrvatskoga sabora«, u stvari nekolicine velikaša, koji sad u borbama među sobom, sad opet »ujedinjenim silama« pritištu i pljačkaju svoje kmetove. Kmetove pritištu sve veći porezi, sve veća podavanja i sve teža robota, a glavno sve veća nesigurnost, radi koje oni tobože i moraju vršiti razne kmetske dužnosti prema svojim »zaštitnicima«. Kmetstvo je na vrhuncu — Hrvatska je raskomadana!« (Predavec, str. 94.).

To je po prilici politički okvir, unutar koga će se odigrati jedan od najznačajnijih događaja u historiji hrvatskog naroda — seljačka buna pod vodstvom Matije Gupca. A sad ćemo još da izložimo stvarne uzroke, koji su hrvatske seljake nagnali, da posegnu za oružjem u obranu svojih »starih pravica«.

Stanje hrvatskog seljaštva u doba bune

»Ajd na tlaku, zabava te čeka, kmete!
Ori zemlju, gradi dvore vlastelinu!
Već se za te šiba moči, korbač plete;
Vozi vino, živad, maslo, devetinu!
Batina te čeka i tamnica,
Gdje ćeš gvožđu hladna ljubit lica«.

Ivan Kukuljević Sakcinski.

U doba seljačke bune Hrvatska (obuhvatajući sve hrvatske krajeve) je već potpuno feudalizirana po zapadno-evropskom uzoru, naročito u krajevima sredovječne Slavonije (današnje zapadne Hrvatske), gdje je radi uže veze s Ugarskom ta feudalizacija bila provedene konzekventnije i bržim tempom. Društvena diferencijacija na feudalnoj osnovi provedena je u cijelosti, po onom sredovječnom principu, da je plemstvo stalež koji »vojuje«, svećenstvo »naučava«, a seljaštvo kuluči i hrani badavadžije i besposličare.

Klasne razlike polariziraju čitavo društvo u njegov slobodni i neslobodni dio. Prvi dio društva sačinjavaju svjetovni i crkveni dostojanstvenici (biskupi, prelati, opati, hercezi, banovi, knezovi, grofovi i ostali magnati), te niže plemstvo (plemići »jednoselci«, armalisti, šljivari, vojničko plemstvo). Cjelokupno plemstvo se u latinskim ispravama iz onoga doba naziva raznim imenima: domini prelati, barones, nobiles et alii status possessionati«, »domini magnates et nobiles«, »domini et nobiles, aliique status et ordines«, a najobičnije »status et ordines« (staleži i redovi). Plemstvo je u feudalnoj državi u posjedu svih političkih prava. Ono predstavlja čitav narod, ono stvara na svojim saborima obavezne zaključke, koji se onda kralju podastiru na odobrenje, ono određuje daće i poreze, ono vrši nad svojim podanicima sudačku vlast, ono je isključivi vlasnik zemlje, ono je može se reći faktični gospodar nad imanjem i osobom kmeta seljaka, koji i nema nikakav direktni kontakt s državom, nego samo sa svojim zemaljskim gospodarom.

»Feudalna je država u stvari skup stotina i hiljada malih državica, u stvari imanja feudalnih posjednika ili vlasnika, koji su fak-

tično vladari, vladarčići na tim imanjima. U tom mozaiku tih imanja carska, kraljevska ili kneževska vlast propliće se samo kao tanka nit utjecaja vrhovnog vladara bilo kao pretstavnika države bilo pak kao velikog posjednika, vlastelina. Utjecaj vladara kao pretstavnika države na život u državi pokazuje se naročito: u ubiranju državnih poreza (koji su u početku vrlo maleni), u neznatnom sudjelovanju u odlukama sabora, u rijetkim kraljevskim sudovima, te u držanju razmjerno malenog broja vojnika. Te poslove u glavnom vrše feudalna gospoda: »staleži«, prelati (crkveni dostojanstvenici), magnati (velikaši) i plemići, a poslije i »redovi« (visoki sudbeni i upravni funkcionari). Do naroda, naročito do sela i seljaštva, međutim, taj utjecaj vladarev gotovo nikako ne dolazi. Sva vlast nad seljaštvom u feudalnoj državi je u rukama feudalne gospode. Kralj, vladar, ima veze sa seljačkim narodom i vlast nad njim samo toliko, koliko je i sam posjednik zemlje ili vlastelin. Prema tome selo u feudalno doba nije u državi, dio državne organizacije, već dio organizacije unutar feudalnog imanja, posjeda; seljaci ne idu u vojsku (kasnije idu, op. M. D.), o kakvim javnim skupštinama ili saborima, gdje bi i seljaci sudjelovali, nema, dakako, ni govora, a feudalni gospodar ubire i državne poreze, a vlastela sude suvereno i potpuno podanicima, naročito kmetovima.« (Predavec, str. 121.)

Treba, međutim, naglasiti, da je među plemstvom u to doba postojala velika razlika u imućstvenim odnosima. Dok su ogromna imanja bila koncentrisana u rukama nekolicine moćnih velikaša, dotle je bilo siromašnih plemića (»jednoselaca«), čiji se život nije mnogo razlikovao od života svakog drugog seljaka. Velikaši su u to doba naročito osilili i oni su bili pravi vladari u zemlji. Bili su to djelimice domaći velikaši, među njima dvije najmoćnije porodice, Zrinjski i Frankopani, a djelimice pak stranci, kojima su vladari davali najbolja imanja u ovim krajevima za razne usluge. To je t. zv. donatarno plemstvo. U onim neprekidnim borbama i smutnjama manji i slabiji su prirodno propadali i osiromašivali, dok su jači prigrabili ogromna imanja, pa dakako imali i svu vlast u svojim rukama. To je doba oligarhijske vladavine velikaša. Mnogi sitni plemići postali su milom ili silom kmetovi krupnih velikaša.

»Kmetovi seljaci imali su u nevolji za drugove male plemiće, a naročito plemiće jednoselce. Ti su potonji podnosili sve terete državne, zemaljske i crkvene, jedino što nijesu podavali daća svojoj zemaljskoj gospodi, jer su bili sami gospodari na svojoj ba-

štinjenoj zemlji. Ali mnogi su kraj turskih provala i vječitog ratovanja tako osiromašili, da su se sami nudili za kmetove visokim plemićima ili knezovima. A koji put su ti knezovi i sami otimali plemićima jednoselcima imanja i slobodu, te ih pretvarali u svoje podanike. I sama plemićka općina u Turopolju oslobodila se je sile velikaške tek nakon žestokih borba od više nego pol stoljeća.

Baš to visoko plemstvo, velikaši i knezovi bijahu se osobito osilili u ono vrijeme. Već za Jagelovića skupiše neki rodovi njihovi ogromna imanja. Još se više pomogoše za krvavih borba izmedju Ferdinanda i Ivana Zapolje, pristajući sad uz jednoga kralja, a sad uz drugoga. Tako se naročito u Slavoniji (današnja zapadna Hrvatska, op. M. D.) podigoše porodice Erdeda, Keglevića, Ratkaja, Sekelja, Tahija i Alapića, a uz njih razširiše svoju vlast iz Južne Hrvatske u Slavoniju također knezovi Zrinski. Ali i među tima rodovima bilo je žestokih borba radi posjeda, koji su brzo prelazili iz jednih ruku u druge. Sad bi oba protukralja jedno te isto imanje darivali svojim privrženicima, svaki svojemu: sad je opet jedan kralj podijelio nekomu u podpunu svojinu neko posjedovanje, koje bijaše nedavno dao drugomu budi u zalog za primljeni zajam, budi na uživanje za vjernu službu. Sve te prilike urodile su nekim bezpravnim stanjem, tako te je ugarski sabor u više navrata zaključio, da se sve nakon boja na Muhačkom polju izdane darovnice za imanja imadu ništetnima proglasiti, te sva za to vrijeme darovana imanja prvašnjim vlastnicima povratiti.

Oko god. 1.543. bili su osim duhovnih imanja najveći veleposjedi među Dravom i Kupom Cesargrad u varaždinskoj županiji i Moslavina u križevačkoj. Cesargrad brojio je 856 kmetovskih dimova, a Moslavina 440. Oba su pripadala Erdedima, koji su povrh toga držali još Okić (306 dimova), Jastrebarsko (282 dima) i Želin (250 dimova) u zagrebačkoj županiji. Keglevići i Sekelji držali su po utanačenoj pogodbi imanja Kostel (300 dimova) i Krapinu (180 dimova) zajednički, tako da su zemlje, pripadajuće tim gradovima, uživali polovinom, dok su Sekelji stolovali u gradu Krapini, a Keglevići u Kostelu. Ali Keglevići su za svoju polovicu krapinskih zemalja podigli baš nasuprot grada Krapine plemićki dvorac Šabac, koji su poslije i utvrdili kao malu tvrdinju, pa je radi toga dolazilo i do sukoba između njih i Sekelja. Suviše posjedovali su Keglevići još i grad Lobor (126 dimova). Ratkaji držali su Veliki Tabor sa 160 dimova. Gjulaji Trakošćan (184 dima), Bradači grad Oštrc (104

dima), a Pethewi grad Belu (100 dimova). Zrinski Nikola posjedovao je Božjakovinu sa 324 dima.[11]) Najznatniji veleposjed iza Cesargrada i Moslavine bio je tada onaj, koji je pripadao Susjedgradu. Brojio je 350 dimova, a obuhvatao je sedam sudčija (iudicatus), po imenu Stenjevec, Stupnik, Novaki, Podgorje, Pušća, Zaprešić i Brdovec« (Vjekoslav Klaić: Povjest Hrvata, III., str. 284.).

Ogromna imanja pripadala su također crkvi (biskupiji, kaptolu, samostanima), tada najvećem veleposjedniku. Da crkveni velikaši u postupcima prema seljacima nisu bili ništa bolji od svjetovnih, dokazom su brojne bune na crkvenim dobrima, o kojima ćemo još napose govoriti. »Na crkvenim veleposjedima nije ništa bolje bilo kmetovima od onih pod plemićima. Crkva je bezobzirno ugnjetavala, globila i tjerala seljake na kuluk kao i ostali vlasnici kmetova. Često puta dolazilo je do sukoba između crkvene vlastele i plemića zbog smetanja posjeda ili vlasti tako, da su i svoje kmetove uvodili u borbu. No čim bi ovakva kavga mogla preći u pobunu seljaka, vlasnici su se nagodili i popovi su uvijek blagoslovili to mudro rješenje gospodara« (G. Pisanicki: Matija Gubec vođa seljačke bune 1.573. god., Stožer, br. 4.—5. 1934.)[12])

U slobodni dio društva spadali su još građani u slobodnim gradovima, te neki malobrojni seljaci slobodnjaci, koji su doduše bili vlasnici zemlje, koju su obrađivali, ali nisu imali nikakvih političkih prava. Također su ovamo spadali kasnije t. zv. kra-

---

[11]) Zrinjski su bili još gospodari čitavog Međumurja, zatim grada Rakovca s Vrbovcem, Medvedgrada, Brezovice, Ozlja, Ribnika na Kupi, Broda na Kupi s najvećim dijelom Gorskog Kotara, zatim u Hrvatskom Primorju Bakra, Grobnika i Vinodola. U Zagrebu su imali palaču na Kapucinskom trgu.

[12]) Kako su crkveni predstavnici kod nas gledali na feudalne odnose još u naprednom i slobodarskom 19. vijeku vidi se najbolje iz jedne pjesme poznatog kajkavskog pjesnika i komediografa Tite Brezovačkog (1757. do 1805.), bivšeg Pavlina i prebendara sv. Marka u Zagrebu. Ta je pjesma objavljena pod naslovom »Horvat Horvatom horvatski govori« u »Novom kalendaru za leto 1801«., a bila je uperena protiv novih ideja o slobodi, bratstvu i jednakosti, koje su dolazile iz Francuske nakon velike revolucije, a koje su i kod nas bile oduševljeno prihvaćene od svih naprednijih elemenata. Brezovački najprije pjeva o tim »pogubnim« idejama, iznoseći kako Francuzi »kud god putuju, posvud krivo upućuju«, pa zatim opominje Hrvate:

Sad istinu čuli jeste,
ako samo gluhi neste,
kakvi bute slobodnjaki,
kako bute vsi jednaki.

Dragi moji! vsi jednaki
nigdar bili ljudi vsaki,
ovo more vsaki znati,
razum more pokazati:

jišnici ili graničari, koje su doduše hrvatski velikaši nastojali da učine svojim kmetovima, ali su to onemogućavale tadašnje prilike. Naime, u stalnom ratu s Turcima granica (Vojna Krajina) je živjela pod naročitim režimom. Tu je stalno dolazilo do sukoba austrijskih vojnih vlasti i hrvatskog plemstva. Austrijski generali su sebi prisvajali svu vlast u Vojnoj Krajini, pravdajući to vojnostrateškim razlozima. Oni su nastojali da sve doseljenike, koji su bježali pred Turcima i nastanili se u pograničnim krajevima, podrede direktno sebi, dok su hrvatski velikaši htjeli da od tih doseljenika učine svoje kmetove, sa svim kmetskim dužnostima i obvezama. Makar rukovođeni svojim posebnim interesima, austrijski su generali ipak trezvenije gledali na ovo pitanje od hrvatskih velikaša. »I ako nema sumnje, da je njemački general imao u ovakovom svom postupku, političkih, a i egoističkih interesa, ipak je sigurno i to se ovdje mora naročito podvući, da je kod tog generala barem obični instinkt samoodržanja probudio više razbora, nego kod one naše hrvatske vlastele i velikaša, kojima je glavno bilo, da od doseljenika naprave svoje kmetove. Za to i nisu kod toga računali ni sa »slobodnjačkim«, stočarskim načinom života tih doseljenika, niti sa zaista vanrednom potrebom stalnog i sigurno mučnog stajanja na straži protiv Turčina. U svrhu ovakve obrane trebalo je osloboditi i svoje kmetove, da se i oni bace cijelom svo-

---

Negdo gospon mora biti,
drugač kmet' ne budu siti;
gospon daje kmetu zemlju,
zat' gospoda tlaku jemlju.

Moj kmet, zemlja nije tvoja,
gospon veli: zemlja moja!
Moja zemlja tebe hrani,
od nevolje, glada brani.

Poveč meni, moj Štefina,
Ivek, Matek i Gjurina;
ki ste ovde, govorete,
odgovorit ak' morete?

Ak' ti gospon zemlje ne da
kaj bu onda s tebe teda,
gde buš onda oral, kosil,
kaj buš, odkud k hiže nosil?

Ne buš imal hiže, hleva,
kamo človek marše deva,
nit kokoši, nit piščeta;
ni li bolje sad za kmeta?

Anda tlaka je pravična,
nit vu ničem ni krivična,
gospon z gruntom kmeta zdržava,
prav je da kmet tlaku dava.

Dr. Franjo Fancev, koji je ovu pjesmu objelodanio u »Građi za povijest književnosti hrvatske«, knjiga XII., Zagreb 1933. (Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), kaže da je »ona bila namijenjena puku, zato je i ugledala svijetlo u pučkom kalendaru«. Dabome, da ovake i slične pjesme možete i danas naći u kojekakvim klerikalnim edicijama »za puk«. Vremena se mijenjaju, ali popovi ostaju vječito isti.

jom snagom na obranu i svoje domovine, ali i svoje imovine... Ništa tu ne pomaže poslije nekakvo patriotsko jadikovanje nad raskomadanom Hrvatskom. Vlastela i velikaši su postavili i tada svoje interese nad interese naroda i napravili su time Hrvatskoj jedno teško i za cijelu njezinu budućnost sudbonosno pitanje« (Predavec, str. 87.).

Hrvatski, a i zajednički ugarsko-hrvatski, sabori su se često bavili pitanjem tih doseljenika i sporovima krajiških oficira i hrvatskih velikaša o vlast nad tim deseljenicima. Ali unatoč svih nastojanja hrvatskih velikaša, da doseljenike dobiju pod svoju vlast, ostali su pogranični krajevi pod posebnim režimom, u kome su gospodarili krajiški oficiri. Za vladavine Ferdinanda I. osnovan je posebni politički teritorij »Vojna Krajina«, koja će tek za Marije Terezije g. 1.745 biti ukinuta djelomično, a god. 1.873. i 1.881. ući ponovno u sastav kraljevine Hrvatske i Slavonije. Za Krajinu je Ferdinand izdao god. 1.630. u Regensburgu posebne štatute, koji su bili dosta demokratični (Svako selo je na pr. dobilo pravo da bira svoga kneza i suca, a svi knezovi su o Đurđevu birali vrhovnog suca, koji je zajedno s osam prisjednika rješavao sve parnice u smislu ovih štatuta). Za te štatute kaže Predavec: »Treba samo pomnije pregledati te odredbe, pak da se vidi, koliko su one bile povoljnije, a naročito svojim izborom predstavnika bliže narodnoj duši, nego kmetski položaj seljaštva pod svojom domaćom vlastelom« (Str. 93.).

Neslobodni dio tadašnjega društva sačinjavale su kompaktne mase hrvatskog seljaštva, podanici, kmetovi (u latinskim ispravama zvoni coloni, iobbagiones, rustici, subditi). Oni su na svojim leđima nosili sve terete državnog aparata, uzdržavali su svoju zemaljsku gospodu, svjetovnu i crkvenu, a bili su potpuno bespravni. Oni su plaćali sve poreze i daće, snosili su sve terete rata, koji onda nije gotovo nikada ni prestajao. Sami pak nisu u državi mogli ničim odlučiti, niti su ma u čemu odlučivali. Oni su gotovo poput nekadašnjih robova bili samo objekti prava, a ne i njegovi subjekti. Ili, kako to snažno izražava Šenoa u svojoj pjesmi »Prokleta kliet« (»Vienac« br. 29., god. 1874.):

Mi smo gospoda,
Naša sloboda,
Naša je volja,
Naša su prava;
Naša su polja,
Naša je slava!
Naš je i sviet —
A kmet je smet:
Neka se muči,
Neka se uči,

Bog da ga stvori,
Neka nam radi,
Neka nam gradi,
Zemlje nam ori,
Krči nam šume,
Utri nam drume,
Neka nas hrani,
Kukavni crv,
Neka nas brani,
Nama daje krv.
Digne l' se opet
Prot' našem pravu,
Valja mu popet,
Na kolac glavu,
Valja ga srazit,
Nogama gazit,
U jaram sprezat,
Lancem ga vezat;
Vući ga hatom,
Tući ga mlatom,
Spalit mu krov,
Sabljom mu zvonit,
Za njime gonit
Gospodski lov.
Nama čast,
Nama slast,
Nama sviet;
Kmet je smet,
Kmet je rob,
Kmetu grob.

Plemić je bio vlasnik zemlje, koju je kmet obrađivao,[13]) on ga je s tom zemljom mogao otuđiti i založiti. Kmet nije smio bez dozvole svoga gospodara napustiti svoj posjed. Protiv onih, koji bi to učinili donosile bi se oštre kazne. Neko vrijeme, dok je vladala t. zv. »perpetua rusticitas«, bila je kmetovima uopće zabranjena migracija ili transmigracija, tako da su oni bili doživotno vezani za zemlju. (Te odredbe o vezanosti seljaka za zemlju donešene su nakon Dožine bune u Ugarskoj.) Kmet je postao t. zv. glebae adscriptus. Kasnije je ta zakonska odredba dokinuta. Kmetu je bilo dopušteno da s odobrenjem svoga gospodara napusti posjed i pređe drugom posjedniku. Dakako, da je seljak za to morao redovno platiti veliku otkupninu. Hrvatski sabor u Križevcima god. 1.538. u svom zakonskom članku XXII. određuje kako se taj prelaz ima izvesti. »Onaj gospodar, koji hoće kmeta kojega drugoga gospodara odvesti na svoje imanje, ima sa plemićkim sucem (iudex nobilium) one županije doći

---

13) Što se tiče vlasništva zemlje feudalnih gospodara, postojale su dvije vrste vlasništva. Jedna je bila privatno vlasništvo feudalca na zemlji, koju je on davao u zakup svom podaniku, a ovaj mu je zato plaćao zakupninu (činž«, od njem. Zins). Ta zemljišta su se zvala dominikalna ili alodijalna (činžena), baština ili gospočija (Gutsherschaft), a vlasnik se zvao alodijalni gospodin, baštinik (njem. Gutsherr). Druga vrst vlasništva je bilo t. zv. vrhovničko vlasništvo, t. j. feudalac je imao neka prava na podaničkom zemljištu. To se zemljište zvalo urbarijalno, pronija ili kmečija (njem. Grundherschaft), a vlasnik toga zemljišta urbarijalni gospodin, pronijar (njem. Grundherr). Obično su feudalci posjedovali i jednu i drugu vrst zemljišta.

pred gospodara toga kmeta ili pred njegova činovnika (officialis), ili pred gradskog suca (villicus). Plemićki sudac, položivši za kmeta u ime zemljarine (pro terragio) četiri denara, zahtijeva kmeta i prima za njega dozvolu za odlazak. Dobivši dozvolu, ostavlja kmeta na mjestu njegova prebivanja još 15 dana, da kmet izvrši međutim sve svoje dužnosti prema svomu gospodaru ili komu drugomu. Taj rok od 15 dana bijaše još i zato određen, da zemljišni gospodar (dominus terrestris) ima prilike ponukati kmeta, da dobre volje ostane kod njega i na njegovom dobru. No ako gospodar ne bi mogao nagovoriti kmeta, da ostane, tada bi petnaesti dan po drugi put došao plemićki sudac, te kmeta sa svim njegovim pokretnim imetkom (rebus mobilibus) poslao onom gospodaru ili plemiću, koji ga hoće primiti. Takav kmet može u roku od daljih petnaest dana neposredno iza toga, kako se nastanio na dobru novoga gospodara, natrag primljen biti od prijašnjega gospodara. Mogao se dakle preseliti« (Josip Hartinger: Hrvatsko - slovenska seljačka buna godine 1.573., str. 39.).

Ove ustanove o transmigraciji upotpunio je hrvatski sabor u Dubravi 8. maja 1.539, koji je odredio kaznu za onoga, tko bi odveo kmeta bez propisane forme. Dakako, da je kmet prije preseljenja morao da obavi sve svoje dužnosti prema svom prvašnjem gospodaru. »Našavši ma i najmanju neurednost, prisiliše plemićki sudac i prisežnik kmeta, da to uredi« (Hartinger, str. 42.). Ako bi kmet, ne udovoljivši uvjetima transmigracije, potajno pobjegao na imanje drugog gospodara, onda je njegov gospodar slobodno smio zaplijeniti sva njegova pokretna i nepokretna dobra, a mogao ga je i silom natrag dovesti, ako ga je uhvatio. Kmet bi kod napuštanja svog dotadašnjeg gospodara dobivao otpusnicu. Bez te otpusnice nije nitko smio primiti kmeta.

Kmet nije smio da bez dozvole gospodareve dade svoje dijete u zanat ili u škole, da gospodar ne bi gubio radnu snagu. Iz istih razloga on se bez dozvole gospodara nije smio ženiti, niti se kmetica smjela udavati. Prigodom ženidbe i udaje trebalo je gospodaru dati darove, a bilo je gospodara koji su se koristili svojim »pravom prve noći« (»ius primae noctis«).

Vrlo teška ustanova feudalnog prava bilo je t. zv. ošasno ili odumrtno pravo gospodara. Po tom pravu je seljački posjed mogao prijeći kao nasljeđe redovito samo na sinove, vrlo rijetko i na kćeri. Ako kmet nije imao sinova, kćerima se obično dala kakva

mala otpravnina, a posjed je proglašen »odumrlim«, »izumrlim«, »ošasnim« i prešao je u vlasništvo gospodarevo. To se, dakako, dogodilo i onda kad su muški članovi odvedeni u roblje« (P r e d a v e c, str. 126.).

Dakako, da se i crkva obilato služila tim »pravom«. Prema urbaru zagrebačkog kaptola kmet je mogao svoj p o k r e t n i imetak ostaviti ženi ili rodbini, ali se kmet u oporuci m o r a o sjetiti i kaptola d o l i č n i m d a r o m, ako je htio da mu se oporuka izvrši. Ako bi kmet umro bez djece, raspolagao bi kaptol njegovim pokretnim imetkom. Nešto bi dao njegovoj ženi, nešto rodbini, a ostalo bi upotrijebio »za spas duše njegove« (H a r t i n g e r, str. 38.). Ako bi kmet počinio kakav zločin ili bi pobjegao, tad bi kaptol zaplijenio sva njegova dobra.

Gospodar je vršio nad svojim kmetovima r e d o v n u s u d a č k u v l a s t. Taj vlastelinski sud — »tvornica nepravdi«, kako ga je nazvao Košut u ugarskom saboru god. 1847. — je sudio u svim sporovima među podređenim kmetovima, kako u građanskim, tako i u krivičnim sporovima. Imao je čak pravo suditi i na smrt, što je vlasteli oduzeto tek u 18. stoljeću. Ali vlastelin je bio sudac čak i u svojim sporovima s kmetovima, pa je i tu mogao da izriče i najteže kazne: globe, tjelesne kazne, mučenja, osakaćivanja i t. d. Tek kasnije je kmet mogao da se s poniznom molbom obrati na državne funkcionere ili državni sud (P r e d a v e c, str. 122.). Na imanjima kaptola vršio je nad podanicima sud dekan, koji je u tu svrhu izabran od kaptola.

Kmet nije smio da vrši t. zv. »m a n j a k r a l j e v s k a p r a v a« (»iura regalia minor«), r e g a l n a p r a v a. To su: krčmarenje, lov, ptičarenje, ribarenje, mesarenje i slično. On nije smio da drži mlin, pilanu, da peče rakiju i t. d., jer su sve to bila monopolna prava zemaljske gospode. On je morao da melje žito u gospodarevom mlinu, i da mu dakako za to daje ušur. On je morao da od gospodara kupuje meso i vino, često puta pokvareno, što ćemo vidjeti kad budemo govorili o Tahiju. Jednom riječi kmet nije smio ništa, gospodar je pak smio da radi što hoće. Kmet je morao sve, pa i život svoj da dade za svog gospodara, ili kako kaže Tahi u B o g o v i ć e v o m M a t i j i G u p c u:

»Dužnost svakog seljanina jeste:
Izvrći se za gospodu svigde
Pogibelji, ako li uztreba,
Za njih ginut...«

A sad da vidimo kakve je poreze i daće kmet morao da plaća kralju, zemlji, crkvi i svojim zemljišnim gospodarima. Treba istaknuti, da je sve poreze u zemlji isključivo plaćao kmet, dok je plemstvo i svećenstvo od toga bilo oprošteno. Ove poreske povlastice privilegiranih staleža dokinute su tek god. 1.848. zajedno s ostalim feudalnim povlasticama (tlaka, naturalni novčani danak, feudalni monopoli zemaljske gospode, t. zv. iura regalia minor i t. d.).

Kmet je u prvom redu plaćao glavnu izravnu daću t. zv. marturinu (kunovinu), porez za uživanje zemlje. To je plaćao kmet u Slavoniji, dakle u današnjoj zapadnoj Hrvatskoj (bivše županije zagrebačka, varaždinska, križevačka i virovitička), dok je tadašnja Hrvatska bila oproštena od toga poreza još od god. 1.102. kad je Koloman postao hrvatski kralj. Taj se porez naziva »marturina« (kunovina), jer su prije kmetovi bili dužni da daju svojim gospodarima svake godine stanovitu količinu kunine kože. Međutim, tokom vremena se taj naturalni porez pretvorio u novčani, pa se obično plaćalo 20 dinara banskih od kmetskog selišta, ili po jedna zlatna forinta od pet kmetskih dimnjaka. Porez se plaćao u kraljevsku blagajnu. To je bio redovni porez, koji se kasnije gubi, a na njegovo mjesto dolaze izvanredne daće, nametane u ratne svrhe. Te su daće bile znatno teže, jer su se u ono doba neprekidno vodili ratovi, pa su te tobože izvanredne daće postale redovan namet, koji je bilo u toliko teže plaćati, što su hrvatske zemlje bile izložene neprekidnim pustošenjima sa strane Turaka.

Ta izvanredna ratna daća (latinski zvana dica, subsidium, contribucio, iuvamen, taxa) ili riz raspisivana je prema potrebi, a njezin raspis je spadao u kompetenciju staleža i redova sabranih na ugarskom i slavonskom (hrvatskom) saboru. Hrvatski sabor imao je privilegij, da je mogao na ime ove izvanredne ratne daće da raspiše polovicu one svote, koju bi dozvolio ugarski sabor. Ali se često događalo, da je raspisivao i više. Kako je dica (riz) bila izvanredna ratna daća, to se njezina visina mijenjala prema potrebama, bila je sad veća, sad manja. Od svakog ognjišta ili dima pobirala se obično jedna forinta, dvije, a katkada i tri, rijetko pak pol forinte, i to u dva roka. Ta daća je bila veća one godine kad bi Turci pojačali svoje navale, dakle upravo one godine kad je kmet morao ići u rat i kad mu je neprijatelj pustošio zemlju, pa mu je bilo najteže plaćati.

Daća se ubirala na slijedeći način: kad je sabor dozvolio ubiranje daće otišli bi kraljevski poreznici (»dicatores«) u pojedine županije, da popišu i unesu u registar sve one, koji

su dužni plaćati riz. Plemićki suci bi poreznicima stavili na raspolaganje iskaz svih kmetova u sučijama ili kotarima. Petnaest dana nakon obavljenog popisa došli bi kraljevski »exactores«, koji su pobirali daću. Kad bi minuo rok za uplatu poslali bi banovi svoje »špane« da po »starom običaju« utjeraju ratnu daću od onih, koji je nisu platili u određenom roku. Sav prihod od ratne daće pripadao je kraljevskoj blagajni. Od plaćanja ratne daće bila su oproštena sva crkvena imanja (biskupa, kaptola, opata, župnika, samostana), zatim posjedi svjetovnih dostojanstvenika i časnika (hercoga, bana, banovaca, župana, plemićkih sudaca), kao i mnogih velikaša, koje je kralj napose oslobodio od plaćanja te daće. »Tako je u jednu ruku redovito sav teret padao na leđa manjih posjednika, dotično njihovih kmetova« (Klaić, sv. III. dio I., str. 34.).

Ovaj porez bio je, kako smo već naglasili, veoma tegoban za kmetove u Slavoniji. Prvo zato, jer se on od izvanrednog poreza pretvorio u redovni porez. Zatim, radi lošeg gospodarenja u državnim financijama i radi stalnih ratova, kralju je trebalo sve više novaca, a to su dakako sve morali da plaćaju kmetovi. Kad uz to uzmemo slabe ljetine, često puta i glad, koja je tada harala, zatim vojničku službu kmetova, pustošenje sa strane Turaka, a isto tako i njemačkih vojnika u graničnim gradovima, pa na koncu nesmiljenost, kojom su »špani« utjerivali ovu daću, onda će nam biti jasno kakav je bio položaj kmeta u tim »ostacima ostataka tužnog hrvatskog kraljevstva.«

Ali pored ove daće plaćale su se u Slavoniji u to doba i još neke druge daće, kao vojšćina (iudicium exertus), za one koji nisu vršili vojnu dužnost, zatim otkupnina od općega ili generalnoga suda (taxa racione prorogacionis iudicii generalis). To su zapravo bile više globe nego porezi.

Glavni neizravni porez i u Slavoniji i u Hrvatskoj bila je tridesetina (lat. tricesima, njem. der Dreissigst, mađ. harminczad, otud hrvatski naziv »harmica«, po čemu se i Jelačićev trg u Zagrebu do god. 1848. zvao Harmica), t. j. carina na uveženu robu iz tuđine. Ona se zove tridesetina zato, jer se od svake uvežene robe plaćao trideseti dio njezine vrijednosti, a ubirali su je kraljevski činovnici zvani tridesetnici (»tricesimatores«) na za to određenim mjestima, tridesetnicama (»loca tricesimarum«). Na leđa siromašnog i ogoljenog kmeta teško je padao ovaj porez, koji je uz to često puta bio protuzakonito ubiran i od vlastitih, domaćih proizvoda, tako da kmetovi nisu mogli prodavati ni svoju vlastitu

sirotinju, a da ne budu temeljito opljačkani od tridesetnika. Zato su ovi tridesetnici bili strahovito omraženi u narodu, često puta više i od samih gospodara. I kad su se seljaci god. 1.573. digli na oružje, izjavio je jedan od njihovih kapetana, da su oni krenuli zemljom da ukinu namete, tridesetinu, daće i t. d. (Vidi Dr. Franjo Rački: Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573., »Starine«, VII., god. 1.875., str. 185.). Mnogi su tridesetnici tom zgodom platiti glavom svoju odioznu službu.

Za domaće potrebe same kraljevine Slavonije uveo je sabor u Križevcima god. 1.523. porez od svakog ognjišta ili dima. To je t. zv. dimnica (»pecuniae fumales«), koja se u urbaru griškom od god. 1.544. naziva i ogninšćina. Ovaj porez je spadao u autonomni proračun tadanje kraljevine Slavonije, a određivao ga je sabor. Kao ni dica ni on se nije razrezivao uvijek jednako, već prema potrebama zemlje, od svakog ognjišta ili dima po 10, 15, 20, 25 ili pak i 40 dinara. Sabrana dimnica predavala se u ruke podbana, a od nje su namirivani troškovi za slanje »oratores« (zemaljskih poslanika) na ugarski sabor ili kralju, a plaćani su i plemički suci. Sabor je također opraštao od plaćanja dimnice nekoje dostojanstvenike, a obično zagrebački kaptol. Dimnica se pobirala na isti način kao ratna daća (riz).

Crkvi (biskupima i kaptolima) plaćao je kmet desetinu (lat. decimae, mađ. dézsma, otud u starim hrvatskim spomenicima dysme, dižme, pa dežmati = odmjeravati desetinu) od svega godišnjega uroda. Odmah poslije praznika sv. Stjepana počeli su »dicatores decimarum« da odmjerivaju desetinu, pa su o rezultatima odmjerivanja obavijestili registratore, koji su unijeli u registre imena onih, koji su imali da plaćaju desetinu i druge prinose. U roku od 30—40 dana nakon obavljene dikacije morala se desetina izručiti pobiračima, decimatorima. Tko ne bi pravovremeno izručio od toga bi to utjerali župani, suci, kaštelani i oficijali. Desetina se ubirala od žitarica, vina, meda, prasaca, janjadi, peradi i sličnog. Plaćala se bilo u naravi bilo u novcu. Za žitarice se u ime desetine plaćalo 8 banskih dinara, za janje 1 dinar, a ako ih je tko imao deset onda je jedno dobio decimator, i to ono koje bi sam izabrao, nakon što je kmet imao pravo da izluči jedno. Tako je bilo i s drugim životinjama. Sama državna vlast je utjerivala ovu desetinu, koja je bila određena kaptolu i biskupu.

Osim poreza kralju, državi, te desetine svećenstvu morali su kmetovi da daju svojim zemalj-

skim gospodarima prinose u novcu, naravi i radnoj snagi (tlaka). Te dužnosti kmetova prema zemaljskoj gospodi označene su u t. zv. urbarima. Urbari su zbirke pravila i propisa, kojima se uređuju odnošaji, prava i dužnosti između kmetova i vlastelina. Njih su izdavala sama vlastela za svoja vlastelinstva i za svoje kmetove, pa su prema tome oni bilo vrlo raznovrsni, kao što su onda bila raznovrsna i podavanja kmetova na pojedinim dobrima, već prema običaju i uviđavnosti vlastelina. Tek je Marija Terezija (1.740.—1.780.) svojim odredbama uredila jedinstveno te urbarske odnose. Ona je god. 1.756. izdala jedinstveni urbar za županije virovitičku, požešku i srijemsku, t. zv. urbar slavonski, a 1.775.—1.780. urbar hrvatski za županije zagrebačku, križevačku i varaždinsku. Ali definitivno su ti urbarski odnosi uređeni odnosno razriješeni god. 1.848. i 1.849.[14]). Mnogi urbari nalaze se sakupljeni kod Lopašića (Hrvatski urbari), Vežića (Urbar hrvatsko-slavonski) i Kukuljevića (Acta croatica). Ali je mnogo toga uništeno ili odnešeno. Ovi urbari su glavna vrela za poznavanje ekonomskih i društvenih odnosa.

Po tim urbarima kmetovi su bili dužni da svojoj zemaljskoj gospodi daju daće, ili kako se one nazivaju u raznim urbarima: podavanja, podanjci, nametci. Te su se daće odmjerivale prema selištima (»ždrib«, njem. Hufe ili Hube), koja su obično označavala posjed od 14—30 jutara zemlje, kome su pripadala i razna prava uživanja u zajedničkim šumama, pašnjacima i t. d. Kako su se s vremenom ta selišta dijelila, tako su se dijelile i daće. Te daće su plaćane ili u naravi ili u novcu. Kmet je plaćao gospodaru u prvom redu

---

[14]) Uz kakve su poteškoće i opiranja sa strane hrvatskih plemića, dapače i naprednih »Iliraca«, te urbarijalne obveze seljaka ukinute i god. 1848. vidi se lijepo iz studije Aleksija Jelačića »Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji godine 1848—49«. (Vlastito izdanje, Zagreb 1925). Čuveni predstavnik ilirskog pokreta Ljudevit Vukotinović je pozvao u pomoć bansku vojsku protiv svojih seljaka, koji su »krivim duhom nadahnuti napali livade gospoštinske, sve blago svoje unutra naterali i lepu mladu travicu popasli i pogazili tako da čoveka srce boli« (Vukotinović u Gajevim »Narodnim Novinama«). Međutim revolucionarni pokret seljaka prisilio je vlastelu da se odreknu urbarijalnih prava, dakako uz dobar otkup. (Za otkup su seljaci platili oko 22 milijuna zlatnih forinti). Za tadašnje raspoloženje seljaka značajan je jedan članak u »Narodnim Novinama« broj 31. od 16. IV. 1848., koga je napisao jedan od učesnika velike hrvatske deputacije, koja je pošla u Beč kralju. Taj izaslanik izvještava o svojim utiscima s puta, pa među ostalim kaže: »Iz Zagreba do Varaždina ništa se ne dogodi, što bi vredno bilo da se napomene. Izim to, što muži seljaci nami neće da na tlaku idu govoreći da do (t. j. sem) poglavar-

t. zv. zemljarinu (lat. terragium, census, collecta, dacium; njem. Grundzins; u hrvatskom urbaru griškom od god. 1.544. pod imenom bir). Zemljarina u naravi je zapravo devetina (pars nona), koju je ustanovio Ljudevit I. Anžuvinac god. 1351. Svaki kmet, koji je posjedovao oranicu, livadu ili vinograd, morao je da daje gospodaru deveti dio svih prihoda. Gospodar čak nije mogao ni da oslobodi svoje podanike od davanja devetine, jer bi u tom slučaju to utjerao fisk. Devetina je uvedena, da bi se plemstvu osigurali dohotci za vršenje vojne dužnosti.

Kmetovi su nadalje bili dužni da svojim gospodarima daju darove (munera), koji se u urbarima nazivaju časti, pokloni, nadometci i sl. Ti su se »darovi« davali na velike praznike, obično triput godišnje (na Božić, Uskrs i sv. Stjepana). Na te dane su kmetovi morali da donose svojoj gospodi živad, sir, jaja, med, janjad i sve što je bilo upotrebljivo za gospodarevu kuhinju. Darovi su moguće u početku bili dobrovoljni, međutim s vremenom su postali obavezni.

Konačno dolaze radovi, koje je kmet bio obavezan da badava vrši za svog zemaljskog gospodara. Kmet je određeni broj dana u godini bio dužan da svojom rukom i o svom trošku za gospodara ore, sije, žanje, obrađuje vinograd, preša grožđe, dovozi drva i sl. To je bila t. zv. tlaka, rabota, u hrvatskim urbarima zvana i gospošćina (lat. servitia rusticalia, labores, opera; njem. Frohnden, Robot).

Za ilustraciju navest ćemo što su prema nekim urbarima seljaci morali da daju i rade za svoju gospodu.

---

stva druge gospode ne ima, da su sada dakle svi jednaki. Dosta dugo, vele oni, jesu se neka gospoda s našim žuljem i znojem hranila, a sada neka se sami hrane, jer tko ne ore, ne sije i ne kopa, neka ne jede i ne pije, oni (seljaci na ime) brinut će se zato da bude svaki radio, jer kažu, da su gospoda seljačke haljine obukla pak da idu oko seljaka kao seljaci, da ih upute na to, da se gospodinu tlaka davati mora, s toga neće oni više na haljine nego na ruke gledati; tko ima u seljačkoj haljini gladke i fine ruke, po onom će udariti...« Značajno je, da su se opet tuđinci, mađaroni, zalagali za ukidanje urbarijalnih odnosa i oslobođenje seljaka, dok je naša domaća vlastela molila kralja da odbije potvrdu zakona o likvidaciji urbarskih odnosa »dok pitanje naknade ne bude pozitivno i konkretno riješeno u samom zakonu«. Nesumnjivo su to mađaroni radili iz svojih posebnih, demagoških razloga, kao što su to činili i austrijski generali u Vojnoj Krajini, kad su ustajali protiv nastojanja hrvatske vlastele, da doseljenici postanu njihovi kmetovi. Ali za seljake su motiv bili irelevatni, njima je bilo samo do toga, da se riješe tlake i ostalih gospodskih tereta. Napominjemo, da se ukidanju urbarijalnih obveza najviše opirala crkva, kao što će se i god. 1918. najodlučnije suprotstaviti agrarnoj reformi.

Kmetovi zagrebačkoga kaptola morali su svakom članu kaptola da po dva dana u proljeće i po dva u jesen oru, kopaju i siju. Tamo gdje je kaptol imao ribnjake morali su kmetovi graditi i učvršćivati ribnjake, a kad se riba lovila morala su bar četvorica kmetova biti tamo kroz cijelu noć, opskrbljeni svjetiljkama. Kmetovi su morali svakom kanoniku na Božić dovesti voz drva, na dan sv. Stjepana kabao zobi, te u kuriji načiniti sjenicu. U proljeće su morali kmetovi dva dana orati, posijati zob, zatim su je morali dva dana žeti i spremiti u žitnicu, a zatim na svoj trošak dopremiti u Zagreb. Kao u proljeće tako su kmetovi morali raditi i u jesen. U vinogradu su morali dva dana kopati, dva dana saditi kolce, dva dana čistiti i vezati lozu. Za vinograd je svaki kmet morao dati 200 kolaca i dovesti ih u vinograd na svoj trošak. Nadalje su morali kmetovi brati i prešati grožđe i odvoziti vino u Zagreb. Svaki kmet je morao dva dana kositi sijeno, zgrnuti ga i otpremiti u Zagreb, zatim ograditi kuriju, načiniti u njoj sjenicu, ograditi vrt i dovoziti drva iz šume. (Hartinger, str. 64—65.).

Prema urbaru modruškom od 1.486. morali su modruški kmetovi da daju knezovima Frankopanima po tri vagana pšenice, pet zobi, tri voza drva, zatim su morali da donose o stanovitim praznicima janjce, kruh, sir, jaja, plećke, kopune, kozliće i sl. Oni su morali da rade na moru kao mornari, u rudnicima kao rudari (knapi), morali su da uređuju ribnjake, služe »drvodelju«, »ptičariju«, »bičariju« (pletenje hasura), »zdelarni« i »ribariju«, neki su bili »barilari« ili su izrađivali »strile i luke u gradu«.

U urbaru griškom od 1. 544. se navodi što kmetovi griški imaju da daju (najprije knezovima Frankopanima, kasnije Zrinjskima). Tu je najprije bir (zemljarina) u novcu, i to gospodaru 500 libra, a njegovom »satniku« (gradskom kapetanu) 10, te »grašćiku« 5 libra. Nadalje »od živin male« od 15 jednu, a satniku uime pašarine ovcu muzicu, a grašćiku jalovicu. Od velike živine, koja ne tegli, po glavi 5 soldina. Od vina petnaestina od svega, a satniku isto takav dio od najboljega kmeta, a grašćiku od srednjega. Još dobiva gospodin od svakog ognjišta vagan pšenice. Zatim su dužni okopavati trsje, davati po danu 2 a po noći 4 stražara na gradskim vratima. Ti stražari su dužni nositi i listove od grada do grada. »Jošće obećasmo gospodinu: gospodin kada grad zida, vsaki kmet po edno brime sena«. Zatim dolazi 34 vagana pšenice. Uz to su kmeti morali »grebeničariti«, onda kopati i brati trsje bez plaće, onda izrađivati građu za kaštel, voziti daske i sijeno. Urbar griški nije

bio izdan i sastavljen po vlastelinstvu već je bio popis daća i služba vlastelinstvu Grižanskom, učinjen po samim kmetovima, koji su se u njemu žalili na vlastelinskog upravitelja Gusića, da on od njih traži i ono što oni nisu bili dužni davati. »Oće, ča godi e namislil i ča godi e otel, s tom nas je porablival prez sakoga zakona i prez spizi, gore nego robja i nego ednu živinu tako, da smo bili dešperani; oda bismo neufali dočekati na skrito, ča esmo, dočekali, hvala budi gospodinu bogu, već del bi nas se razzašlo od službi k. m. (kneževe milosti). Oće tužimo se gospodi našoj, da nam se učini velika krivica od fratrov na Crikvenici za trg, ki e nih, da nam počeše vzimati trgovinu, ka ni bila prvo nidare. Oće nas primora svoju sol goniti na Dubovac po krivici, ča nismo dužni. Oće, ča nam biše prvo odpušćeno od gospode treti del dohodka, on nam to ustegnu va to (ne) volno leto nam lane i sega lita, a kada nam gospodin bog vze vino i žito tuču, da nemore ubog puk dale od nevole, proseć milosti od gospode milostive ...« (Radoslav Lopašić: Hrvatski urbari, sv. I., str. 89.).

U urbaru grada Novog Vinodolskog od god 1.609. i 1.653. ima na pr. ovakovih stavaka: »Kada se grad ali kaštel, ali kakovi turni, ali hiže u njem hote načinjati, dužni su kmetovi Novogradski na svaku fabriku, kad jim se zapovi, lesa, brvna, letve u gori posići i obdelati i daske tulikajše cipati, ča godar bi za fabriku grada, i dovesti obstunj (badava) prez nijedne plaća... Vinograd gradski, ki se zove Rupa, dužni su od starine delati, dok je tribi zasaditi, trsje u njem rizati, kopati, kolce pripravljati i staviti u njega, i vas teg, koj je potriban, davati mu prez plaća, a gospodin milostivi davati ne za dužnost, nego dobre volje svakomu težaku po jednu glavu kruha ... To seno gradsko, kada je potreba, ter gospodski oficial zapovi, dužni su u kaštel dovesti, ali je gospodin onde, ali nij, prez nijedne plaće ... Gospodinu milost dužni su tulikajše na tovorih nositi na Bosiljevo (Frankopansko dobro) ribe, ulje, sukno i drugu marhu, ako bi potriba bila za dvor ali za grad gospodinov, obstunj, prez plaće... Dužni su Novogradci po gospodskom poslu, kad njim se zapove, po moru kamo povesti, do Rike ali Trsta, ali u Senj i Rab, otoke i dalje, ako bi tribi, proiti ob svojem strošku i pišice po gospodskom poslu, ali s listimi dužni su proiti, kamo jim se zapovi, obstunj(badava) ... Od ovac ali koz, ča je od drobne živine. dužni su davati svako petnaisto, a crikvi deseto; koteri nima toliko, tako od svake glave beči sedam. Od pčelcev tulikajše petnaisto u grad, a deseto popom ... Od vinogradov do sih dob davali su pet-

naisto vidro al spud gospodinu u grad, a deseto popom, ali po kih dob da su gospodski vinogradi jako opustili, i ni verno težati hotili, ni petnaistoga vnogi pravo u grad ne daje, i za druge njihove nepokornosti i pregrihe gospodin milostivi hoće i zapovida, da od sada budu morali svaki deveto vidro ali spuda, ne petnaisto, u grad davati, a crkvi deseto, i da ta zakon i dužnost od sih dob bude ... i t. d.« (Lopašić, I., str. 140.—142.).

Iz isprave »Popisana mnoga običanja, ka se od starine jesu obvršavala na Trsašćini« saznajemo na pr. što su seljaci davali tamošnjim svećenicima. Navodimo samo nekoliko primjera: »Kada p. g. biškup bermu drže, ima dite, ko se hoće bermat, donest svićicu i jedan soldin ... Kaštalad (crkveni otac) ima ponesti rano jutro na Jurjevu u kloštar ocu gvardianu jednog kozlića, ako je dan mesni; ako je ribni, ima dat pinez libre dvi za stol sve u ljubavi; i na vrime obeda ima kaštalad u refektorij ponesti obedvajućim pošt. ocem fratrom pri kanjići dobra i lipa vina ... A malinar z Martinšćice ima dat jednu pogaču ... Malinar otac fratar Trsaških ima dat gospodinu plovanu lipu pogaču s vinčacem narešenu ... Brodar pak časnoga kloštra na brodu ima dat gospodinu plovanu i ostalim, ki su s križi po Trsašćini hodili, dobar obed ... itd.« (Lopašić, I., str. 161. i 162.).

U urbaru grada Ozlja (Ozaljsko imanje je pripadalo Zrinjskima), od god. 1.642. među navedene kmetske dužnosti ubrajaju se i ova: »Dužni su galge (vješala) načinjati, i osujenog do galag sprovoditi, ali čuvati i lojtre k galgam držati. Dužni su bigu (svežanj) i konop držati na mučenju zločinca«. Zatim su kmetovi dužni: » ... kuhinju gospodina pomagati s guskami, purami, praščići, zajci, koliko je podobno ... desetinu od vina ... desetoga prasca ... desetoga pčelca ... voz sijena ... desetinu pšenice, žita i zobi ... o Božiću kopuna ... grad zidati i popravljati ... za grad drva voziti, cipati i vsakojački lis delati i voziti ... i t. d. (»Lopašić, I., str. 217. i 218.).

Kmetovi imanja Bukovca, koje je pripadalo plemićkoj porodici Sekel, bili su prema urbaru od 1.645. među ostalim dužni: »Najprvo da ima vsaki od cela sela dati gotoveh penez šest raniški, dva kopuna, dve kokoši, dvanadeset jajec i najboljega prasca, koga bude imal ... V letu ali v zime, okol kegod im se dobe zapoveda su dužni vazdar na vsakojački zverinski lov pojti ... Ako bi se zpotribilo suproti našemu komu neprijatelju ali našega neprijatelja imanju polag nas stati na obrambu, ali kamo im se zapove z nami

ali z našem odvetkom pojti, da su dužni vsi polag nas stati, i oboružno, kamo im se zapove, vsi prez vsakoga odgovarjanja; ako bude potrebno na tuliku našu potrebšćinu, da vsi, kuliko bi jih god mužkeh glav vu hiže bilo, imaju oboružno na našu potrebšćinu pojti pod zgubljenje vse marhe i glave ... (Lopašić, I. str. 303.).

Iz ovih navedenih primjera vidi se po prilici što su kmetovi morali da daju i rade za svoju gospodu. To je ono što su oni činili i davali na osnovu zakona, običaja ili kakvih takvih utanačenja. Međutim, kud i kamo je bilo teže ono što je kmet morao da daje i čini na osnovu puke samovolje svoga gospodara ili njegovih činovnika. Tu često puta zaista nije bilo granica pohlepi i bezdušnosti gospode. Što su gospoda znala raditi od kmeta vidjet ćemo kasnije, kad budemo govorili o Tahiju, koji je svojim postupcima i bio neposredni povod velikoj seljačkoj buni.[15]) Možemo sebi zamisliti, kako su gospoda postupala sa seljacima, kad se čak i ostrogonski nadbiskup Antun Vrančić našao ponukanim, da u jednom pismu caru Maksimilijanu, neposredno nakon ugušenja seljačke bune, osudi postupak velikaša: ».. I doista, milostivi vladaru, ne jadikuju badava (kmetovi) radi toga (nasilja i nepravda). Jer kod nas postupaju gospoda bolje s marvom nego li s podanicima. Kad ih od turskog bijesa ne mogu zašititi, oni ih

---

15) Međutim ni drugi velikaši nisu bili bolji, kako to kaže i Dr. Rudolf Horvat u svojoj studiji »Seljačka buna godine 1573«. Horvat navodi slučaj udovice bana Petra Erdedija, koja se »osobito odlikovala u zatiranju kmetova. Imala je u Hrvatskoj više imanja; među ostalima Cesargrad u Zagorju kod Klanjca, pa Samobor, Okić, Kerestinec i Jastrebarsko između Save i Kupe. Nemilosrdna ova banica tražila je od svojih kmetova, da joj pet tjedana neprestano oru, a ne bi im dala ništa jesti, van što sami od kuće sa sobom ponesoše. Kraj velike tlake nijesu kmetovi mogli gotovo ništa raditi za sebe, te propadahu danomice materijalno i tjelesno. Uz to im je banica otimala vino, blago i ono malo dobra, što bi im dala slabo obrađena zemlja. Rad velikih poreza, tlake i danaka nestalo je n. pr. stanovnika u trgovištu Okiću, a propadahu i ostala mjesta.

Ovakovi gospodari držali su nalik sebi činovnike i sluge. Upravitelji vlastelinskih gradova bijahu pravi krvoloci. Mogli su pak raditi što su htjeli, jer je gospodar radije vjerovao njima, nego prezrenim kmetovima. Osobito se pak isticahu oni vlastelinski ljudi, koji pobirahu podavanja u naravi od kmetova za svoje gospodare. Takovi stvorovi nanosili su velike krivice siromašnim seljacima. Silom se u njih opijahu, dadoše se sa svojim slugama gospodski hraniti, a u bezdušnosti htjedoše natkriliti i same svoje gospodare. Narod je silno mrzio upravo ove ljude, pa im se ljuto osvećivao u vrijeme bune« (Str. 16—17.).

istim načinom iscjeđuju i u ropstvo bacaju kao i sami Turci«.[16])

Čak sam hrvatski sabor na svojoj raspravi deset godina nakon seljačke bune (1.582.) priznaje težak položaj hrvatskog seljaka-kmeta, koji »mora besplatno obrađivati zemlje svoga vlastelina i još mu davati dio priroda svoga. Crkvi mora plaćati desetinu, a župniku davati lukno. Kmetovi svake porezne jedinice, zvane »dimnjak« (fumus) ili »vrata« (porta) moraju kralju u ime poreza, koji se zove »dika« (dica regia), plaćati godimice po 1 ugarski forint (dukat) za uzdržavanje banske vojske. Za uzdržavanje pak zemaljskih haramija (pješaka, obučenih u hrvatsko seljačko odijelo) na rijeci Kupi — te na gorskim prijelazima za obranu od vlaških razbojnika — moraju plaćati po 2 ugar. forinta kao »dimnicu« (pecuniae fumales). Povrh toga moraju kmetovi doprinositi i daće za razne druge potrebe kraljevine Hrvatske, kao što su: plaće za podbana, protonotara, podžupana, plemićke suce i zemaljskog blagajnika; nabava oružja i municije za zemaljske tvrđe i vojnike; troškovi za uzdržavanje poslanika kod kralja i na zajedničkim saborima ugarsko-hrvatskim i t. d. Strahovite turske provale umanjiše hrvatsko žiteljstvo. Nekada je sama križevačka županija, koja je na istok sizala do Valpova i Našica, imala 12.000 »dimnjaka« ili »porta«, sada pak »ostanci« čitave »žalosne kraljevine« Hrvatske jedva broje 3.000 dimova! Preostali kmetovi moraju doprinositi besplatne radnje za obnovu starih i za gradnju novih tvrđa. Oni jedva nađu vremena, da obrade svoje vinograde i da zasiju polja svoja, pa i onda nisu sigurni, da će oni brati i žeti: jer Turci i Vlasi pustoše sve, do čega dođu. Nije dakle, čudo, što hrvatski kmetovi hrpimice ostavljaju bijednu svoju domovinu . . . Već sada se u Hrvatskoj opaža pomanjkanje radne sile . . .« (Horvat, Povijest Hrvatske, I. str. 272.).

U vezi s ovim iznijet ćemo kako su se ratovi s Turcima i njihove stalne provale u hrvatske krajeve odrazili na položaj hrvatskih seljaka. Bez toga njihove nevolje i jadi ne bi bili dovoljno označeni,

---

[16]) Ovo pismo u originalu (latinski) u cijelosti objelodanjuje Rački u svojoj »Građi za poviest Hrvatsko - Slovenske seljačke bune god. 1573.« (»Starine«, VII., Zagreb 1875. str. 269. do 271.). Pismo je pisano 23. februara 1573., dakle 14 dana nakon ugušenja seljačke bune. U njemu Vrančić preporučava kralju blagost prema buntovnicima i da »opomene gospodu, da se u svom saobraćaju sa seljaštvom drže zakona i uobičajenih pravica, za kojima su bijesni i ogorčeni seljaci prigodom ove bune uzalud uzdisali«.

niti bi nam bila jasna neizdržljivost njihovog stanja, koja ih je tjerala u otvorenu bunu[17])

U prvom redu Turci su u svojim pohodima odvodili u ropstvo mase naroda, tako da su neki krajevi formalno bili opustošeni. Drugi dio naroda je opet bježao pred Turcima više na sjever. »Na razvalinah hrvatskih sela na krajini zgrtali se bili ostanci naroda i sa desne obale Une, sa sjeverozapadne Bosne. Narod taj dobi novu domovinu na austrijsko-ugarskoj granici (Smičiklas, str. 24.). Tada su se hrvatski velikaši čak bili zabrinuli, da će izgubiti kmetove na svojim posjedima. U svojoj »Povijesti Hrvatske« iznosi Rudolf Horvat neke podatke o broju odvedenih i zarobljenih seljaka iz hrvatskih krajeva. Tako su za vrijeme provale god. 1.463 Turci poveli 100.000 zarobljenih seljaka. God. 1.469., kad su provalili čak i u Kranjsku, odveli su sobom 60.000 zarobljenika, god. 1.471. opet 30.000 zarobljenika, god. 1.474. opustošili su Turopolje i okolicu, te odvukli u ropstvo 14.000 ljudi, god. 1.556. opustošili su cijelu »banovinu«, te odveli 46.000 muškaraca, žena i djece, i t. d.

Turci su na svojim pohodima palili sela, a odvodili stoku i odnosili sve što se dalo odnijeti.

Ali nije hrvatski seljak bolje prolazio ni od svojih tobožnjih »zaštitnika«. Za obranu zemlje bili su na granici podizani tvrdi gradovi, koje je seljak stalno morao popravljati i nadograđivati, i to dakako besplatno. Često puta seljaci su iz najudaljenijih krajeva morali dolaziti da podižu ili popravljaju takve tvrđave, kojih je onda bilo mnoštvo duž granice. Uz to su seljaci morali davati hranu i za vojsku, koja je bila smještena u tim pograničnim tvrđavama. To je bio težak teret za seljake, u toliko teži što Ferdinand, i kasnije njegovi nasljednici, nisu uredno plaćali svoje vojnike, pa su se ovi onda namirivali od siromašnih seljaka. Plaćenička soldateska, uglavnom njemačka, bila je prava pošast za seljake u onim krajevima. Ti

---

17) Šenoa nam na usta jednog od seljačkih vođa, Gušetića, plastično prikazuje težak položaj seljaka u doba bune: »Od dana do dana nam je gore. Što zasadiš, ofuri mraz, što mraz ne ofuri, odnese Sava, što Sava ne odnese, pojede gospodska daća, što daća ne pojede, ugrabi provizor, pa ako si štogod sakrio od provizora, pojest će ti tu zadnju mrvicu požunska štibra. Kad ti je žito dozrelo za srp, zovu, hajd žanji najprije gospodski klas; kad je vrijeme orati, tjera te varmeđijski sudac, da ideš pod Ivanić ili Koprivnicu šance kopati; kad bi trebalo obrati grožđe, gone te u vojsku na Turčina, i ako doneseš zdravu glavu kući, naći ćeš prazan dom. Do vraga takav život!« (August Šenoa: Seljačka buna, Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb, 1931., str. 33.).

tuđinski plaćenici robili su i pljačkali hrvatskog seljaka gore i od samih Turaka. Evo što o tom kaže Smičiklas: »Velike nevolje donosila je ova vojska Hrvatskoj time, što je kralj nikada uredno plaćao nije. Kralj je plaćao vojsku samo na deset mjesecih i to: šest u novcu, a šest u suknu, a najviše puta i za godinu dvije nije vojska dobila nikakve plaće. Sami gradovi po više puta nisu imali potrebite obskrbe, zato je vojska iz grada čim je opazila tursku vojsku, toliko puta sramotno pobjegla, i zato su mnoge gradove na lahku Turci osvojili. Kada nije bilo plaće, onda gori od Turaka razsuli bi se ti vojnici po selih hrvatskih, plienili su i harali i hranu si odnosili. Događalo se dapače, da im se je i ono, što su tužnomu seljaku oteli, pri izplaćivanju u plaću uračunalo, a seljaku neka bog plati. Strah i groza hvatala bi susjedna sela, kad se je vojska razpuštala. Kad joj je izminulo pogođeno vojevanje, onda se je narod oboružavao kao na Turke. Razpušteni vojnici u četah robili bi, dok ih nebi raztepli. Sami generali napravili bi kadgod »janjičare« i izlietali s njimi u susjedna sela, da si silom dobave, što im treba i netreba« (Smičiklas, sv. II., str. 98. i 99.).

Čak su se i hrvatski staleži »sažalili« nad jadnim seljakom, dakako kad su bili u pitanju samo njemački generali, koji su im bili veliki konkurenti u iskorištavanju hrvatskoga seljaka. Za ilustraciju prilika u kojima je tada živio hrvatski seljak navest ćemo baš što ti staleži kažu u svojim službenim spisima. »Jadni seljaci godinu za godinom rade najteže radnje oko gradnja i popravaka krajiških gradova toliko, da sami sebi i gospodi njihovoj zemaljskoj niti polja obraditi nemogu (to je izgleda jedino razlog, da hrvatski velikaši govore o »jadnim seljacima«, Op. M. D.). »Kako je nerazborito bilo, iskati daću od seljaka u onih krajevih, koji su od Turaka opustošeni bili? Neka pomisli, vele Hrvati (velikaši, op. M. D.), skrajnje siromaštvo onih ostataka križevačke županije, koji se svake ure boje, da će pasti u ždrielo neprijatelja. U mnogih mjestih seljaci po noći niti u svojih kućah nestanuju, nego na izhod sunčani kao mravlje izlieću iz tvrđava, kamo su se u večer utekli, da ih zmija turska neujede. Oni tamo preko Kupe dan i noć bdiju samo zato, da nebudu plien neprijatelja. Neimaju ništa do one stare slobode, da ne plaćaju kraljevstvu nikakove daće. Otu jedino slobodu uživaju i bolja vremena čekaju«. Ako još k tomu pridamo njeke nesretne godine, kano što je bila 1.570., gdje je strašni glad zavladao u narodu, onda je slika još strašnija, ali nije još podpuna. Te godine ciele obitelji seljačke skapaše u kućah svojih od glada. Što je živo ostajalo, oni si

kore od drveća na čudan način sušeći i meljući život produživahu. Mnogi siromašniji plemići postadoše kmetovi mogućnije gospode, samo da si život spase. Tamo na jadnoj krajini od umrlih od glada ljudi zasmrdiše sela i bojati se je bilo kuge. Pa od toga naroda da se išće daća kraljeva? Ovu sliku od rieči do rieči daju nam stališi hrvatski u svojih službenih spisih« (Smičiklas, II., str. 64.).

Ali krivo bi mislili, kad bi uzeli, da su hrvatski velikaši iz neke samilosti ustajali protiv toga da seljaci u tim prilikama plaćaju »kraljevu daću«. Oni su samo htjeli, da kmet plaća njima, jer ako bude morao plaćati i kraljevu daću onda neće uopće biti sposoban, da bilo što plaća. Da su oni bili u mnogom gori od tuđinskih generala prema seljaku dokazuje njihov postupak s t. zv. doseljenicima, t. j. s onim seljacima koji su, bježeći ispred Turaka, nastanili se u pograničnim krajevima.

To uostalom kaže i Smičiklas (Poviest Hrvatska, II., str. 64.): »Nisu žalibože niti mnogo gospoda hrvatska bila milostivna hrvatskomu seljaku. Mnogi su junaci na bojnom polju strah i trepet neprijatelja, ali i grozni silnici seljaku i kmetu svomu. Vojnici stojeći u gradovih hrvatskih na obranu od Turčina, osobito kada nisu plaću dobivali, a to je bilo puno puta, otevši za dvie i tri godine seljaku plodove zemlje, otjeraše na vrhunac velike nevolje sirotnoga puka. Samo je iskra trebala da padne med puk, da plane strašnim gnjevom na gospodu svoju. A ta je pala.«

Pala je za Ferdinandovog nasljednika Maksimilijana II., kad je u Hrvatskoj bio na banskoj stolici »umni i rodoljubni« biskup Juraj Drašković, kome će da pripadne nezavidna slava »okrunitelja« Matije Gupca.

Susjedgrad i Stubica

Vlastelinstvo, koje je obuhvatalo velike komplekse zemljišta od Stenjevca na zapad do Sutle, te od Stupnika na sjever do blizu Bistrice, i na kome su se nalazila dva tvrda grada: Susjedgrad i Donja Stubica, igra značajnu ulogu u historiji seljačke bune. Prvo, zato što će dugogodišnji proces radi ovog vlastelinstva, koji se vodio između porodice Hening i Franje Tahija, biti neposredni povod buni. Drugo, susjedgradsko i stubičko vlastelinstvo bit će centar čitavog seljačkog pokreta i dat će glavni kontingent revolucionarne seljačke vojske. Treće, na stubičkom polju odigrat će se odlučna bitka između revolucionarnih seljaka pod vodstvom Matije Gupca i plemićke vojske pod zapovjedništvom podbana Gašpara Alapića i velikaša Matije Keglevića. Stoga je potrebno da se ukratko osvrnemo na historiju ovog vlastelinstva, odnosno na proces, koji se radi njega vodio.

»Susjedgradski proces« je u svoje vrijeme izazvao veliku buku, tako da su se radi njega hrvatski velikaši bili podijelili na dvije protivničke stranke, koje su se međusobno mrzile i satirale, sve dok ih seljačka buna nije ponovno okupila u jedno kolo. Taj proces se redovno prikazuje i kao s t v a r n i u z r o k seljačke bune, i to s tendencijom, da se odgovornost za očajnički pokušaj hrvatskih seljaka za oslobođenjem od feudalnog jarma otkloni s feudalne klase kao cjeline, i da se natovari na leđa jednom velikašu, koji je uz to bio stranog porijekla. Odteretiti vladajuću klasu kao takovu i prebaciti svu odgovornost na njezine pojedine pripadnike, a događaje od sporedne važnosti prikazati kao stvarne uzroke gigantskog pokreta hrvatskih seljaka, to je svjesno ili nesvjesno bio cilj naših službenih historičara. Kad je god bila riječ o seljačkoj buni akcenat je padao na ime Tahi, a njegova osobna svojstva slikana su jarkim bojama, s namjerom da se proučavanje uzroka buna prebaci na teren psihologije, a ne ekonomije i sociologije. Ne mislim, da se to uvijek činilo svjesno, ali to je vidni kut pod kojim građanski historičari uopće gledaju na historijske događaje. Dakako, da i tu ima iznimki,

pa se mjestimice (n. pr. kod Šišića) nalazi vrlo kritičkih zapažanja na račun feudalne klase kao cjeline. Međutim klasno stanovište u posmatranju uzroka seljačke bune zauzima tek Predavec, koji na žalost nije dospio da se tim problemom pozabavi detaljnije.

Iz navedenih razloga je t. zv. susjedgradski proces u svim dosadašnjim prikazima seljačke bune ocrtan vrlo detaljno i upravo dramatski, dok se malo ili gotovo nikako nije uzimao obzir na opći ekonomski i socijalni položaj seljaštva u doba bune. O tim ekonomskim i socijalnim prilikama seljaštva onoga doba, koje su uvjetovale nezadovoljstvo, pa na koncu i eksploziju toga nezadovoljstva kod hrvatskog seljaštva, nalazimo malo stvarnih podataka kod naših dosadašnjih historičara. Preko toga se obično prelazilo s nekoliko površnih fraza, nabačenih tek onako uzgred, koliko je bilo potrebno da se objasni borba stubičkih i susjedgradskih seljaka s Tahijem. Kako rekosmo, svi vlastelinski grijesi onoga vremena knjiženi su na račun Franje Tahija, koji je nesumnjivo u sebi oličavao sve lijepe »vrline« jednog velikaša, ali ipak nije jedini krivac seljačkim nevoljama, niti jedini uzrok seljačkoj buni. Najbolji dokaz da je to tako, jest činjenica, da se buna neobično brzo raširila i na drugim velikaškim posjedima, pa je zahvatila i imanje velikaškog demagoga i tobožnjeg prijatelja seljaka, Stjepana Gregorijanca, koji se znao okoristiti seljacima u svojoj borbi s Tahijem, ali kad je vidio da je vrag šalu odnio odmah se obratio za vojničku pomoć protiv pobunjenih seljaka.[18]) Da je kmetovima drugih velikaša bilo bolje, oni bi sigurno ostali pasivni u borbi stubičkih i susjedgradskih seljaka protiv Tahija, jer se seljaci rijetko bune iz same solidarnosti, ako nisu neposredno zainteresovani.

Za naše gledište na seljačku bunu ovaj proces nije od prvostepene važnosti, pa zato nećemo u njega ulaziti detaljno, nego samo u toliko, koliko je potrebno da se razumiju neki događaji u toku same bune, te u koliko on karakterizira tadašnje feudalne odnose, korupciju tadašnjeg pravosuđa, metode kojima su se feudalna imanja podjeljivala i oduzimala, te u koliko ocrtava odnose u redovima same vlastele. O svemu tomu su kod nas pisali već prije dosta opširno Ivan Kukuljević Sakcinski (Susedgrad, Događaji Medvedgrada),

---

[18]) Odmah u početku bune, 1. februara 1573., šalje Gregorijanec iz Mokrica pismo kapetanu žumberačkih uskoka, Josipu Thurnu, u kome ga izvještava o pobuni seljaka i žali se na bana što nije ništa učinio da se pobuna uguši. Hitno moli Thurna, da mu pošalje u pomoć 4—500 vojnika (Rački, Starine VII, str. 167.).

Vjekoslav K l a i ć (Povjest Hrvata, sv. 3., dio I.), Josip H a r t i n g e r (Hrvatsko-slovenska seljačka buna 1573.), te Rudolf H o r v a t (Seljačka buna godine 1573.). To su izvori, kojima se i mi služimo, pa ih nećemo kod daljnjeg prikazivanja napose navoditi, osim kod doslovnog citiranja.

Što se tiče historije susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva, ona seže daleko u prošlost, u doba dok su ovim krajevima vladali kraljevi iz kuće anžuvinske. Od nekadašnjeg Susjedgrada vide se još i danas razvaline nedaleko Zagreba, više mjestanca Podsusjeda, dok su od Donje Stubice zbrisani svi tragovi, pa se danas jedva zna gdje je nekoć stajao taj tvrdi grad. Susjedgrad i Stubica su stoljećima bili povezani zajedničkom sudbinom, pa su spadali među najveća i najljepša vlastelinstva u hrvatskom Zagorju. Bile su tu prostrane oranice, livade, šume, pašnjaci, vinogradi, majuri, klijeti, mlinovi, a što je najglavnije brojni kmetovi, koji su svojim rukama obrađivali to ogromno imanje.

Vlastelinstvo je prelazilo iz ruku u ruke, darivano sa strane kraljeva pojedinim velikašima, koje je trebalo nagrađivati za njihove »zasluge« ili nastojati predobiti njihovu sklonost. Bez obzira na pravno stanje stvari ovo je vlastelinstvo, uostalom kao i druga u feudalno doba, bilo poklanjano i oduzimano, već prema tome da li je kojeg velikaša trebalo nagraditi ili kazniti. Ili kako lijepo reče Šenoa: »Kad koji vladar posegne za novom krunom, prva mu je briga prikupiti oko sebe što više jakih pristaša, i njima na korist, a sebi na hasan istrgnut će preko reda po koji list iz knjige pravednosti. Ne mari on sred takve stranačke borbe za riječ: »quid juris«, već se drži načela: »Do, ut des (Dajem, da mi dadeš)«. Osim toga stalne novčane neprilike pojedinih kraljeva, a naročito Ferdinanda I. Habsburškoga, bile su uzrokom, da se ovo vlastelinstvo zalagalo ili prodavalo, i da se stvaralo neko veoma zamršeno pravno stanje, u kojem se zapravo nije znalo tko je njegov pravi vlasnik. Sila je tu ne rijetko rješavala pitanje vlasništva. Šta više sam kralj je prepuštao pojedinim velikašima, da silom uđu u posjed kojeg imanja. Tako je Ferdinand I. darovao Nikoli Zrinjskome za zasluge Čakovac i Štrigovo pod uvjetom da osvoji i otme ova imanja iz ruku Petra Keglevića. A osim toga imao je Zrinjski da otme i ostala Keglevićeva imanja u Hrvatskoj i Slavoniji (H a r t i n g e r, str. 99.). Za protuuslugu Zrinjski se trebao odreći svojih pretenzija na Susjedgrad i Stubicu. Vidjet ćemo kako su se vodile formalno prave bitke oko Susjedgrada, pa je šta više pod zidinama Susjedgrada hrvatski ban

bio do nogu potučen od hrvatskog podbana. Ali o tome kasnije, a sad ćemo da ukratko skiciramo historiju Susjedgrada i Stubice do onoga časa, kad se na sceni pojavljuje zloglasni Franjo (Ferko) Tahi.

Susjedgrad je sagrađen za vladara Karla Roberta (prvi put se u dokumentima spominje god. 1287.), a navodno kao susjed (Kukuljević) gradu Samoboru, koga su oko god. 1270. podigli pristaše češkog kralja Otokara II. Přemisla. Bilo je to u ono burno doba, kad su po smrti posljednjeg Arpadovića nastale u Hrvatskoj krvave borbe o nasljedstvo. Susjedgrad je u početku bio kraljevski grad, pa je u njemu bila uređena tridesetnica, gdje se ubirala tridesetnina od robe, koja je uvažana iz tadašnjih njemačkih i mletačkih pokrajina. Grad je ostao u vlasti kraljevoj do god. 1345., kad ga je Ljudevit I. predao knezu Nikoli Arlandoviću od plemena Aka, zvanom Tot, i to zbog zasluga u ratu. To je imanje s vremenom zaokruženo u veliko vlastelinstvo susjedgradsko i stubičko s brojnim selima (Podsusjed, Brdovec, Pušća, Bistra, Gornja i Donja Stubica itd.). Nikola Arlandović bio je veoma nasilan i pohlepan, pa je radi toga stalno dolazio u sukob sa svojim susjedima i rođacima. Tako je već on započeo tradiciju onih velikaških silnika i pljačkaša, pod kojima će stenjati kmetovi ovog velikog i lijepog imanja.

Nikola je iza sebe ostavio četiri sina (Ivana, Lovru, Nikolu i Krstu), koji su od oca naslijedili ne samo njegova imanja, nego i njegovu silovitu i pohlepnu ćud, pa su produžili svađe i sporove sa svojim susjedima i rođacima, te sa zagrebačkom gradskom općinom, kojoj su silom oteli neka sela. Porodica Arlandovića je uopće bila veoma svadljiva, pa se o njezinim svađama i sudskim procesima sačuvalo dosta dokumenata. Međutim uskoro su izumrli muški potomci ove porodice, tako da je imanje prešlo na Ivanovu kćer Doru, poznatu kao »Arlandovu Doru« iz Šenoinog romana »Seljačka buna«.[19]).

---

[19]) Prema legendi, koju Šenoa iznosi u svojoj »Seljačkoj buni«. Dora je bila vanredno lijepa djevojka, ali zla i pokvarena. Ona je dala sebi na grad dovoditi lijepe seljačke mladiće, koje je onda ubijala, nakon što bi ih se zasitila, da ne budu svjedoci njezine sramote. Tako je među ostalim upropastila jedinca sina jedne starice udovice, koja ju je radi toga proklela. »Ako ustražiš muža, ne našla ga, ako ga nađeš nemala muškoga poroda; ako porodiš muško čedo presahlo mu sjeme u prvom koljenu, a kćeri se trgale za djedovinu, kao što se vučice trgaju za strvinu«. To je legenda o prokletstvu Susjedgrada, koja pokazuje, kako je narod svojoj mržnji na feudalne gradove davao izražaja u ovakim mističnim oblicima.

Dora se udala za Andriju Heninga Černina (oko god. 1449.), a poslije njegove smrti (1460.) za kneza Bartola Frankopana, koji je umro 1474. Iz braka s Heningom imala je sina Ivana, dok je brak s Frankopanom ostao bez djece. Tako je Dorin sin Ivan Hening Susjedgradski poslije njezine smrti ostao baštinik imanja susjedgradskog i stubičkog. A i u buduće će ovo imanje prelaziti po ženskoj lozi iz ruke u ruku, što će dovesti do brojnih procesa i komplikacija. I ovaj Ivan Hening Susjedgradski bio je nasilnik. On se oženio sa Sofijom, kćerkom bana Damjana Horvata i imao je s njom dva sina (Andriju i Gašpara) i tri kćeri (Katarinu, Margaretu i Uršulu). Gašpar je umro rano, dok je Andrija, koji se oženio Sofijom, kćerkom slavonskoga bana Ivana Thuza od Laka, ostao bez potomaka, pa je tako izumrla muška loza Heningovaca.

Međutim Andrija je sa svojom ženom Sofijom za života sklopio ugovor, da će njihova imanja pripasti onome tko koga preživi. Zato je susjedgradsko i stubičko imanje poslije njegove smrti pripalo njegovoj ženi Sofiji, koja se kasnije preudala za kneza Matiju Frankopana. Sofija je ostala gospodarica ovog imanja do svoje smrti.

Poslije smrti Sofije Thuzove (1523.) pripalo je odlukom kralja Ljudevita II. susjedgradsko-stubičko vlastelinstvo Margareti, najstarijoj kćeri Ivana Heninga, koja je bila udata za Ivana Banffyja, a poslije nje kćeri joj Ani, udatoj za Stjepana Désházyja. Kako je i ovaj brak ostao bez djece, to je sad nastalo pitanje, da li će se imanje i dalje po ženskoj lozi podjeljivati Heningovim potomcima, ili će po starom zakonu pripasti kralju, jer su muški gospodari imanja izumrli. Oko toga se razvio dugotrajni proces, a do rješenja toga procesa imanje je prelazilo iz ruke u ruku. Kralj ga je podjeljivao svojim miljenicima i vjerovnicima, ali nitko se na njemu nije dugo zadržao. Kao da se ispunilo prokletstvo one stare seljakinje.

Najprije je imanje silom prigrabio Petar Keglević, kraljevski povjerenik u Hrvatskoj i Slavoniji, koji je njim upravljao kao sa svojim imanjem i ubirao za sebe lično od njega sve prihode. Kralj Ferdinand je teškom mukom uspio da prisili Keglevića da preda imanje kraljevskom sekvestru, jegarskom biskupu i kancelaru Tomi Zalaházyju (u februaru 1535.).

Darovnicom od 31. maja 1535. daruje kralj Ferdinand susjedgradsko i stubičko vlastelinstvo zagrebačkom biskupu Šimunu Erdediju i njegovom bratu Ivanu, zvanom Tompa (Glupak), te biskupovom nećaku Petru Palfyju i rođaku Petru Kerekešu. Ovo darova-

nje je Ferdinand učinio da bi za sebe predobio moćnog biskupa, koji je onda bio glava Zapoljine stranke u Hrvatskoj. Međutim ovi nisu faktično ni stupili u posjed, jer je kralj već god. 1536. Susjedgrad podjelio barunu Ivanu Ungnadu, ali ni ovaj nije stupio u u posjed, jer mu kaštelan Bernardo Ferenc nije htio predati grad, koji su Heningovci tražili za sebe kao svoje porodično imanje.

21. juna 1537. kralj Ferdinand podjeljuje vlasništvo nad Susjedgradom i Stubicom svom konjušniku, Španjolcu Don Pedru Laso od Kastilije, jer mu je ovaj posudio veću svotu novaca.

Međutim i ovo je darovanje bilo samo na papiru, pa Don Pedro vjerovatno nije nikad ni vidio »svoje« imanje. Već 10. augusta iste godine (1537.) podjeljuje Ferdinand Susjedgrad i Stubicu svome generalu i vojskovođi Ivanu Katzianeru, zvanom Kocijan. Ali u oktobru iste godine pada Katzianer u nemilost kraljevu, jer je na sumnjiv način bio kod Osijeka hametom poražen od Turaka. Sumnjalo se da je počinio izdaju. Katzianer se kasnije sklonio kod Zrinjskih u Kostajnicu, ali ga je tu dao pogubiti (1539.) Nikola Zrinjski, da bi se dodvorio kralju i ishodio od njega da mu podijeli imanja Susjedgrad, Stubicu, Želin, Medvedgrad, Rakovicu i Lukovec. Ferdinand ipak nije Zrinjskome podijelio imanje susjedgradsko i stubičko, već je to imanje nakon Katzianerove smrti preuzela njegova udovica Jelisaveta sa kćerkom Skolastikom, koja je bila udata za baruna Ulrika Eytzinga. Međutim ona je imala neprilika s banom Petrom Keglevićem, koji je počeo nemilosrdno ubirati zaostalu ratnu daću od njezinih kmetova, tako da je, prema njezinoj žalbi svom zetu, prijetio »da će sasvim orobiti bijedne kmetove i dovesti ih do posvemašnjeg siromaštva, ne uplate li zaostalu svotu« (Hartinger, str. 96.). Katzianerova udovica i njezin zet nisu dugo uživali susjedgradsko imanje, jer im ga je kralj Ferdinand oduzeo koncem 1539. zajedno sa svim dobrima što ih je Katzianer imao.

19. marta 1540. kralj je susjedgradsko i stubičko imanje založio Poljaku Jerolimu Laskom, svom diplomatskom službeniku, za 9.000 ugarskih forinti u ime dužne plaće za vjernu službu. Međutim Laski nije bio baš oduševljen ovim darovanjem, jer je ubrzo zamolio Ferdinanda da mu podijeli drugo imanje kao zalog za pozajmljeni novac. Kad je Laski nato i umro (1541.) založio je Ferdinand Susjedgrad i Stubicu vrhovnom slavonskom tridesetniku i pečujskom kapetanu Luki Székelyu za 14.000 rajnskih forinti. Székely je uživao ovo imanje jedanaest godina, a u to se i riješila dugogodišnja parnica, koju su svojevremeno podignuli Heningovi potomci, tražeći da im

se povrate njihova porodična imanja. Odlukom od 3. novembra 1551. kralj rješava, da se jedna polovica susjedgradskog i stubičkog imanja preda braći Andriji, Gjuri i Nikoli Báthoryju, potomcima Uršule, kćeri Ivana Heninga, a druga polovica Helfriku Sebriaku i Andriji Teuffenbachu, potomcima Katarine, druge kćeri Ivana Heninga. Ovim je aktom Susjedgrad prestao da bude kraljevski grad, a vlastelinstvo je trajno prešlo u privatne ruke (Šišić).

Andrija Teuffenbach je kasnije pred zagrebačkim kaptolom prepustio svoj dio vlastelinstva rođaku Helfriku Sebriaku, što je i kralj potvrdio listinom od 26. jula 1554. Tako su sad jednu polovicu susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva posjedovali braća Báthory, a drugu polovicu Helfrik Sebriak.

Ali kad je Helfrik Sebriak uskoro umro pripala je druga polovica ovog imanja ponovno Andriji Teuffenbachu (1559.). Taj Andrija Teuffenbach bio je veliki rasipnik, pa je još iste godine založio svoj dio stubičkog imanja tadašnjem banovcu (podbanu) Ambrozu Gregorijancu za 2133 forinti, polovicu susjedgradskog dijela svojoj ženi Uršuli Menknizer za 7.000 forinti, a drugu polovicu susjedgradskog dijela Andriji Báthoryju.

God. 1563. umro je Andrija Teuffenbach i tad su na susjedgradskom i stubičkom vlastelinstvu bili ovi gospodari: Andrija Báthory imao je u vlasništvu polovicu čitavog imanja, a zalog na polovici preostalog dijela susjedgradskog imanja, prema tome je raspolagao s tri četvrtine čitavog imanja. Ambroz Gregorijanec imao je zalog na polovici stubičkog imanja, a Uršula Meknitzer, udovica Andrije Teuffenbacha imala je četvrtinu susjedgradskog imanja. Uršula je imala četiri kćeri (Kunigunda, Sofija, Marta i Ana), koje su bile udate za poznate velikaše, i to Kunigunda za Matiju Kerechenyja, Sofija za Tomu Milića, Marta za Stjepana Gregorijanca (sina podbana Ambroza Gregorijanca), a Ana za Mihajla Konjskog.

To je u kratkim potezima povijest susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva do onog časa, kad se na pozornicu javlja Franjo Tahi, čije će ime — »prokleto ime«, kako reče Dr. Ante Radić — biti nerazrješivo povezano sa seljačkom bunom. Ono će u neku ruku simbolizirati sve ono zlo, što su kmetovi imali da pretrpe od svojih feu-

dalnih gospodara. Tahi ulazi u historiju seljačke bune kao inkarnacija vlastelinske brutalnosti, pohlepe, sadizma i pokvarenosti, provodeći eksploataciju, ugnjetavanje i obespravljivanje seljaka do paroksizma.

A sad da vidimo tko je i kakav je bio taj čovjek, i kakva je bila njegova uloga u predvečerju seljačke bune, pošto u toku same bune on lično ostaje u pozadini.

Franjo Tahi

»Sred mjesta Stubice stoji stara crkva, a u njoj pod svodom, na lijevoj strani velika kamena ploča. To je nečiji grob. Da. Na kamenu stoji pod tvrdim oklopom krupan čovjek. Duga mu brada, brkovi dugi, čudna rudasta kosa, debele usne, debeo nos. Nagni glavu i čitaj. Tu počiva Ferko Tahi, tu Jelena gospa. Slavna li čovjeka! Kamen bar veli. Proslavio se pod tri kralja za Madžarsku, veli kamen — ali gnjavio je hrvatski puk. Bijaše vrijedan, pošten, sretan, veli kamen. Oh, ne dao Bog nikomu takove sreće! Ali kad gorsku dolinu prekrili noć, potresu se kosti sred groba, a iz kamena skoči prokleta sjena oklopnika i bježi iz crkve, ta dosta stenje cijeli dan pod teškim kamenim jarmom, a u kući božjoj, koja nije njegova; dosta da po njegovim kostima gazi seljačka noga, da kroz zidine grme orgulje poput trublje posljednjeg suda. Da bar izbrisati može s kamena svoje ime, da ga bar nestane iz pameti ljudske. Ne! Neka sijeva to prokleto ime do sudnjega dana, neka se smije taj kamen paklenim rugom o slavi, vrlini, poštenju. I bježi iz crkve u noć. Ali jao. Na svakoj grudi posrću mu noge, na svakoj se stopi lijepi seljačka suza. Na kamenu pred crkvom sjedeći plače i on, plače kroz cijelu, crnu noć. Eto na istoku se bijeli dan, po vrhovima drhće zora. Još jednom diže oklopnik glavu da pogleda brdo nad mjestom, da pogleda svoj ponositi grad. Groza ga trese. Ne ima već kamenog grada. Po vrhu, gdje je nekad vihorio ponositi stijeg gospodina Taha, ide seljak za plugom i pjeva veseo jutarnju pjesmu. Sjenka se boljareva trzne i umine u grobnicu, pod prokleti kamen, a slobodna pjesma pliva daleko, daleko zelenom gorom, gdje se razlijeva sjajna rumen probuđene zore, gdje niču na nebu ruže iz mučeničke krvi hrvatskoga i slovenskoga puka, što ga pogazi oholi bijes u prosnutku zlatne slobode. Cvati, ružo rumena, cvati, posvećeni cvijete, vij se nad grobom nevoljnih ljudi, koji digoše mač za zakon prirode svete; cvati, jer se je mladi rodio dan, i čista rosa pada u srce puka, rosa blagoće i ljubavi bratske. A ti, hrvatski mladi sokole moj, uberi taj cvijetak, za klobuk ga djeni i ponosi se njime pred vijekom i svijetom«. August Šenoa »Seljačka buna«

Već prvi nastup Franje Tahija na vlastelinstvu susjedgradskom i stubičkom dao je naslutiti, kakve će komplikacije nastupiti njegovim dolaskom. Krišom u noći jednoga dana godine 1564. bude on uveden u posjed po kraljevskom povjereniku Mojsiju Humskom i predstavniku zagrebačkog kaptola, kanoniku Stjepanu Sesvetičkom,

i to na onaj dio koji je pripadao Andriji Báthoryju, državnom sucu Ugarske i po ženskoj lozi daljnjem rođaku porodice Heningove. Potajno je uveden zato, jer se očekivalo da bi se vlasnici drugog dijela vlastelinstva, udovica Uršula Meknitzer sa svojim zetovima i prijateljima, mogli suprotstaviti ovoj transakciji. Ovako ih se prosto stavilo pred gotov čin, smatrajući da će se Tahi, kad bude uveden u posjed, već znati na njemu i održati.

Mi smo u prošlom poglavlju prikazali kako je vlastelinstvo susjedgradsko i stubičko bilo podijeljeno između Andrije Báthoryja i Uršule Meknitzer sa njezinim kćerima, i kako je na jednom dijelu toga vlastelinstva (polovici stubičkog dijela) imao zalog tadanji podban Ambroz Gregorijanec, čiji je sin Stjepan bio oženio Uršulinu kćer Martu. Međutim Andrija Báthory nije ni dolazio na svoje imanje, jer je kao ugarski državni sudac bio zaposlen u Ugarskoj, a osim toga imanje je tada bilo blizu turske granice, pa je svaki čas moglo biti izvrgnuto opasnostima turske provale. Zato je on, ne posavjetovavši se s ostalim interesentima, jednostavno svoj dio prodao Franji Tahiju, kraljevskom savjetniku, konjaničkom kapetanu u Kaniži i meštru kraljevskih konjušnika, gospodaru grada Stattenberga u Štajerskoj, i to svoje vlasništvo na polovicu čitavog susjedgradskog i stubičkog imanja za 44.000 forinti, a svoje pravo zaloga na polovicu drugog dijela susjedgradskog imanja za 6.000 forinti. Čitava ova transakcija je obavljena potajno, a kako se radilo o čovjeku, koji nije bio u nikakvoj rodbinskoj vezi s Heningovcima, a uz to već od prije poznatom radi svoje naprasitosti i pohlepe, to su Heningovci ovaj akt smatrali kao atentat na svoja porodična prava, pa su odmah protiv njega uložili protest. I tim započinje dugotrajni proces radi susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva, u kome će obje stranke upotrebljavati sva moguća sredstva, počam od korupcije pa do najgrublje oružane sile, da istisnu jedna drugu i da jedna od njih postane potpuni gospodar čitavog vlastelinstva. U toj njihovoj međusobnoj borbi sudjelovat će čitavo hrvatsko plemstvo, bilo na jednoj bilo na drugoj strani, i to krupno plemstvo uglavnom na strani Tahija, a ono sitnije na strani Uršule Heningove i njezinih zetova.[20]) Sudjelovat će također i hrvatski seljaci, dakako kao sitni novac za

[20]) Uz Tahija je pristajala stranka velikaša, u kojoj su među ostalima bili grofovi Matija i Šimun Keglević, moćna porodica Erdedi, podban Ivan Forčić, već prije spomenuti Mojsije Humski, Bolto Prelovski i mnogi drugi. Uz njega su u početku bili i knezovi Zrinjski, čiju je sestru Tahi uzeo za ženu. Ali su kasnije Zrinjski prešli u tabor Tahijevih protivnika, jer je on sebi

međusobno podmirivanje velikaških računa dok im neće napokon sve to obmanjivanje i zavaravanje dozlogrditi, pa će ustati i protiv jednih i protiv drugih, a za svoje »stare pravice«. Osvrnut ćemo se zato na tok procesa, koji će biti predigra same bune. Ali prije toga da još rečemo nešto o ličnosti samog Tahija.

Tahi je bio porijeklom iz Ugarske. Tamo gdje Dunav između Višegrada, Vaca i Budimpešte pravi okuku, nalazi se nekoliko kilometara dugačko ostrvo Rožd (Rosd-sziget). To je ostrvo poslije doselenja Madžara pripalo istoimenom plemenu Rožd. Istom plemenu pripadalo je i selo T a h, koje se nalazilo kilometar i pol južno od Višegrada, a nad kojim se dizao i grad T a h-v á r. Po tom selu i gradu dobila je ime porodica Tahi, koja je bila jedan ogranak plemena Rožd (Š i š i ć).

U Hrvatsku su prvi Tahi došli u drugoj polovici 15. stoljeća. Vlastelin Ivan Tahi bio je s priorom vranskim Matom Baračem sklopio ugovor radi otkupa prioratskih dobara, i to četiri godine prije kobne bitke na Muhačkom polju. Taj ugovor je potvrdio i kralj Ljudevit 13. oktobra 1522., i tako je porodica Tahi došla u posjed mnogobrojnih gradova tadašnje Slavonije, pa će igrati vidnu ulogu u životu hrvatske vlastele, a na žalost i hrvatskog seljaštva (Dr. A l e k s a I v i ć: N e š t o o F r a n j i T a h i j u, Savremenik, Zagreb, 1908. br. 11.). Taj Ivan Tahi bio je hrvatski ban od 1524. do 1525. zajedno s Ivanom Torkvatom Karlovićem.

Nakon smrti vranskog priora Matije Barača izradi spomenuti Ivan Tahi kod kralja Ljudevita, da vranski priorat pripadne njegovom tek devetgodišnjem sinu Franji, nakon što bude punoljetan. (Međutim poslije smrti kralja Ljudevita na Muhačkom polju nije došlo do ostvarenja ovog ugovora). Tako se prvi put susrećemo s imenom Franje Tahija, koji se rodio god. 1516. ili 1517. To će se ime kasnije mnogo povlačiti kroz hrvatsku historiju, a ostat će i nezaboravljeno radi svojih zlodjela i opačina.

Franjo Tahi se istakao u borbi s Turcima, pa je postao kapetan tvrđave sigetske, a kasnije i Kaniže. On je uspio da pohvata rodbinske veze s najuglednijim hrvatskim velikaškim porodicama.

---

bio prisvojio od Zrinjskih Božjakovinu, smatrajući to kao miraz svoje žene Jelene. Radi Božjakovine oteli su Zrinjski Tahome posjed Otok.

Protiv Tahija, a uz Heningovce, pristali su moćna braća Luka i Mihajlo Sekelj, baruni od Ormuždа, zajedno s većim brojem zagorskih p l e m i ć a - š l j i v a r a. Braća Sekelj pristali su uz Heningovce zato što su bili u zavadnji s Tahijevim pristašom Matijom Keglevićem radi Krapine.

Oženio se Jelenom, sestrom sigetskog branitelja Nikole Zrinjskoga, a svoju kćer Margitu udao je za tadašnjeg bana Petra Erdedija. Povezao se dakle s dvije najbogatije i najutjecajnije velikaške porodice u Hrvatskoj, a osim toga imao je moćne veze s visokim madžarskim plemstvom, pa i na carskom dvoru, čime se objašnjava da je mogao nesmetano haračiti na susjedgradskom i stubičkom imanju, kad je došao u njegov posjed. Posebne prijateljske veze su ga vezale s madžarskim državnim sucem Andrijom Báthoryjem, koji mu je i prodao svoj dio susjedgradskog i stubičkog imanja.

Kako rekosmo, čim su Heningovci saznali, da je Tahi postao suvlasnik susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva, uložili su protiv toga protest. Ali se Tahi nije osvrtao na taj protest, nego je odmah stao da se vlada kao potpuni gospodar imanja. Za kastelana susjedgradskog postavio je Petra Petričevića, a za podkastelana Jurja Zadorija, dobre sluge lošeg gospodara. »Prvi Tahijev čin bijaše što je Pavlu Barbelu od Varalje i njega ženi Dori Crnkovečkoj oteo na silu imanje i trgovište Trgovinu. Započne zatim proganjati kmetove i bivše častnike Batorijeve i Heningove. Dade među inima Stjepanu podkastelanu udove Heningove glavu odsjeći premda bijaše po gospodskom sudu dvakrat nevinim proglašen; plemenitoga Ivana Sabova, dvornika iste udove, dade u ledveni podrum susedgradski zatvoriti, gdje je od gladi i zime poginuo, na što je mrtvomu obadve noge odseći, te zatim na laglji način gvozdene verige iz njih skinuti dao. Od kmetovah poče na silu pobirati desetinu žitka i vina u naravi, a siromašnije i nepokornije seljake batinati, mučiti i sa svoga selišta tjerati, počinivši još kojekakova nebrojena bezakonja. Iste susedgradske slobodnjake pošalje do jednoga u Kanižu, da brane tamo tvrđu od koje bijaše kapetanom« (Ivan Kukuljević Sakcinski: Susedgrad, str. 5.).

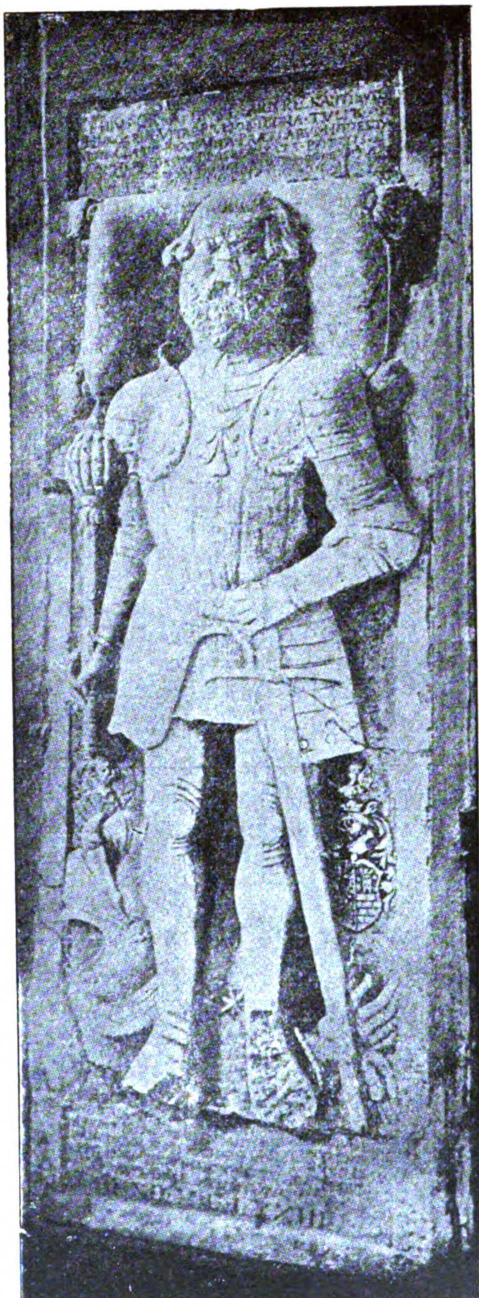
Radi takvih i sličnih nasilja i ugnjetavanja zavladalo je među kmetovima na susjedgradskom i stubičkom vlastelinstvu veliko ogorčenje protiv Tahija. To ogorčenje iskoristi Uršula Heningova zajedno sa svojim zetovima i prijateljima, da silom protjera Tahija s imanja. U pomoć joj pritekne podban Ambroz Gregorijanec, otac njezinog zeta Stjepana, koji je s Tahijem i onako bio došao u spor radi Medvedgrada. Uršula je bila energična žena, pa se nije ničega žacala samo da Tahija makne s imanja, koje je ona smatrala svojim. Kad je Tahi bio odsutan iz Susjedgrada, otišavši u Kanižu, čiji je bio kapetan, skupi Uršula god. 1565. sa svojim zetovima oko 800 seljaka i s njima provali na Susjedgrad i opljačka čitavo Tahijevo po-

kretno imanje, čija se vrijednost procijenila na 25.000 forinti u zlatu. Sama se pak nastani u Susjedgradu.

To je bilo prvi put, da su gospoda počela buniti seljake u svojim međusobnim obračunavanjima. Heningovci su znali da nezadovoljstvo seljaka iskoriste u svoje gospodske interese. Oni će to i dalje činiti, sve dok seljaci neće progledati da su igračka u rukama vlastele, pa će se dići protiv gospode općenito.

Kad je Tahi doznao što se dogodilo na Susjedgradu, obrati se na kralja sa zahtjevom, da se Heningovcima oduzme susjedgradsko i stubičko vlastelinstvo i njemu ponovno preda. Kralj doista oštro naredi pismenim putem Uršuli Heningovoj da preda Tahiju njegov dio imanja, ali ova ne htjede poslušati kralja, našto kralj naloži tadašnjem banu i Tahijevom zetu, Petru Erdediju, da silom protjera Heningovce sa Susjedgrada. Ban doista skupi vojsku od nekoliko stotina konjanika i pješaka, pa još sa tri topa krenu na Susjedgrad.

Ali ni Heningovci nisu stajali skrštenih ruku, nego skupiše oko 3000 seljaka, a Uršulini zetovi i njihovi prijatelji dovedoše i nešto svojih oružanih ljudi, pa se sve to smje-

sti u zasjedu oko Susjedgrada, da dočeka banovu vojsku. Na čelu Uršuline vojne snage stajao je podban Ambroz Gregorijanec. Činjenica, da je u ovom čisto privatnom sporu između dvije velikaške porodice, hrvatski podban ustao protiv hrvatskoga bana, dovoljno karakterizira tadašnje stanje u Hrvatskoj.

Kad je ban sa svojom vojskom došao pod Susjedgrad iznenada navale na njega seljaci i ratnici Ambroza Gregorijanca i ban bude do nogu potučen, tako da se jedva sam s nekolicinom svojih vojnika spasio bijegom u Zagreb. Na bojnom polju ostavio je bansku zastavu i svoja tri topa, zajedno s ostalim ratnim spravama, koje je bio dopremio za opsadu Susjedgrada. Mnogi njegovi vojnici zaglaviše u Savi. Seljaci su zaplijenili mnoštvo oružja, konja, volova, oklopa, srebrenog posuđa, kola, kočija i ostalog što je banova vojska sobom bila dopremila. U borbi je ubijeno i ranjeno mnoštvo plemića, pa navodno i Tahijev najstariji sin (Hartinger).

Ovaj poraz i banov sramotni bijeg odjeknuo je u čitavoj Hrvatskoj, koja je tada stajala pred novom turskom provalom. Turci su naime tada upravo bili zauzeli tvrdi grad Krupu na Uni. Heningovci su triumfirali.

Ali ne za dugo. Ban povede protiv Uršule i njezinih prijatelja parnicu »zbog uvrede veličanstva«. Podban Ambroz Gregorijanec bio je prisiljen da preda ostavku, a na njegovo mjesto bude izabran Ivan Forčić, pristaša Tahijeve stranke. I u saboru su Tahijevci imali većinu. Na predlog banov sabor je zaključio, da se u buduće »na prvi nalog banov imadu svi staleži i redovi dići na oružje, kako protiv Turcina, tako i protiv drugih buntovnika, pod prijetnjom zakonite kazne« (Šišić). Taj je naime zaključak bio uperen protiv onih plemića, koji su stajali na strani Heningovaca, i nisu se odazvali banovu pozivu da učestvuju u ekspediciji protiv Susjedgrada.

Da u smislu tadašnjeg zakona kao »buntovnik« ne bi izgubila sve svoje posjede, jer se oružjem oprla izvršenju kralje volje, morala je Uršula Heningova da ne samo povrati Tahiju njegov dio susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva, nego da i svoj dio preda kraljevskom fisku, dok se ne riješi parnica, koja je bila povedena pred redovnim sudom.

I tako je Tahi god. 1566. ponovno preuzeo svoju polovicu susjedgradskog i stubičkog imanja, dok je dio Uršule Heningove kr. komora povjerila na upravu Stjepanu Grdaku od Filetinca i Ivanu Literatu Varaždincu. Dohodak od čitavog imanja imao se dijeliti na polovicu između Tahija i kr. komore, uime koje su njezinim dijelom

imali upravljati spomenuti Grdak i Ivan Literat. Tahi je ovim upravnicima imao također prepustiti polovicu prostorija na Susjedgradu, što on međutim nije učinio, već im je dodijelio svega dvije male sobice.

Čim je Tahi preuzeo imanje prva briga mu je bila, da se osveti svim svojim protivnicima, t. j. kmetovima, koji su učestvovali u onom oružanom puču Heningovaca dok je on bio u Ugarskoj. Započinje strahovlada na Susjedgradu i Stubici, koja je bila besprimjerna i u ono doba, kad su vlastela radila s kmetovima što su htjela. Propištali su kmetovi pod ovom strahovladom, a ne manje su njegovu silovitost osjetili i sami kraljevski upravitelji, koje je na svakom koraku šikanirao, tako da je Tahi stvarno gospodario čitavim imanjem i fisk nije od njega imao nikakve koristi. Zaredale su zato tužbe protiv Tahija, s jedne strane od porodice Heningove i njezinih prijatelja, a s druge strane od ugnjetavanih i obespravljenih kmetova. Sami kraljevski upravitelji također su stalno izvještavali o Tahijevim zlodjelima, navodeći da su oni bespomoćni prema njemu.

Na ove silne tužbe konačno se ipak morala povesti istraga, i to nakon smrti Tahijevog glavnog zaštitnika, bana Petra Erdedija (1567.). U junu godine 1567. je tadašnji palatinov namjesnik Mihajlo Merej imenovao jednu komisiju, koja je imala da ispita istinitost ovih tužbi protiv Tahija. U komisiji je sa strane kraljeve bio Gašpar Druškovečki, a sa strane zagrebačkog kaptola kanonik Franjo Filipović.[21]) Ta komisija je zaista prošla čitavo susjedgradsko i stubičko vlastelinstvo, pa je preslušala u svemu 508 svjedoka o navodima iz-

---

[21]) Isti taj kanonik Franjo Filipović, zvani »Delipop« (junački pop), bio je nešto kasnije (26. augusta 1570.) u okolici Ivanića zarobljen od Turaka i odveden u Carigrad. Car Maksimilijan i biskup-ban Drašković nastojali su četiri godine da ga oslobode, odnosno zamijene za nekog Turčina Kurtagu. Međutim koncem god. 1574. saznaje biskup Drašković, da se naš »Delipop« dobrovoljno (sponte) odrekao kršćanstva i prešao na islam, te dobio novo ime Mehmed. 16. februara 1575. javlja nadvojvoda Karlo banu Draškoviću: »Doznajemo, da je odmetnik Filipović, kojega su i Delipopom prozvali, došao u ovu tursku krajinu, pa da prijeti i snuje o propasti susjednim tvrdinjama. Njegov dolazak i nastojanje moglo bi možda biti pogibeljno Ivaniću, Sisku, Križevcima i onim drugim mjestima, u kojima je on prije stražu stražio i zapovijedao, te ne mala iskustva stekao« (Vidi o tom prepisku između cara Maksimilijana i nadvojvode Karla s jedne, te bana Draškovića s druge strane, koju je objelodanio R a č k i u »S t a r i n a m a«, VIII., kao »D o p u n j a k g r a đ e z a p o v i e s t h r v a t s k o - s l o v e n s k e s e l j a č k e b u n e g o d. 1573. i n e k o l i k o i s p r a v a o h r v. p o t u r i c i F r a n j i F i l i p o v i ć u«).

nešenim u tužbama protiv Tahija. Svi svjedoci su bez iznimke potvrdili sve ono što je bilo iznešeno protiv Tahija, i o njihovim iskazima sastavljen je neke vrsti zapisnik, jedinstven u historiji judikature. Taj je naime zapisnik bio napisan na pojedinim papirima, koji su poslije slijepljeni u jedan komad, tako je taj zapisnik o Tahijevim zlodjelima bio dug šest i pol metara[22]).

Svjedoci, većinom sami Tahijevi kmetovi, iznijeli su porazne podatke o Tahijevom pašovanju. Prema dokazanim navodima, Tahi je mnoge kmetove protjerao s njihovih selišta, mnogima je oteo na silu vinograde i imetak, pa je to dijelio svojim slugama. Dao je zatvoriti, mučiti i ubijati više ljudi, naročito pouzdanika i službenika porodice Heningove. Slučaj s Ivanom Sabovom i Uršulinim podkastelanom Stjepanom već smo iznijeli. Dokazano je, da je na zagrebačkom trgu, u vrijeme kad je zasjedao sabor, dao kraljevskoga kmeta Stjepana Vamoša uhvatiti i nedužna zatvoriti, a bio bi ga i ubio, da se Vamoš nije novcem otkupio. Dokazano je nadalje, da je Tahi ubirao dohotke i s onog dijela, koji je pripadao fisku, pa je tako oštećivao i kr. komoru. Jednom riječi Tahiju su bila dokazana takva zlodjela za koja bi morao izgubiti ne samo imanje, nego i glavu, da tada nije vladao feudalni poredak, pa su vlastela mogla da nekažnjivo čine sve što su htjela. Osim toga Tahi je imao moćne veze i bogatstvo, a koruptivno pravosuđe bilo je uvijek spremno, da zakonski sankcioniše zlodjela ovakog čovjeka, koji je uz to znao da se isprsi sa svojim junaštvima i svojom »darežljivošću« u ratne svrhe. Dabome, da ga ta darežljivost nije stajala ništa, jer su kmetovi po njegovom nalogu morali da besplatno idu opravljati i podizati pogranične tvrđe, a u vojsku je silom odvlačio i slobodnjake, premda na to nije imao nikakvog prava. S tim »patriotizmom« on je uvijek pokrivao sve svoje zulume, pa je dakako nalazio podršku i na najvišim mjestima, gdje se više vjerovalo njemu, moćnom i bogatom velikašu, nego bijednim kmetovima, koji su znali čak da i Turcima bježe, na veliko zgražanje kralja Maksimilijana.

I što se događa? Tahi mjesto da bude kažnjen, biva još nagrađen. Ne samo da mu se ostavlja njegova polovica imanja, da po

---

[22]) Ovaj »zapisnik« čuvao se u kr. zem. arkivu u Zagrebu, ali je odatle 15. jula 1885. otpremljen u Budimpeštu, gdje se i sada nalazi u tamošnjem drž. arhivu. Prepisao ga je Bojničić u Vjesniku kr. zem. arkiva, god. XII. sv. 1. i 2. (Hartinger 109.).

njemu i dalje harači, kao što je to dotad činio, nego mu se predaje na upravu i ona polovica, koja je pripadala fisku, dok se ne riješi redovna parnica između njega i Heningovaca. »Ovaj postupak najizrazitijim bojama ilustrira kukavni odnošaj između kmetova i gospodara. Dokazuje nam, na kakvu je trošnu temelju stajalo pravo i pravednost, dokazuje nam, da se savjest tadašnjih svećenika božice Pravde dala okovati zlatom, kroz koje ni najočajniji krik najvećom nepravdom gonjenog stvora nije mogao prodrijeti. Ali nije se tomu čuditi, kada znamo, da se to događa u XVI. vijeku, kada znamo, da se i kasnije slično postupalo« (Hartinger, str. 111.).

Heningovci su bili također pozvani da se opravdaju pred sudom radi nasilja prema Tahiju. Njihov položaj kod suda bio je vrlo loš.

Kad je tako Tahiju uspjelo da se »opere« pred sudom, i da ponovno dobije u svoje ruke čitavo imanje, tad njegovoj silovitosti i pohlepi više nije bilo nikakvih granica. Vae victis! Dakako, u prvom redu susjedgradskim i stubičkim kmetovima, naročito onima, koji su ga tužili i protiv njega svjedočili. Da su oni jadnici znali, kakvo će ih zlo snaći, sigurno se ne bi usudili protiv njega svjedočiti, ali oni su vjerovali u pravdu, a ta je prema njima bila slijepa. Sad su nemoćni i nezaštićeni stajali prema jednoj zvijeri od čovjeka, čiji je sadizam bio upravo invenciozan u izmišljanju muka i pljačkanja siromašnih kmetova. Što su sve kmetovi imali da sad od njega pretrpe, nalazimo bar donekle u iskazima seljaka zatvorenih nakon ugušene bune, naročito u iskazu seljačkog vođe Ilije Gregorića. Ti iskazi daju nam približnu sliku o strahotama Tahijeve vladavine na Susjedgradu i Stubici.

Tako Ilija Gregorić na svom drugom saslušanju kod suda u Beču (Rački, Starine VII., str. 295.), 4. maja 1573., iskazuje o Tahijevim zlodjelima slijedeće:

Ako je Tahi imao kakvo staro kljuse, koje nije ništa vrijedilo, to ga je on naturio kojem svom kmetu i ovaj mu ga je morao platiti, i to pod cijenu koju je sam Tahi odredio. Ako bi se tome opirao bio je prisiljen da ga kupi.

Jednom se Tahiju pokvarilo 1000 vedara vina, našto ga je on podijelio među svoje kmetove, i kmetovi su hoćeš nećeš morali da ga uzmu i dakako plate. Tko nije htio uzeo bi mu Tahi konja ili koje drugo blašče.

Kmetovi su morali na svoj trošak da uzdržavaju Tahijevu stoku, i ako bi koje blašče uginulo ili na koji drugi način nestalo, tad

bi dotični kmet morao da ga plati u novcu, i to opet po cijeni, koju bi Tahi odredio.

Isto tako su kmetovi morali da uzdržavaju i čuvaju Tahijeve lovačke pse, pa ako bi koji nestao ili uginuo, tad bi kmet za svakog psa morao dati vola.

Ali bilo je nešto još najgore, što će i najviše da ogorči i izazove jadne kmetove. Sve su oni, kaže Ilija Gregorić, još nekako trpili, dok nije Tahi dirnuo i u njihove žene i kćeri. Iako već u visokoj starosti (tada mu je bilo oko 55 godina), on je naročito poslije smrti svoje žene, Jelene Zrinjski, stalno vršio nasilja na seljačkim ženama i djevojkama. Kad njegovi kmetovi, muškarci, ne bi mogli da dođu na rabotu, bilo da ih je on slao na popravljanje i građenje pograničnih tvrđava, bilo u vojsku, ili su inače bili čim zaposleni, tad bi dolazile na rabotu njihove žene i kćeri. Tahi bi onda na konju izjašio iz svoga grada u polje i tamo bi razgledao žene i djevojke, pa koja bi mu se sviđala, tu bi po svom slugi otpremio u grad. Tamo bi se dotična morala svući do gola, pa ako bi se i tada Tahiju dopala, onda se morala okupati i poslije toga bi Tahi izvršio nad njom obljubu. Ako nije išlo milom išlo je silom. Pred već spomenutu komisiju bilo je izvedeno 14 djevojaka, koje je Tahi silovao. Na svom trećem saslušanju (R a č k i, Starine VII., str. 303.) Gregorić spominje dvije takve djevojke iz sela Brdovca, koje je Tahi silovao, i to kćerku nekog Tome Mačkomelja i kćerku slijepog starca Jurka ili Jurkovića (jedno od glavnih lica u Šenoinoj »Seljačkoj buni«). Ovu je Tahi čak duže vremena držao na Susjedgradu.[23]) Gregorić kaže, da su takvi postupci najviše izazvali seljaštvo i potaknuli ga na bunu.

Istom Iliji Gregoriću Tahi je oteo imetak, vinograd, konje i stoku, sve u vrijednosti tadašnjih 200 dukata.

Mihajlo Gušetić, jedan od zarobljenih seljačkih vođa, iskazao

---

[23]) Izgleda, da je otac ove djevojke izazvan Tahijevim zlodjelom, davao javno izraza svome ogorčenju, što je potaknulo Tahijeva sina Gabrijela, da je jednoga dana starcu iznakazio mačem lice i iskopao mu oči. Slijepi starac pošao je s palicom u ruci, da tuži sudu Tahija. Rasprava se vodila u martu 1574. kod suda u Grazu i Tahi je »in contumaciam« bio osuđen radi teške tjelesne ozlijede na globu od 1853 forinte, što je imao da isplati slijepom Jurkoviću. Na osnovu te osude obratio se Jurković s molbom na nadvojvodu Karla, da prisili Tahija na platež dosuđene svote novca. Teškom mukom dobio je 300 forinti, a nakon nekoliko očajnih molbi još 500, dok statak nije nikad dobio (K a s p r e t: T i r a n s t v o g r a š č a k a F r a n a T a h a i n n j e g o v e g a s i n a G a b r i j e l a. — »Časopis za zgodovino in narodopisje«, Maribor 1909. Citirano po Hartingeru).

je na sudu (R a č k i, VII, 299), da je Tahija služio punih osam godina, ali mu on za to nije ništa platio.

Nije Tahi tako postupao samo sa svojim kmetovima na susjedgradskom i stubičkom imanju, nego i na svom alodijalnom dobru u Stattenbergu u Štajerskoj. U svojoj pohlepi on je »pozajmljivao« novac od svojih kmetova, pa i od susjednih manjih plemića, koji dakako nije nikad vraćao. Tahi je od kmetova tražio prekomjernu tlaku, koja nije bila predvidjena u urbaru, a da ih zato nije posebno nagradivao. Naročito su stradali kmetovi, koji su morali da prodavaju vlastelinske proizvode, u prvom redu žito, na trgovima u Slovenskoj Bistrici, Ptuju ili Celju. U tim su mjestima bile maksimirane cijene, ali se Tahi nije na to osvrtao, već su mu kmetovi morali donijeti toliko koliko je on tražio. »Evo ti toliko i toliko, to ćeš prodati po toj i toj cijeni i toliko mi moraš donijeti«. Tako je nekom kmetu Jurku iz Poljčana naložio da mu u Ptuju proda dvije bačve riba. Šarane je imao da proda po 8 krajcara, a štuke po 6. U Ptuju je medutim po tržnom redu bilo dozvoljeno prodavati šarane samo po 7, a štuke po 5 krajcara. Jurko je imao da Tahiju preda za ribu 23 forinte, ali radi niže tržne cijene, i kao i radi toga što su mu zbog ljetne vrućine neke ribe uginule, on mu tu svotu nije mogao donijeti. Zato ga je Tahi stavio na muke i mučio ga tako dugo dok mu nije od svoga dao toliko koliko je Tahi tražio. Isto se dogodilo i kmetu Jurju Detičku, koji je takoder za ribe i rakove morao nadoplatiti 10 forinti.

Mnogo su stradali kmetovi, koji su za vlastelinstvo prodavali goveda, žito i sir. Tahi je upotrebljavao i krivu vagu i krive mjere, pa ih je i na tom oštećivao. Kmetove je slao u dućane po okolnim mjestima, da za njega kupuju raznu robu, koju onda ne bi platio, nego bi trgovce uputio na svoje kmetove, koji su robu morali platiti.

Otimao je svojim kmetovima pokretna i nepokretna imanja. Nije plaćao sluge i družinu, pače ni vojnike, koje je otpremao u boj, makar da je za njih dobivao novac iz ratne blagajne, koji je dakako zadržavao za sebe. Njegovi upravitelji nisu bilježili točno daće koje su kmetovi davali, pa su ovi često puta morali davati dvaput iste daće.

Kod prodaje vina Tahi je takoder oštećivao kmetove. Kmetovi su naime imali pravo da svoje vino prodavaju samo zimi od Miholja do Gjurgjevdana. Ljeti su pak morali uzimati i prodavati samo vla-

stelinsko vino. Tahi je tada obično kmetovima davao najlošije vino, pa kad ga gosti nisu htjeli piti onda je kmet imao štetu, jer ga je on Tahiju morao platiti.

Tahi je u Stattenbergu imao nad svojim kmetovima i sudsku vlast. Zato što god bi zaželio, to bi mu kmetovi morali učiniti. Ako ne bi htjeli čekala ih je tamnica (kajha). Tahi bi običavao reći: »Ako nećeš, ideš u kajhu«.

Slično je postupao i s obrtnicima, koji su radili na njegovim imanjima. Neki su mu služili po deset i više godina, a da im nije nikad ništa platio. Šta više nije plaćao ni potrebni materijal, već su i to kmetovi-obrtnici morali da plate.

Ni sin mu Gabrijel nije bio bolji.[24]) Vraćajući se jedne nedjelje god. 1571. iz Celja kući s dvojicom svojih prijatelja, uhvatio je kmeta Lovru Koprivu, koji je bio pošao da pogleda svoje usjeve, pa ga je privezao za konja i vukao za sobom. Kad se Lovro sav izmrcvaren nekako iskobeljao htio ga je Tahi ponovno svezati, ali su na to neki drugi kmetovi pritekli Lovri u pomoć i mladi Tahi je morao da strugne na konju, dobacivši kmetovima usput: »Čekajte vi, s vašom krvi oprat ću si ruke, ne ćete mi uteći«.

Kmetovi na stattenberškom imanju žalili su se radi ovih zlodjela nadvojvodi Karlu, ali dakako bez uspjeha. Vrana vrani oči ne kopa. Nato su se počeli dogovarati i spremati da navale na Tahijev grad (K a s p r e t, citirano po H a r t i n g e r u, str. 116.—119.).

Kako vidimo registar Tahijevih zločina bio je vrlo velik, pa nije ni čudo, da je nezadovoljstvo seljaka raslo protiv njega iz dana u dan. To nezadovoljstvo će Heningovci nastojati da iskoriste u svoje lične svrhe, pa će čak u tom ići tako daleko, da će Tahijevim kmetovima potajno davati oružje i huškati ih da se ponovno pobune. To im neće biti ni teško, jer je kmetovima zbilja bilo već dogorelo do nokata. Ali ti isti Heningovci će ostaviti kmetove na cjedilu u najkritičnijem času, a prevareni seljaci će nato udariti po svoj gospodi.

Međutim, razmotrimo još ukratko događaje, koji su neposredno prethodili samoj buni.

---

[24]) Tahi je imao devetero djece, i to pet sinova (Gabrijel, Baltazar, Stefan, Mihalj i Ivan) i četiri kćeri (Eva, Margita, Jelena i Ana).

Seljačke deputacije kralju

»... Izabrano zastupstvo zagorskih kmetova, naših pradjedova, pošlo je u Beč tražiti staru pravdu — kod cara.

I, došli su tamo, bili su primljeni i obećano je: bit će bolje.

Vrativši se kući, našli su sve još gore.

I opet muke, i opet plač, i opet pljačke!

Izdali su nas carski ministri — pomisli narod. Treba poći još jednom.

I opet su pošli. I drugi i treći put. Ali je bilo uvijek isto: Sve gori život za kmeta, a o staroj pravdi ni govora.

I sad sijevne u seljačkoj glavi ova misao: I carska glava je gospodska glava, nema tamo nikakve pravde, ta je samo i jedino u seljačkom srdcu, u seljačkoj duši. Tu misao spozna jednom nakon dugoga razmišljanja Matija Gubec. I on odkrije tu misao jednomu, drugomu, trećemo seljaku. I od iskre postane plamen, od plamena požar.«

Rudolf Herceg »Nemojmo zaboraviti: Hrvatska politika mora biti seljačka«.

Posljednje dvije godine prije same bune (1571. i 1572.) protekle su u pojačanoj aktivnosti kako u gospodskom tako i u seljačkom taboru. Velikaši su opažali kako se nezadovoljstvo kmetova sve više širi i preko granica Tahijevog vlastelinstva i njihova zabrinutost dolazi u pojačanoj mjeri do izražaja na saborskim vijećanjima, koja su dobrim dijelom posvećena sporu Tahija s njegovim kmetovima. Zato oni traže od kralja da čim prije riješi spor izmedju Heningovaca i Tahija, vjerujući da će se na taj način izbjeći opasnosti seljačke pobune. Dakako, da oni pritom nisu ni pomišljali na to, da uklone one uzroke, koji su ovo nezadovoljstvo izazivali. Oni su samo nastojali da se riješe sporovi u njihovom vlastitom taboru, pa da onda zajednički pritegnu seljake na kulučenje. U toj akciji oko izmirivanja velikaša naročito se isticao tadašnji ban-biskup Juraj Drašković, koji je bio sav nesretan što se velikaši među sobom glože, dok im prijeti tolika opasnost od buntovnih seljaka.

Ali ni seljaci nisu mirovali. Na Tahijeve zulume oni su odgovarali ne samo provađanjem neke vrsti pasivne rezistencije, nego su se i aktivno opirali njegovim naređenjima, osvećujući mu se na svoj način gdje su to god mogli. Iz tužbe, koju je Tahi 6. augusta 1572. predao zagrebačkom kaptolu protiv svojih kmetova, vidimo na koji su se način kmetovi osvećivali svome ugnjetavaču. (Ovu tužbu je iz spisa zagrebačkog kaptola publicirao Vjekoslav Klaić u »Vjesniku kr. zem. arkiva«. Zagreb, 1909.)

Prema Tahijevim navodima u toj tužbi, kmetovi su mu počeli uskraćivati daće, nisu htjeli da rade na njegovim poljima, pa šta više nisu htjeli ni da popravljaju i utvrdjuju pogranične utvrde (Ivanić, Božjakovina, Križevac i t. d.), kojima je prijetila opasnost od Turaka. Kmetovi su se čak silom oprli ubiranju ratne daće, i kad su na sam Božić 1571. Tahijevi službenici Mihajlo Horvat i Nikola Stanko došli među stubičke kmetove da poberu daću, ovi su ih napali, te Horvata ubili, a Stanka teško izranili. Tijelo Horvatovo ležalo je dva dana u polju nesahranjeno, pa su mu psi odgrizli nos i uši. Tek treći dan dozvolili su seljaci da se sahrani.

Zatim Tahi iznosi, da su u martu i aprilu 1572., za vrijeme dok je on boravio na saboru u Požunu, kmetovi navalili na Susjedgrad i otud silom istjerali njegove sinove i službenike, pa su i ranili jednog njegovog vratara. Zatim su zauzeli njegov mlin pod Susjedgradom, kao i mitnicu u Brdovcu. A s njegovog alodija pod Susjedgradom oteli su mu svinje i goveda. Zauzeli su i brod na Savi, premjestili ga na drugo mjesto i stali sami ubirati prevozninu. Potom su navalili na vlastelinske dvore u Brdovcu, gdje su popili sve vino i odnijeli dosta pušaka. Tamo su zarobili dvije stare žene, koje su Tahija liječile od kostobolje, i kao vještice ih spalili bez ikakva suda.

Tahi je nato zapovjedio svome sinu Gabrijelu, da pobunjene kmetove raspršì i ponovno udje u Susjedgrad. Mladi Tahi je skupio veći broj svojih prijatelja i gospode, pa je 7. juna 1572. pokušao prodrijeti u Susjedgrad. Kako su seljaci zaposjeli sve ceste i puteve s lijeve strane Save, to je Gabriel pokušao da se približi s desne strane, od Stupnika i Novaka. Ali kad se približio brodu na Savi dočekali su ga seljaci s pogrdama i prijetnjama. Gabrijel je na to skočio s konjem u Savu da je prepliva i priključi se gradu. Međutim od seljačke vike konj se poplašio usred rijeke i zbacio sa sebe mladog Tahija, koji bi se bio utopio, da ga nije spasio jedan njegov sluga. Ali je tom prilikom potonuo njegov oružonoša Andrija Nemec zajedno s njegovim najboljim oklopom, kacigom i štitom. Gabrijel je

morao uzmaknuti, pa su ga seljaci progonili sve do Alapićeva posjeda u Turopolju, te su mu usput silom oteli dva konja vrijedna 100 forinti.

Seljaci su poslije toga, iznosi Tahi, udarili na njegov kaštel u Donjoj Stubici, u kome je boravio njegov sin Stjepan s tri sestre. 21. juna 1572. opkolili su kaštel i ubili jednog Tahijevog konjušnika. Zatim su glađu prisilili Stjepana i njegove sestre, da pobjegnu iz kaštela. Seljaci su nato provalili u gospoštijski vrt, pogazili usjeve, posjekli lozu i ruže, odveli Tahijeve konje, svinje, goveda i odnijeli što se dalo odnijeti. Nakon toga su kod Brezovice na drumu navalili na Uskoke, te jednoga ubili, a četiri zarobili i držali zarobljene dok im se sviđalo.

S druge strane seljaci su poveli i jednu legalnu akciju, da se riješe Tahija. Oni su odlučili da se obrate direktno kralju, da mu izraze svoju lojalnost, ali i čvrstu volju, da ne priznaju više Tahija za svoga gospodara. 24. aprila 1572. seljaci su poslali svoju prvu deputaciju kralju u Beč. Deputaciju su predvodili Ivan Svrač iz Pušće i Matija Bistrić iz Trstenika, a bila je tako sastavljena da je svako selo susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva poslalo na svoj trošak po jednog predstavnika. Ta deputacija je oko Gjurđevdana 1572. (Rački, Starine VII., str. 255.) prispjela u Beč, da se požali kralju na Tahija. Inače se o njezinom putu i o rezultatima nezna ništa pobliže.

Kroz to vrijeme i Heningovci su poduzimali sve korake, da dođu ponovno u posjed susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva. S jedne strane su putem svojih veza nastojali da sklonu kralja, da im povrati vlastelinstvo, a s druge strane su opet huškali seljake protiv Tahija, praveći se kao neki tobožnji seljački prijatelji i obećavajući im polakšice kad oni opet dođu u posjed vlastelinstva. Oni su u tom išli čak tako daleko da su seljacima potajno davali oružje i sredstva za nabavu baruta, a podržavali su s njima veze preko naročitog pouzdanika, nekog Šajnovića. Iz iskaza Ilije Gregorića na preslušanju u Beču (Rački, Starine VII., str. 292, 297 i 304.) vidi se, da su Uršula Heningova i njezin zet Stjepan Gregorijanec poslali seljacima preko Šajnovića četiri talira za kupnju baruta, podstičući ih da izdrže u borbi protiv Tahija. Ali su ih molili, da o tom nikome ništa ne kažu, a ako nešto trebaju, da se obrate samo na ovog Šajnovića. Sva gospodska perfidija sadržana je u tom huškanju seljaka na bunu, koje će ti isti Heningovci i Gregorijanci napustiti onim časom,

kad dođu pomoću seljačkom u posjed susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva. Na to ćemo se međutim povratiti kasnije.

U to su i velikaši uvidjeli, da stvar sa seljacima poprima sve ozbiljniji karakter, pa su odlučili da pošalju deputaciju kralju s molbom, da čim prije riješi spor između Heningovaca i Tahijevaca. U deputaciji su bili Šimun Keglević i Ivan Berzej, inače pristaše Tahijeve stranke. Deputacija je otišla u Beč prvom polovicom juna 1572.

Na to seljaci sa svoje strane šalju drugu deputaciju u Beč, na Ivanjdan 24. juna 1572. Deputaciju je opet predvodio Matija Bistrić (Rački, Starine VII., str. 247. i 254.).

Kralj je na to odlučio da pošalje svoje komesare, koji su imali zadaću da pokušaju spor riješiti na miran način. Međutim kmetovi nisu htjeli nipošto da ostanu pod Tahijem, izjavivši svoju vjernost kralju i spremnost da prime svakog drugog koga im on postavi osim Tahija. Tahi je zato u saboru 10. augusta 1572. zatražio da se njemu prepusti da on svoje nepokorne kmetove kazni i »umiri«. Protiv toga je ustao Stjepan Gregorijanac, zatraživši uime svoje i svoje punice Uršule Heningove, da se najprije preda njima njihova polovica imanja i izluče njihovi kmetovi, a onda neka Tahi kažnjava svoje kmetove kako hoće.

Tu se najbolje očitovala sva neiskrenost Heningovaca i Stjepana Gregorijanca prema kmetovima. Njima je bilo samo do toga, da pomoću kmetova dođu u posjed imanja, a onda ih više nije bila briga za kmetove. Svoje saveznike, koji su za njih krv prolijevali i koje su huškali u bunu, oni su bili spremni da napuste odmah čim bi riješili svoj spor s Tahijem.

Sabor međutim nije prihvatio ni jedan ni drugi predlog, nego je poklisarima za požunski sabor dao naputak, da porade kod kralja i ugarskih staleža, »da buntovni kmetovi, koji su se ogriješili ne samo o Franju Taha, nego i o njegovo veličanstvo, ne izbjegnu zasluženoj kazni«. Kralj je ponovno obećao, da će učiniti što je potrebno da se riješi spor između Tahija i Heningovaca.

Seljaci na to pošalju treću deputaciju kralju (Rački, Starine VII, str. 304.), i to u Požun, a istovremeno se stanu spremati na odlučan otpor. Nezna se tko je bio u toj deputaciji i što je ona polučila. Svakako ništa, obzirom na sve ono što se kasnije dogodilo. Seljaci su to izgleda i očekivali, pa su se stali spremati na otvorenu bunu i predobivati članove za svoj seljački »savez«. Tako je seljak Jakov Fratrić, koji je uhapšen nakon ugušene bune, izjavio na pre-

slušavanju 7. marta 1573. u Ljubljani, da je već oko Gjurgjevdana 1572. došlo u Stupnik, gdje je on obitavao, nekih 40 seljaka iz Brdovca i Stubice, pa su tražili od Stupničana da im se priključe (R a č k i, Starine VII., str. 283.).

Po selima susjedgradskog i stubičkog vlastelinstva vršila se živa agitacija, a centar agitacije su bili Stubica i Brdovec. Brdovečki župnik Ivan Babić bio je prijatelj seljaka, pa su kod njega i sastavljane tužbe kralju, a k njemu su i dolazili seljački prvaci na međusobno savjetovanje. Postepeno se agitacija počinje širiti i po drugim vlastelinstvima, a naročito na ogromnom vlastelinstvu cesargradskom, vlasništvu banice Barbare Erdedi, udovice bana Petra Erdedija, koja se također isticala okrutnostima prema kmetovima. Ali i ostali plemići u Zagorju počinju primjećivati neko sumnjivo kretanje među svojim kmetovima. Na ludbreškom vlastelinstvu udove Gabrijela Thuroczija došlo je do otvorene pobune. Kmetovi su navalili na Ludbreg, te istukli Ladislava Sabrika, brata spomenute udove. Zato je ovaj na saboru tražio, da se kmetovi strogo kazne, što je sabor obećao udovoljiti.

Napokon je koncem god. 1572. kr. ugarska komora riješila, da Tahi povrati porodici Hening njezinu polovicu imanja. Ali Tahi se ni taj put nije htio pokoriti. Našto je ona sa svojim zetovima i prijateljima ponovno sakupila buntovne seljake i pomoću njihovom silom provalila na Susjedgrad i Stubicu i zaposjela svoju polovicu. Zajedno s kćerima smjestila se ona na Susjedgradu, pored Tahija, koji je ležao bolestan od kostobolje. Heningovci su tim postigli ono što su htjeli, a kmetove su prepustili Tahiju i njihovoj sudbini. Dok su ih prije huškali protiv Tahija, sad su ih stali primirivati, a da im ništa nisu olakšali njihov teški položaj. Počeli su im čak i prijetiti. Kad su na to nezadovoljni seljaci podigli bunu Stjepan Gregorijanec je poslao svoga kmeta Ivana Svrača iz Mokrica u Kranjskoj seljačkim vođama Iliji Gregoriću i Mihajlu Gušetiću, pozvavši ih da se za vremena opamete, jer će ih inače žive peći, ako ih uhvati. Kmetovi su radi toga bili tako razjareni, da su Svrača htjeli objesiti. Jedva je izmolio da ga poštede (R a č k i, Starine VII., str. 250).

U januaru 1573. stigli su i kraljevski komesari, na čelu s vesprimskim biskupom Stjepanom od Bijele Stijene, koji su po kraljevom nalogu imali da izmire Tahija s kmetovima. Međutim mjesto da su krenuli na vlastelinstvo, da saslušaju kmetove, oni su došli u Zagreb, gdje je ban biskup Juraj Drašković sazvao sabor za 18. ja-

nuara 1573. Do pomirbene akcije kraljevskih komesara nitko od plemića nije držao. Sam ban Drašković, koji je više puta izvještavao kralja Maksimilijana o pokretu susjedgradskih i stubičkih kmetova, »tvrdio je podjedno, da se pokret ne može blagim mirenjem kraljevskih komesara utišati« (Klaić, III., str. 292.). Dakako, da je onda krvavi sukob s kmetovima bio neizbježiv.

Saboru su prisustvovali kraljevski komesari, koji su po želji staleža pozvali susjedgradske kmetove pred sabor. Ali ovi su, prozrijevši svu neiskrenost gospode, odgovorili pismeno, da su svoje žalbe već toliko puta iznosili kralju, da su njihovi navodi istragom utvrđeni kao istiniti i opravdani, pa da ipak nisu još nikakve pravice dobili. Oni neće da prime Tahija niti njegove potomke za gospodare, a pokoravaju se kralju i svakom drugom, koga im on postavi. Sabrani velikaši su na to, nezna se na čiji predlog, izrekli osudu, kojom su seljake proglasili veleizdajnicima, te ih sve zajedno proskribirali (Rački, Starine VII., str. 278.).

Na taj izazov plemićkog sabora odgovorili su hrvatski seljaci oružanim ustankom, pod geslom »Za staru pravdu« i »Dolje s gospodom«. Borba protiv Tahija pretvara se tim u opću borbu protiv vlastele, za obaranje čitavog feudalnog poretka.

Za stare pravice

Sad nikakva više za nas nema
Puta natrag, niti nam ga treba,
Već nam samo napried k cilju našem
Krčit valja stazu krvlju svojom.

Mirko Bogović »Matija Gubec«

Proglašeni izdajicama domovine i proskribirani od strane gospode, napušteni i prevareni od svojih »saveznika« i »prijatelja« u borbi protiv Tahija, Stjepana Gregorijanca i Heningovaca, razočarani u svojim nadama u kralja Maksimilijana, hrvatski seljaci primaju dobačenu rukavicu i svoju dotadašnju lokalnu borbu protiv nasilnika Tahija proširuju u opću borbu kmetova protiv plemstva, u borbu »za stare pravice«, što nije značilo ništa drugo nego borbu za ekonomsku i socijalnu jednakost, borbu za ljudska prava i položaj dostojan čovjeka. Parola »Dolje s Tahijem« zamijenjena je parolom »Dolje s gospodom«. Čitav seljački narod u onim »ostacima ostataka« bio je pripravan na bunu, a isto je raspoloženje vladalo i kod slovenskih kmetova u susjednoj Kranjskoj i Štajerskoj. Kmetovi na Tahijevom vlastelinstvu samo su dali znak za bunu koji će odmah da prihvate kmetovi ostalih vlastelinstava. Talasi buntovnog raspoloženja brzo su se razlili preko Sutle u susjedne krajeve Kranjske i Štajerske, gdje su među seljaštvom bile stalno podržavane revolucionarne tradicije seljačkih pokreta koncem 15. i početkom 16. vijeka. Susjedgradski proces i uopće čitav spor s Tahijem bio je samo varnica u bure baruta narodnog nezadovoljstva, od čega će da nastane teška socijalna eksplozija, koja će temeljito uzdrmati stupove feudalnog režima. Jer unatoč vojničke pobjede plemstva, seljačka će buna zadati jak udarac feudalizmu u Hrvatskoj i utjerati strah u kosti hrvatskim feudalcima, koji će u buduće s više respekta gledati na »muža«. Od jednog lokalnog incidenta razvio se nenadano gigantski pokret

obespravljenih i izrabljivanih hrvatskih seljaka protiv plemstva, za hrvatsku seljačku državu.

Kad su hrvatski seljaci podignuli bunu protiv svoje feudalne gospode, oni nisu bili potpuno nepripravni. Koliko god je ta buna bila izraz njihovog očajnog stanja, dakle jedan elementarni stihijski pokret, ipak se ona odvijala po stanovitim idejnim i organizacionim principima, koji svjedoče o visokoj svijesti i strateško - taktičkoj promišljenosti hrvatskih seljaka. O vodećim idejama hrvatskih seljaka, koje upravo zapanjuju širinom svojih koncepcija, govorit ćemo kasnije u posebnom poglavlju, a ovdje ćemo da se pozabavimo samom organizacijom i tokom bune.

Seljaci su se dogovarali, pripremali i organizirali »mušku puntu« davno prije nego će buna izbiti. Oni su doduše pregovarali s gospodom i slali deputacije kralju, ali su postepeno sve više dolazili do uvjerenja, da od toga neće biti nikakve koristi već da će se trebati prihvatiti oružja. Zato već godine 1572. seljački glasnici i agitatori putuju od sela do sela i predobivaju seljake za organizaciju. Vanjski znak pripadnosti »muškoj punti« bio je zimzelen (Wintergrün, vinca minor), a kad su pobunjenici pozivali koje selo ili općinu da se podigne na ustanak poslali bi im pijetlovo pero, znak da je vrijeme za ustanak. Slovenski seljaci, koji su se pridružili hrvatskim u borbi za oslobođenje, bili su uveli posebni način pristupanja u »mušku puntu«. Na zemlji bi se napravio veliki krug i onaj koji bi ulazio u organizaciju, stupio bi desnom nogom u krug, podigao desnu ruku i na glas prisegao vjernost i pokoravanje pobunjeničkim vođama. (Gruden: Zgodovina slov. naroda, str. 762.).

Centar pobune bila je Stubica, gdje se obrazovalo vrhovno seljačko sudište, neka vrsta seljačke vlade, koju su sačinjavali Matija Gubec, Ivan Pasanac i Ivan Mogaić. Ovo vrhovno sudište imalo je u svojim rukama vodstvo ustanka. Ono je također sudilo i kažnjavalo one, koji bi počinili kakav prekršaj. Sastav operacionog plana i tehnička provedba ustanka, bila je povjerena Iliji Gregoriću, kome je uz bok stajao izvjestan broj (Ilija Gregorić na preslušanju od 11. aprila 1573. kaže da ih je bilo dvanaest. Rački, VII. 290) seljačkih kapetana. Oni su imali da okupljaju i predvode seljake iz svojih sela. Tako su za Brdovec izabrani Mihajlo Gušetić i Petar Šajnović, za Zaprešić Ivan Turković, za Puš-

POZORIŠTE VELIKE SELJAČKE BUNE GOD 1573.

ću Šantalić i Matija Milićević, za Podgorje Gjuro Sorko i Ivan Strelac, za Stenjevac Ivan Karlovan, za Stupnik Fratrić, a za Novake Juraj Kovač, te Matija Fištrić (Bistrić) za Trstenik na Sutli. Osim ovih spominju se još kao seljački vođe Nikola Kupinić, Ivan Svrač, Grgur Žetić i Grgur Sudić (Rački, VII, 268, 220—291.). Od slovenskih pobunjenika ističe se bravar Pavao Šterc.

O Iliji Gregoriću, glavnom vojvodi seljačke bune, saznajemo nešto potanje iz njegovog iskaza pred sudom u Beču od 11. aprila 1573. On je bio rodom iz Ribnjaka kraj Metlike, a rodio se oko g. 1520. Bio je najprije kmet grofa Stjepana Frankopana. Kad su oko god. 1533. Turci bili provalili u Kranjsku, pa robili po polju sv. Bartolomeja uhvatili su i njega, te poveli sobom u sužanjstvo. Iliji je uspjelo da pobjegne iz turskog ropstva, pa se nakon toga nastanio u Brdovcu, koji je potpadao pod susjedgradsko vlastelinstvo. U Brdovcu je boravio oko 20 godina. Tu je imao kuću i dvor, te vinograd i oranice, a uz to je kao vojnik služio na hrvatskoj granici pod kapetanima Lenkovićem i Semenićem. Godine 1564. postao je kmet Franje Tahija i žene mu Jelene Zrinjski. Godine 1567. poslala ga je Tahijeva žena Jelena s jednom četom na pljačku u turske krajeve, ali su ih Turci zarobili i sve skupa prodali za 100 dukata u Carigrad. Tamo je bio okovan u gvožđe, ali mu je uspjelo da se nekako dočepa sjekire, pa je raskinuo okove i ponovno pobjegao. Radi toga su ga bili i prozvali »Pribjeg«. Kući se vratio iz sužanjstva upravo u ono doba, kad su se susjedgradski i stubički kmetovi počeli buniti protiv Tahija.

Ilija je bio otresit seljak, hrabar kao vojnik i vješt u ratovanju, pa su ga zato seljaci i birali za svoga vođu. Njemu su došli seljaci prije nego je buna izbila, i unatoč njegovog nećkanja sklonili su ga, da im se pridruži i stane na čelo. Pošto je i sam imao neprilika s Tahijem, koji mu je, kako smo već izvjestili, bio oteo sav imetak, to ga sigurno nije bilo teško nagovoriti da preuzme u svoje ruke vojničko vodstvo ustanka, dok su Gubec, Pasanac i Mogaić sačinjavali neku vrst seljačke vlade.

Gregorić je kao pravi vojskovođa izradio operacioni plan za rat protiv gospode. Taj plan pokazuje da je on zbilja bio vojnički talenat, a što nije uspio u izvedbi toga plana nije lično njegova krivica, nego su druge okolnosti uvjetovale pobjedu plemićkog oružja. Gregorić je dobro uočio, da sama seljačka vojska sa stubičkog i susjedgradskog, te nekojih okolnih vlastelinstva nije dovoljna za

uspješnu borbu protiv gospode, pa je zato odlučio da brzim nastupom prodre u susjedne štajerske i kranjske zemlje, da pobuni tamošnje slovensko seljaštvo, koje je također živjelo pod istim prilikama kao i hrvatsko, i da onda sa tako ojačanom seljačkom vojskom prodre jednim dijelom do mora, a drugim dijelom da krene na Zagreb i zada gospodi odlučan udarac. Sam plan je nesumnjivo bio vrlo dobar i pokazuje kako su se velikim idejama zanašali hrvatski seljaci, kad su se podignuli na bunu. To dokazuje i činjenica, da je Gregorić glavninu svoje vojske ostavio pod vodstvom Gupca u samoj Stubici, da mu čuva zaleđe i da istovremeno pazi na eventualne provale Turaka. Dakle, u najkritičnijoj situaciji i u najvećem ogorčenju protiv gospode, hrvatski seljaci su vodili računa i o vanjskoj opasnosti. Oni su ustali protiv unutarnjeg neprijatelja, ali su istovremeno bili spremni, da brane i svoju domovinu, i to bolje nego što su je branila gospoda. To obara u prah klevetu, da su pobunjeni seljaci htjeli da izruče zemlju Turcima. Naprotiv, oni su je htjeli da brane od vanjskog neprijatelja, ali da je brane slobodni na svom. Ne da brane interese svojih feudalnih gospodara, koji su ih tlačili i ugnjetavali nego da brane svoju zemlju i svoj slobodni dom.

Kad se saznalo, da su se seljaci pobunili, nastala je konsternacija među plemstvom. Razabire se to najbolje iz jednog pisma biskupa bana Draškovića kralju Maksimilijanu od 1. februara 1573. (Rački, VII, 166), u kojem mu ovaj javlja, da vidi kako se događa ono, što je on već prije slutio, naime, da će se iz bune susjedgradskih i stubičkih kmetova razviti opća seljačka buna. Upozorava kralja, da se i kmetovi drugih gospodara dižu na bunu i boji se, da se ne bi osnovio opći seljački križarski rat kao nekada (Misli na Dožinu bunu u Ugarskoj. Op. M. D.). Po njegovom mišljenju ova buna je još opasnija, jer su seljaci iz ovih krajeva snažni, borbeni, oboružani i vični ratovanju na granici, a brojem nadmašuju gospodu, tako da im ovi ne mogu obuzdati bijes. Istovremeno upozorava kralja, da će seljaci sigurno u svojoj zdvojnosti početi šurovati s Turcima (Kako smo vidjeli, to je bila samo gospodska podvala. Op. M. D.), pa moli kralja za što bržu pomoć.

Sama buna izbila je u četvrtak 29. januara 1573. Najprije su se pobunili kmetovi Cesargrada, koji je bio vlasništvo banice Barbare Erdedi. Seljaci su zauzeli Cesargrad, odsjekli glavu

njegovom upravitelju, razgrabili ono nešto nađenih pušaka i nekoliko lumbardi, i odatle krenuli prema Štajerskoj. Za kratko vrijeme skupile su se velike gomile pobunjenih seljaka u okolici Susjedgrada, Stubice, Cesargrada, te Jastrebarskog i Kerestinca. Jedan dio pobunjenih seljaka ostao je, kako smo rekli, u Stubici, dok je s drugim dijelom Gregorić žurno krenuo prema slovenskim zemljama, da pobuni tamošnje seljaštvo i da napadne gospodu prije nego dođu sebi i spreme se za obranu. Gregorić je namjeravao da prodre u pogranične slovenske krajeve i da vojskom povećanom od tamošnjih seljaka krene dalje u unutrašnjost Štajerske i Kranjske. Jedan dio vojske je imao da pođe na Krško, pa da nakon zauzeća Krškog krene preko Novog Mesta i Kostanjevice u Žumberak, da tamo pobuni čuvene žumberačke uskoke i onda s njima, te pobunjenim kmetovima Jastrebarskog, Okića i Samobora uhvati vezu s glavnom seljačkom vojskom u Stubici i zajedno s njom krene prema Zagrebu. S drugim dijelom vojske namjeravao je Gregorić da dolinom Save kraj Sevnice dođe do utoka Savinje u Savu, a onda dolinom Savinje preko Laškoga prodre do Celja. Vjerojatno u namjeri da se spoji s tamošnjim kmetovima Tahijevog vlastelinstva u Stattenbergu, koji su se već 1571. počeli buniti. Iz Celja se jedan dio seljačke vojske imao odvojiti i preko Ljubljane prodrijeti do mora i u Istru, te pobuniti sve kmetove na svom putu. Gregorić bi se pak s drugim dijelom vojske vratio iz Celja preko Rogatca i Kunšperga dolinom Sutle u Cesargrad. Tu bi se svi seljaci sjedinili i krenuli na Zagreb. To je po prilici bila vojnička koncepcija Ilije Gregorica. O njoj saznajemo iz iskaza uhvaćenog Ilijinog brata Šimuna. (R a č k i, VII, 263—265.).

Kad su seljaci zauzeli Cesargrad odmah su im se pridružili slovenski seljaci iz južne Štajerske, naročito podanici gradova Bizelja i Pišeca, koje su predvodili Krsto Pustak iz Bizelja Filip Vičević i Petar Župan. Koncem januara već je čitavo Zagorje bilo preplavljeno pobunjenim seljacima, a isto tako i susjedni štajerski i kranjski krajevi. 1. februara šalje Stjepan Gregorijanec ono zdvojno pismo kapetanu žumberačkih uskoka Josipu Thurnu, u kome moli, da mu se pošalje 400—500 vojnika u pomoć, jer se boji da će seljaci napasti Mokrice. Gregorić je doista 2. februara, na Svijećnicu, prešao Sutlu i ušao u Štajersku, ali nije napao Mokrice. Štajerska gospoda su se nadala u bijeg, kad su dočula za dolazak hrvatskih seljaka, kojima su se listom pridruživali i slovenski seljaci. U pismu od 3. februara kranjskim staležima javlja Gregorijanec, da su se i njegovi kmetovi u Mokricama pobunili, da se pobunjeni seljaci sa sviju stra-

na skupljaju, pa se boji, da će se ova pobuna proširiti na čitavu Kranjsku i druge krajeve. On ih obavještava, da su pobunjeni seljaci udarili svoj tabor neko četvrt milje daleko od Brežica, kod jedne crkve blizu Dobove, između Save i Sutle, spremajući se da napadnu Brežice. Njemu su silom oteli brod na Savi kod Jesenica. U istom pismu moli, da mu se pošalje baruta, a olova i kugli ima dosta. Pismo završava s uzdahom: »Pomogao nam Svemogući«. (Rački VII, 169).

Istoga dana, 3. februara, Josip Thurn piše kranjskim staležima pismo, u kome ih moli, da mu hitno pošalju 1.500 forinti iz opće kontribucije, da bi mogao isplatiti uskoke i strijelce Mori (Crnog) Matijaša, jer ih inače neće moći predobiti za borbu protiv pobunjenih seljaka. Preporučava im da zemlju spreme na obranu, pa da čete budu pripravne, da pođu u Novo Mesto i da tamo čekaju njegovu zapovijed (Rački, VII, 170).

3. februara je seljačka vojska pod vodstvom Ilije Gregorića prošla kroz trgovište Brežice. O tom izvještava upravitelj grada Casper Possinger Cristofa Gallena, upravitelja u Celju (Rački, VII, 170—171). On se zatvorio u grad zajedno s mnogim građanima. Seljaci su htjeli navaliti na grad, ali je on na njih opalio tri hitca iz velikog topa, što ih je odvratilo od napadaja. Seljaci su na to tražili od građana, da im se predadu, ili obećaju da neće ništa raditi protiv njih, te da ih puste u grad. Ovi su to odbili. Zato su se seljaci osvećivali pojedinim građanima, koji su se bili sklonili u grad. Jednome, čiji se otac bio sklonio u grad, zaklali su volove i popili sve vino. Brežičkog župana je opet Ivan Svrač zarobio i mučio, dok nije seljačkoj vojsci dao novaca. U Brežicama su seljaci dobili još pojačanje, jer su uz njih pristali i tamošnji kmetovi. Izgleda da ih ipak nije bilo tako mnogo, jer spomenuti Possinger kaže, da bi ih raspršio samo da je imao 200 vojnika.

Međutim od te seljačke vojske zahvatio je paničan strah kranjsku i štajersku gospodu. Oni su se prepali da će se buna proširiti i na njihove zemlje. Stoga nadvojvoda Karlo piše 3. februara iz Graza Herbartu Auerspergu, kranjskom zemaljskom kapetanu i vrhovnom zapovjedniku hrvatske krajine, te barunu Ivanu Josipu Ecku i kranjskim staležima, kako je obavješten o događajima u Hrvatskoj i južnoj Štajerskoj, pa im nalaže da dobro pripaze na svoje kmetove, kako ne bi došli u dodir s hrvatskim i štajerskim buntovnicima. Ako bi se pokušali i kranjski seljaci buniti, neka ih nastoje

umiriti. Neka zabrane svako sakupljanje i neka ga o svemu hitno obavještavaju bilo danju bilo noću. Na koncu pisma dodaje: Cito, cito, citissime, cito (Hitno, hitno, najhitnije, hitno).

Već narednog dana, 4. februara, nadvojvoda Karlo izdaje novu naredbu Herbartu Auerspergu, ovaj put iz Maribora, da iz oružane u Ljubljani pošalje u Brežice dvadeset dvopušaka, sa dovoljno baruta i olova, te 24 vojnika posade, koji imaju tamo ostati do daljnje odredbe, jer je grad Brežice u opasnosti od susjedgradskih ustaša. Ponovno ga upozorava da pazi na kretanje seljaka i da spriječi njihov pokušaj da prodru u Kranjsku. O svemu neka ga izvjesti bilo danju bilo noći. Pismo svršava sa 7 »cito« (R a č k i, VII. 173—174). Nadvojvoda Karlo se bojao, da će se buna još više raspiriti, ako se prema seljacima bude primjenjivala sila, pa je zato preporučavao oprez i po mogućnosti miran način. Šta više bio je među pobunjene seljake poslao nekog viteza Gašpara Raba, da s njima pregovara. Potanje se o tom nezna ništa.

Kranjski i štajerski staleži bojali su se da se buna ne proširi na alpske zemlje, gdje je već od prije vladalo buntovno raspoloženje među seljacima. Zato su nastojali da spriječe svaki kontakt između hrvatskih i slovenskih seljaka i da istovremeno podignu na oružje potrebnu vojsku za ugušenje ustanka. Mora se priznati, da su tome poslu prišli energično i brzo, tako da je za razmjerno veoma kratko vrijeme bilo spriječeno prodiranje buntovnika u slovenske krajeve i da je protiv njih poslana dosta jaka vojska. Š t a j e r s k a v l a d a j e 4. f e b r u a r a o d r e d i l a o p ć u m o b i l i z a c i j u z a M a r i b o r, kamo je bio došao i nadvojvoda Karlo. Naročito se išlo za tim, da se protiv pobunjenih seljaka postavi što više konjanika i strijelaca, jer su seljaci baš tu bili najslabiji, pošto nisu imali ni dobro konjaništvo, niti su bili dovoljno naoružani puškama. Također su i kranjski staleži 4. februara odredili da konjaništvo bude u pripremi protiv buntovnika na granici, da bi moglo krenuti tamo gdje bude opasnost. Štajerski staleži su se odmah obratili pismeno na kralja Maksimilijana s molbom za pomoć. Također su zamolili i hrvatskog bana Draškovića, da im sa svojim vojnicima pritekne u pomoć (R a č k i, VII, 177). Pošto je bila opasnost da bi se mogli pobuniti seljaci u Istri i na Krašu, to je zatraženo od Linhardta Attimisa, kapetana grofovije Mittelburg u Istri, i Georga Barbo-a kapetana na Krašu, da jave, da li seljaci na Krašu stoje u kakvom sporazumu s buntovnicima i da li buntovnici mogu od njih očekivati kakvu pomoć (R a č k i, VII, 179).

Najvažniju ulogu u čitavoj toj akciji za ugušivanje bune igrao je svakako uskočki kapetan Josip Thurn. Već smo naveli kako je hitno zatražio od kranjskih staleža, da mu pošalju 1500 forinti za isplatu uskoka i strijelaca Mori Matijaša, jer se bojao da bi i ovi mogli preći buntovnicima. U pismu od 4. februara (Rački, VII, 17) iz Kostanjevice on javlja, da se u okolici Jastrebarskog nalaze velike gomile buntovnih seljaka, koji otud namjeravaju napasti uskoke. Izriče bojazan da bi se seljaci mogli sporazumjeti s uskocima. Zato ponovno moli da se naredi mobilizacija, da se što brže unajme njemački vojnici i da mu se sva momčad pošalju u Novo Mesto. Pismo završava sa 7 »cito«.

Istoga dana šalje Thurn ponovno pismo kranjskim staležima, ali iz Fastenberga, u kome javlja da su seljaci s ove strane Save u Kranjskoj uplašeni, pa se iz straha priključuju buntovnicima. U čitavom kraju vlada nečuveni bijeg. K njemu je došao jedan čovjek iz Kostanjevice i pitao ga za savjet što da rade i kako da se drže. Svi su malodušni i ustrašeni. Ponovno traži da se pošalje novac i vojnici, jer će se inače buntovni seljaci još više ohrabriti, a drugi će imati razloga da im se priključe (Rački, VII, 176).

U pismu od 5. februara iz Kostanjevice (Rački, VII, 179) Thurn hitno javlja kranjskim staležima, da su se kranjski seljaci sve do Krškoga predali i priključili buntovnicima. Silom su zauzeli brod kod Krškoga. Skupljaju se u gomilama na više mjesta, a sam on ima na raspolaganju tek nešto malo ljudi. Banica Erdedi i upravitelj Ozlja mole ga da im pošalje uskoke. U okolici Jastrebarskog nalaze se velike gomile buntovnih seljaka. Sa Kraša ne stižu nikakve dobre vijesti. Nije također došao ni Mori Matijaš sa svojim strijelcima. Iz Hrvatske također nema pomoći. Plemići, čije dvorce ruše pobunjeni seljaci, sami traže uskoke. Gušić i Semenić nisu također došli sa svojim strijelcima. Ponovno moli staleže da mu pošalju novac i vojnike, jer inače za ništa ne odgovara. Ako se čim prije ne uspostavi red, gospoda će vidjeti što će biti.

Konačno je Thurn dobio ono što je tražio. 5. februara obaviješten je, da mu je poslano 1000 forinti. A prispjeli su i vojnici sa kojima će Thurn da pođe u susret buntovnim seljacima.

Hrvatski seljaci su kroz to vrijeme nesmetano napredovali prema Krškome. Usput su im se pridruživali slovenski seljaci, i ta seljačka lavina se sve više širila, ulijevajući strah u kosti kranjskoj gospodi. Dakako, da su seljaci znali i silom nagoniti neodlučne da im se pridruže. Kad bi kroz koje mjesto prolazili morali su im se

mještani obvezati, da će biti njihova braća i da će s njima držati. Od svake kuće morao je da im se pridruži gospodar ili da dade jednog čvrstog momka (Rački, VII, 176). Bilo je slučajeva, da su pobunjenici, pokazivali neodlučnima seljacima lažne kraljeve poslanice, kako bi na taj način svojoj borbi dali legalni karakter (Rački, VII, 181). Dakle radili su isto ono što će kasnije u 18. stoljeću, uoči velike revolucije, raditi seljaci u Francuskoj. Inače nekih naročitih nasilja seljaci nisu činili. Stradao je doduše tu i tamo po koji poreznik, gospodski upravitelj ili kakav drugi vlastelinski službenik, ali u glavnom je čitav taj pohod bio izveden dosta disciplinirano i miroljubivo. Nije ni za usporediti ono što su kasnije gospoda činila sa seljacima, sa onim što su seljaci činili. Nije čak bilo ni neke naročite pljačke, osim što su seljaci tu i tamo kome popili vino ili zaklali koje marvinče, i to samo onima, koji im se nisu htjeli pridružiti. Ako im se netko dobrovoljno predao, oni su ga pustili na miru, tražeći najviše od njega da im dade jesti. Tako su n. pr. upravitelja Rajhenburga, Weltzera, prisilili da im se preda, ali su ga poštedili, samo im je morao da ispeče debelog vola i dade dva bureta vina. Ali tko im se ne bi predao toga bi nabili na koplje ili bi mu odsjekli glavu (Rački, VII, 176).

Kad su seljaci došli do Krškoga, utaborili su se u Videmu i stali su pregovarati s građanima, da ih puste da pređu preko mosta u grad. Sam Gregorić, koji je išao ispred svoje vojske, vodio je pregovore s građanima Krškoga, dok su sa strane građana pregovarali neki Osvald i postolar Jure. Oni su nekoliko puta dolazili u seljački tabor u Videmu i vraćali se opet u Krško. Građani su dosta lijepo primili hrvatske seljake i obećali im dati za novac vina, kruha, baruta i ostalog što im je potrebno. Seljaci su doista kupili baruta za tri dukata. (Iskaz seljačkog kapetana Matije Bistrića. Rački. VII, 266—267).

4. februara navečer su pregovori završeni i građani su dopustili seljacima da uđu u grad. Čak se tome nisu oprli ni upravitelj grada ni mjesni sudac. Radi toga ih je Thurn kasnije optužio, da su bili u dogovoru s buntovnicima. U pismu od 5. februara, odmah nakon bitke sa seljacima, skreće Thurn pažnju kranjskim staležima na »izdajničko držanje« upravitelja Krškoga, koji da je nagovarao građane Krškoga da predadu brodove seljacima i da ih puste u grad. Moli staleže neka ne ostave nekažnjenim ovaj izdajnički čin (Rački, VII, 181). U pismu od 12. februara Thurn se opet vraća na ovaj slučaj i podsjeća kranjske staleže na sumnjivo držanje upravitelja,

suca i građanstva u Krškom. Njemu su se navodno žalili seljaci iz više mjesta, da su, kad su čuli za bunu, došli u Krško, da se posavjetuju s građanima o tome, kako da se drže. Međutim upravitelj i građani su im odgovorili, da ni sami ne znaju što da rade. Sudac pak nije htio da se pojavi, kad ga je Thurn nakon bitke kod Krškoga pozvao da dođe do njega radi opravdanja (Rački, VII, 223).

Nakon uspješno završenih pregovora s građanima Krškoga, koji su se vodili u kući mjesnog suca u Videmu (Iskaz Ivana Svrača pred sudom u Ljubljani 7. marta 1573. Rački, VII, 283) Gregorić je odredio da sutradan ujutro jedan dio seljačke vojske, oko 2.000 momaka, pod vodstvom kapetana Nikole Kupinića pređe preko mosta u Krško, a zatim da preko Novog Mesta, Kostanjevice i Metlike dođe u vezu s drugom seljačkom vojskom, koja se okupljala oko Jastrebarskog. Da bi tu vojsku ojačao on je namjeravao pobuniti i uskoke i predobiti ih za seljake. Zato je na savjet uskoka Marka Nožine, koji je već duže vremena podržavao veze sa seljacima, pa je čak sudjelovao i u napadaju na Cesargrad, pisao jedno pismo, koje je spomenuti Nožina imao odnijeti uskocima. Pismo je napisao neki pisar Drmačić i Nožina ga je odnio. Seljaci su mnogo očekivali od uskoka, pa su za vrijeme svoga logorovanja u Videmu govorili javno da čekaju samo na uskoke. Međutim su se uskoro gorko razočarali u svojim nadama, jer su upravo uskoci najbrutalnije nastupili protiv seljaka. Oni su doduše bili nezadovoljni, jer ih nisu uredno plaćali, ali čim je Thurn od kranjskih staleža dobio novaca, da ih plati, oni su pristali, da u krvi uguše seljački pokret. Kao profesionalni ratnici, oni nisu bili povezani klasnim interesima i sviješću sa ostalim seljacima, pa se od njih nije moglo ni očekivati, da će stati na stranu seljaka protiv gospode. Njima je bilo glavno, da dobiju svoju plaću i da mogu po volji pljačkati. Sama uloga spomenutog Marka Nožine vrlo je misteriozna. Pisanicki ga u već spomenutom članku u časopisu »Stožer« smatra Thurnovim konfidentom. Međutim o tom nema dokaza. U svakom slučaju seljaci su svoje pouzdanje u njega i uskoke skupo platili.

Izvršivši tako raspored Gregorić je s manjim dijelom svoje vojske krenuo dalje prema Sevnici, sa ciljem da podre do Celja i pobuni tamošnji seljački narod u Štajerskoj između Save i Drave.

Sutradan, 5. februara, su seljaci prešli preko Save u Krško. Građani su im dobrovoljno dali prelaz, a upravitelj nije pucao iz svog grada. U gradu su postradali poreznici, kojima su buntovni seljaci uzeli sve do čega su došli, zatim su im razbili peći, prozore i

zidove. Također su postupali i protiv onih, koji im se nisu htjeli pridružiti. Tako bar piše opat Leonhardt iz Kostanjevice upravitelju Hansenu Vötteru u Maria-Brunn (Rački, VII, 176).

Međutim u Krškom je pobunjene seljake zadesio prvi poraz. Sve do Krškoga oni nisu naišli na ozbiljniji otpor. Punih tjedan dana mogli su se oni nesmetano kretati, jer se plemstvo još nije bilo pribralo, niti je bilo sabrano dovoljno pouzdane vojske, koju bi se protiv njih upotrjebilo. Do Krškoga je njihov pohod bio triumfalan i izgledalo je da će im uspjeti podići na noge seljaštvo slovenskih i alpskih krajeva, pa da će onda sjedinjenim silama udariti na gospodu u Zagrebu i tamo osnovati svoju seljačku vladu. Kroz sedam dana su se seljačke čete kretale gotovo nesmetano po okrajnim slovenačkim zemljama, a kroz to su vrijeme gospoda na brzu ruku organizirala otpor. Sabralo se i novca i pouzdane vojske. Thurn je dobio što je tražio. Uskoci su zadovoljeni i spremni da kolju. Sa sviju strana svijao se obruč oko buntovnika, koji su se opajali svojim lakim pobjedama u početku i oduševljenjem, koje je izazivao njihov pohod kod kranjskog i štajerskog seljaštva. Ali na ozbiljan vojnički otpor seljaci nisu naišli sve do Krškoga. U sudaru s vojskom oni su morali podleći, jer nisu bili ni naoružani kako treba niti disciplinirani. Seljaci su uglavnom bili naoružani sjekirama, kopljima, mlatovima i s nešto malo pušaka, koje su usput uzeli iz zaposjednutih gospodskih dvoraca. S takvim naoružanjem oni se doista nisu mogli mjeriti s Thurnovim uskocima i strijelcima Mori Matijaša, te sa dobro naoružanim konjanicima. Disciplina je također bila vrlo slaba, jer se većina seljaka razišlo još prije nego je došlo do bitke. Teško je bilo držati na okupu svu onu gomilu seljaka, koji su napustili svoje kuće i krenuli u tuđe krajeve, gdje ih je čekala neizvjesna sudbina. Treba imati u vidu, da se dobar dio njih priključio buntovnicima iz znatiželje, a mnogi i na silu. S tima se dakako nije moglo računati u jednom ozbiljnom sudaru. Tako, kad je na koncu došlo do bitke, sudjelovao je u njoj dosta mali broj seljaka pod vodstvom Nikole Kupinića, koji je i sam tom prigodom zaglavio.

5. februara javlja Thurn kranjskim staležima, da je skupio oko 500 momaka, uskoka, konjanika i vjernih kmetova, pa je s tom vojskom oko 11 sati prije podne pošao protiv buntovnih seljaka. Kad su ga seljaci opazili nadali su se u bijeg i sklonuli su se u mjesto Krško. Bilo ih je oko 2.000 ljudi. Na to je on naredio, da pješaci navale na Krško s gornje strane, a konjanici s druge strane. »I tako

smo s pomoću božjom mnogo tih seljaka smaknuli, ali mnogo ih se više utopilo u Savi. U svemu ih je zaglavilo do 300 momaka. Uskoci su bjesnili kao divlji i pljačkali su tako, da mi je samome bilo žao.« (Rački, VII, 180). Thurn također u istom pismu javlja, da je u borbi ubijen vitez Daniel Laser (bihaćki kapetan) i to hitcem iz nekog tornja, kamo se bila sklonila jedna grupa od 15 seljaka. Navodno ga je ubio neki Nikola, sin kovača iz Brdovca, koji da je sam u tornju rekao, da je ubio jednog viteza (Iskaz Grgura Drvodelića. Rački, VII, 252).

Manja grupa seljaka pružila je jak otpor Thurnovim vojnicima, zatvorivši se u četiri kuće. Ali su uskoci zapalili kuće i tako ih otud istjerali i poubijali. Kad su uskoci vidjeli, da je poginuo kapetan Laser, oni su još više počeli divljati, pa su opljačkali čitav grad, osim četiri kuće, te poubijali mnogo muškaraca, žena i djece (Rački, VII, 195).

Tako su pobunjeni seljaci pretrpjeli prvi poraz. Odmah iza toga će slijediti drugi, još mnogo teži i katastrofalniji.

Već smo rekli, kako se jedan dio seljačke vojske nalazio oko Jastrebarskog, Okića, Draganića, Kerestinca i Samobora. Bili su to uglavnom kmetovi banice udove Barbare Erdedi, ali i drugih vlastelinstava iz tog kraja. Ti su pobunjenici ugrožavali i Gregorijančev posjed u Mokricama, a nastojali su, da predobiju za sebe žumberačke uskoke. Upravo toga se i najviše bojao kapetan Thurn, pa je zato odmah nakon pobjedonosne bitke kod Krškoga krenuo prema Jastrebarskom.

O toj svojoj namjeri piše on kranjskim staležima iz Kostanjevice u istom onom pismu, u kojem im javlja svoju pobjedu kod Krškoga. On kaže, da je dobio vijest, da se u okolici Jastrebarskog i Okića nalazi oko 4—5.000 pobunjenih seljaka,[25]) koji namjeravaju napasti i prevarom predobiti za sebe uskoke u Metlici. On se boji, da bi se u Metlici moglo dogoditi isto ono što i u Krškom, naime da bi se građani mogli prikloniti pobunjenicima. Naročito upozorava na sumnjivo držanje nekog građanina Doročića, čiji je brat navodno

---

25) Naprotiv Matko Turčić iz Jastrebarskog, jedan od zarobljenih seljaka nakon bitke kod Kerestinca, iskazuje na sudu da pobunjenih seljaka oko Jastrebarskog nije bilo više od pet stotina (Rački, VII, 253.).

kapetan među pobunjenim seljacima.[26]) On se pak sprema da sutradan ujutro s 800—1.000 uskoka krene prema Jastrebarskom, da se tamo združi s plemićkom vojskom, te s konjanicima grofa Zrinjskoga i banice udove, pa da s njima zajedno navali na pobunjene kmetove. Na koncu ih moli da upozore Metličane, neka se klone svakog doticaja s pobunjenicima i neka im se odupru u slučaju potrebe (R a č k i, VII, 180—181).

P o b u n j e n i s u s e l j a c i u t i m k r a j e v i m a k r o z t o v r i j e m e p a l i l i v l a s t e l i n s k e d v o r c e i u b i j a l i o m r a ž e n e p l e m i ć e i n j i h o v e s l u ž b e n i k e. Tako su navalili na dvor plemića Gjure Puneka kod Samobora. Taj se plemić nedavno bio povratio iz turskog zarobljeništva. Seljaci su ga ubili, a dvor opljenili i zapalili (R a č k i, VII, 215). Ista sudbina je stigla i dvorac Kerčin pod Samoborom, vlasništvo banice udove Erdedi, a spremali su se da napadnu i Gregorijančev dvorac pod Okićem (R a č k i, VII, 171). N a r o č i t o s u b i l i b o r b e n i k m e t o v i i z D r a g a n i ć a, koji će to kasnije i najviše platiti, jer će se na njih oboriti sav bijes plemićke vojske.

Međutim Thurn nije imao priliku, da se ogleda s pobunjenim seljacima oko Jastrebarskog, jer je to prije njega već bio obavio banovac Gašpar Alapić, namjesnik bana Draškovića u vojnim poslovima[27]) Alapić je sastavio veći odred vojske, i to uglavnom od turopoljskih plemića i konjanika grofa Zrinjskoga i banice udove Erdedi. S tom vojskom je pošao u susret pobunjenim seljacima.

6. f e b r u a r a d o š l o j e d o b i t k e i z m e đ u A l a p i ć e v e v o j s k e i p o b u n j e n i h s e l j a k a k o d K e r e s t i n c a. Alapić je izvojevao pobjedu. Istoga dana ponovno je potukao jednu grupu seljaka nedaleko M o k r i c a. Na bojnom polju ostalo je mnoštvo pobijenih seljaka. U pismu svome bratu Wolfu (R a č k i, VII,

---

[26]) Međutim Metličani su kasnije došli Thurnu i izjavili mu svoju lojalnost i odanost austrijskoj kući, zamolivši ga da Doročića pusti na slobodu. Za Doročića se zauzeo i sam Gašpar Alapić, koji je izjavio da Doročićev brat nije kapetan u seljačkoj vojsci, nego da se borio na njegovoj strani. (R a č k i, VII, 225 i 236). U Šenoinoj »Seljačkoj buni« je Doročić prikazan kao Alapićev konfident.

[27]) Biskup ban Drašković je najprije bio naložio vrhovnom kapetanu kraljevstva Šimunu Kegleviću, da podigne kraljevsku i zemaljsku vojsku protiv pobunjenih seljaka. Ali pošto su Keglevića vlastiti kmetovi bili opkolili u njegovom gradu Loboru, to je Drašković postavio Gašpara Alapića za svoga namjesnika u vojnim poslovima.

188) javlja Josip Thurn, koji je na bojište stigao dva sata kasnije, da je Alapić, kako mu je rečeno, pobio oko hiljadu seljaka, pa ako baš i nije toliko, ono će svakako biti nekoliko stotina. Alapićevi vojnici i Thurnovi uskoci su nato počeli da na »turski način« pale kuće pobunjenih seljaka, te da im pljačkaju sve do čega dođu, To je činio i sam Alapić. Mnogi seljaci su tom prilikom zarobljeni, a među njima i neki zapovjednici seljačke vojske, koje je Alapić poslao biskupu banu Draškoviću u Zagreb. (Pismo Josta Radmannsdorfa iz Varaždina štajerskim staležima, Rački, VII, 206).

Poslije bitke kod Kerestinca pobjednici su upravo divljački počeli da ubijaju i pljačkaju po selima. Naročito su, kako smo već rekli, stradali kmetovi iz Draganića. Njima su vojnici grofa Zrinjskoga i oni iz Steničnjaka opljačkali i poharali sve što su imali. To priznaje sam Alapić u svom pismu vlastima u Metliki (Rački VII, 225). Alapić je čak velik broj seljaka dao osakatiti, pa ih onda pustio (Rački, VII, 197). Thurn je opet dao nekima seljacima kod Mokrica odsjeći ruke, nosove i uha »na užas i primjer« drugima, »kao što su to činila i ostala slovenska gospoda« (Rački, VII, 235). Mnogi seljaci, koji su ostali živi, posakrivali su se u šume. Drugi su se pak pokorili. Tako Thurn javlja kranjskim staležima (Rački, VII, 202), da su mu došli kmetovi sa pet vlastelinstva, da mole milost i izjave pokornost svojim gospodarima. Kmetovi od 19 dvorova poslali su mu jedno pismo, u kome ga mole, da nikome nedaje protiv njih svoju pomoć, jer da se oni nisu dignuli protiv svojih gospodara, nego samo za svoje stare pravice.

Porazom kod Kerestinca bila je zapečaćena sudbina jugozapadnog dijela seljačke vojske. Jedan dio plana Ilije Gregorića bio je tim osujećen. Preostala je samo ona malobrojna četa seljaka, koja je pod direktnim vodstvom Ilije Gregorića operirala u Štajerskoj prema Celju, i zatim glavnina seljačke vojske pod Matijem Gupcem, koja se nalazila u okolici Stubice. Seljačke nade u pomoć uskoka su se izjalovile, kao i nade, da će im uspjeti prodrijeti do mora i pobuniti kmetove u kraškim krajevima. Plemstvo se već bilo pribralo i dobro naoružana plemićka vojska, potpomognuta onim kmetovima, koji su ostali pokorni svojoj gospodi, stajala je spremna za obračun sa seljacima. Ali prije, nego ćemo se pozabaviti tim odlučnim obračunom, koji će se odigrati na stubičkom polju, zadržat ćemo se malo kod onog odreda hrvatskih

seljaka, koji su pod vodstvom Ilije Gregorića krenuli u slovenske krajeve, da pobune slovenske kmetove, pa da onda složnim silama udare na gospodu. Tragični pohod Ilije Gregorića u slovenske krajeve spada među najdramatskije momente u čitavoj buni. On je istovremeno dokaz jedne velike koncepcije, koju su hrvatski seljaci imali u vidu, kad su stupili u borbu.

Revolucionarni pohod Ilije Gregorića u slovenske zemlje

— Čuj, Ilija Gregoriću,
Preko Sutle ti ćeš poći;
Šaptni braći tajnu priču,
Nek se brat sa bratom roči ...
Od Metljike pa do Celja
Nevolja nas jedna tare,
Jedna nam je svima želja:
Do pravice doći stare.
Kad se s nama Sloven spoji,
U Stubicu dođi amo, —
Ovdje nek se pravda kroji, —
Ovdje da se ogledamo ...

Mijo Stuparić »Matija Gubec«

Pokušaj Ilije Gregorića, da prodre u unutrašnjost slovenskih krajeva i pobuni tamošnje kmetove, pa da se s tako ojačanom seljačkom vojskom povrati u Hrvatsko Zagorje, tamo sjedini s glavninom seljačke vojske i onda udari na gospodu u Zagrebu, prelazi okvir običnog seljačkog bunta i nosi u sebi sve karakteristike jednog zamašitog revolucionarnog pothvata. Taj smioni i zanešenjački pohod slabo odjevenih i još slabije naoružanih hrvatskih seljaka kroz snježne slovenske planine, usred ciče zime, kroz nepoznate i tuđe krajeve, gdje je na njih sa sviju strana vrebao neprijatelj, u neizvjesnosti da li će slovenski kmetovi prihvatiti njihovu borbu protiv gospode, u neizvjesnosti za sudbinu svojih drugova i svojih porodica u Hrvatskoj, u neizvjesnosti o svemu onom što same njih čeka na tom putu, sve to sadržava u sebi svu ljepotu jedne tragične epopeje. Sve je to još gotovo potpuno neiskorišteno gradivo od strane naših književnika i umjetnika. Jedini je Šenoa u svojoj »Seljačkoj buni« posvetio nekoliko dirljivih stranica tom velebnom pohodu Ilije Gregorića, koji će tragično završiti upravo na domaku hrvatsko - slovenske granice, kad se Gregorić, napušten i razočaran, s malim odredom hrvatskih seljaka vraćao u rodno Zagorje. Ali to je i sve što u našoj literaturi i umjetnosti imamo o tom križnom putu hrvat-

skih seljaka. Eto lijepog i zahvalnog zadatka za naše mlade književnike i umjetnike.

Prije nego pređemo na prikaz ovog pohoda Ilije Gregorića, nakon što se u Videmu rastao s onim odredom seljaka, koji su pod vodstvom Nikole Kupinića prešli u Krško i tamo bili potučeni od Thurnovih uskoka, pozabavit ćemo se malo s onim mjerama, koje su kranjske i štajerske vlasti bile poduzele, da bi tako spriječile pobunu slovenskih seljaka i njihovo priključenje hrvatskim pobunjenicima. Kranjski i štajerski staleži su se bojali, da se ne pobune kmetovi u gornjoj Kranjskoj i na Krašu, pa da ne zauzmu gorske prelaze i tako onemoguće koncentraciju zemaljske vojske protiv pobunjenika u donjoj Kranjskoj i Štajerskoj. Zato su išli za tim, da bunu prethodno lokaliziraju na one krajeve, koji su graničili s Hrvatskom, dok ne saberu dovoljno vojske da je potpuno uguše. Da bi spriječili daljnje širenje buntovničkog pokreta oni su, kako smo u prošlom poglavlju naveli, bili proglasili opći pučki ustanak za zemaljsku obranu. Naročito su se pak bojali, da Turci ne iskoriste tu priliku i provale u zemlju. Ta bojazan dolazi do izražaja i u pismu nadvojvode Karla kranjskim staležima, koji traži da se za to pobuna čim prije uguši (R a č k i, VII, 184).

Kranjski staleži su zatražili pomoć od grofovije goričke (R a č k i, VII, 184) u slučaju potrebe. Kad su kasnije doista konkretno zatražili 200 dobro naoružanih strijelaca od goričkog kapetana grofa Jurja Thurna, ovaj im je odgovorio, da im strijelce ne može poslati, jer da ih i on treba, pošto su seljaci i u grofoviji goričkoj skloni da se pobune (R a č k i, VII, 224).

7. februara proglašeno je na tjednom sajmu u Ljubljani, da nitko za vrijeme bune ne smije po trgovačkom poslu zalaziti u donju Kranjsku, Slavoniju i Hrvatsku. Tko se o tu zabranu ogriješi bit će obješen na prvo stablo.

8. februara kranjski staleži javljaju kapetanu Thurnu, da mu šalju Sebastijana Lamberga s nešto konjanika i da će mu on također predati 1.000 forinti. Inače ga prekoravaju, što je nakon bitke kod Krškoga prešao u Hrvatsku, ostavivši nezaštićene krajeve oko Krškoga. Oni doduše uviđaju, da je on to činio iz razloga, da raspr-ši pobunjene seljake kod Jastrebarskog, ali ga ipak opominju, da se čim prije vrati u zemlju, kako bi sa svojom vojskom priskočio u pomoć tamo gdje to bude potrebno (R a č k i, VII, 196—197).

Štajerski staleži nisu također sjedili skrštenih ruku. Oni su 5. februara izdali poziv za opću mobilizaciju. Posebne su pak naredbe

glede toga izdali kapetanu strijelaca N. Schiefflingeru i Cristophu Welschiegeru.

6. februara štajerski staleži izdaju nove zapovijedi glede mobilizacije. Određuje se, da 12. februara sve trupe imaju da budu na svojim mjestima i to čete iz okružja Vorau imaju da se skupe u Ptuju one između Drave i Mure u Mariboru, čete iz celjskog okružja u Celju, a iz judenburškog i ennstalskog okružja u Lipnicu. Pošto su se pak staleži bojali, da bi se buna kroz to vrijeme mogla proširiti do Celja, to oni izdaju naredbu celjskom okružnom kapetanu Jurju Schrattenbachu, da se pobrine za kakvo zgodnije mobilizaciono mjesto, ali da u svakom slučaju ostane u vezi s upraviteljem Celja (Rački, VII, 184—185).

7. februara izdaju štajerski staleži naredbu, da se smjesta ima popisati sva za oružje sposobna momčad u Feldbachu, Radgoni i Poljanama. Kao mjesto za vježbu vojnika određuje se Maribor. Također se nalaže građanima Maribora i Ptuja, da imaju u svemu podupirati vojnog opskrbnika Melhiora Huebera.

7. februara javlja Vid Halleck štajerskim staležima, da je uputio preko stotinu uskoka i oko 50 haramija s njihovim vojvodama prema Brežicama. Poslao je također 80 haramija u Zagreb, jer je doznao da se buntovni seljaci skupljaju oko Zagreba, Podsusjeda i u okolnim krajevima.

8. februara piše kralj Maksimilijan štajerskim staležima, da je naložio hrvatskom banu, da sa svojim vojnicima i onima nedavno umrlog grofa Slunjskoga, kao i sa momčadi pučkog ustanka silom uguši bunu u Slavoniji i Hrvatskoj, u slučaju da se ona mirnim putem ne stiša. Naložio je također za svaku sigurnost vrhovnom kapetanu slavonske granice Vidu Hallecku, da se stavi na raspolaganje banu sa svojim vojnicima, naročito s konjanicima, ali samo da pazi, kako granica ne bi ostala nezaštićena. On se nada, da će se banu priključiti i vojnici grofa Zrinjskoga i banice udove Erdedi. Istoga dana javlja kralj Maksimilijan svome bratu nadvojvodi Karlu, da mu šalje 4—500 njemačkih momaka iz Beča u Radgonu, s tim da se nadvojvoda pobrine za njihovu opskrbu (Rački, VII, 192 do 193).

8. februara javljaju koruški staleži štajerskima, da se pridružuju njihovoj akciji za ugušivanje bune, da su proglasili pučki ustanak, ali pošto nemaju povjerenje u seljake, to su odlučili unajmiti što više pješaka i poslati ih čim prije u Graz (Rački, VII, 194 do 195).

9. februara piše Otto Radmannsdorf iz Varaždina štajerskim staležima, da pripaze na prevoze i na velike i male lađe na Muri i Dravi, i neka odrede da se ne smije prelaziti tamo i ovamo. Također im javlja, da su i kmetovi grofa Zrinjskoga između Mure i Drave nezadovoljni, pa se boji, da bi se i oni mogli pobuniti, ako dođu u dodir s pobunjenicima (Rački, VII, 198).

9. februara obraćaju se štajerski staleži na staleže Donje i Gornje Austrije s molbom, da im podijele beskamatni zajam od 20.000 forinti na pol godine. Isto tako obraćaju se na salzburškog nadbiskupa s molbom, da im pozajmi 50.000 forinti (Rački, VII, 205). Novac im je potreban za sprječavanje i ugušivanje bune. Staleži Donje i Gornje Austrije odobrili su im doista zajam u visini od 20.000 forinti, ali samo na tri mjeseca (Rački, VII, 226). Da li je i nadbiskup dao nije poznato.

10. februara javlja koruška vlada kranjskoj, da je odredila izvjestan broj pješaka, koji će se u svrhu vježbe i opreme sakupiti 15. februara u Velikovcu, da otud krenu u Štajersku ili drugamo kamo to bude potrebno (Rački, VII, 210).

10. februara podjeljene su instrukcije Erazmu Saurau, Ferdinandu Rindscheidu i Sigmundu Welzeru, kojima je bilo povjereno vježbanje vojnika u Mariboru. Isto tako podjeljene su instrukcije barunu Herbertsteinu, kao ratnom komesaru cesarske pješadije.

To je po prilici kratki kronološki pregled mjera, koje su bile poduzete za ugušenje seljačke bune sa strane štajerske i kranjske gospode, te vojnih faktora austrijske carevine. Mnoge od tih mjera bile su suvišne, jer je buna bila ugušena prije nego što su one imale da se izvedu. Tako se n. pr. pučki ustanak pokazao potpuno suvišnim. Isto tako slanje njemačkih vojnika iz Beča. Svakako su te mjere dokaz, koliki je strah zahvatio gospodu od seljačke bune u Hrvatskoj i od mogućnosti, da se ona proširi u slovenske i alpske krajeve.

Međutim, povratimo se Iliji Gregoriću, koga smo ostavili na njegovom putu za Celje. Ilija je sobom poveo mali broj svojih ljudi, nekih 600 momaka, dok je najveći dio ostavio s Kupinićem u Krškom, računajući da će mu se usput pridružiti pobunjeni štajerski seljaci.

Gregorić je još istoga dana (5. februara) stigao u Sevnicu, koja mu se predala bez otpora. Iz Sevnice je krenuo prema Radeču, poručivši upravitelju grada Radeča Ivanu Gvediću, da će mu doći u goste, ali neka se ne boji, jer mu on neće ništa učiniti, ako se ne

bude opirao. Samo neka mu sačuva poreske činovnike. Kad je Gvedić primio poruku, on se silno prepao, pa je odmah dao prevozne lađe kod Loke otpremiti u Radeče i tamo ih staviti pod stražu. Zatim je upozorio podanike Radeča, da im je sveta dužnost kao vjernim podanicima da čuvaju grad i da ga brane od buntovnika. Oni su mu nato odgovorili, da su platili svoje daće i porez, pa da za to nisu dužni da grad brane i čuvaju. Neka to čine sam gospodar i njegov upravitelj. Osim toga podanici su izjavili, da buntovnici ne čine ništa zla, nego samo ukidaju daće, poreze i namete. Neki su čak izrazili želju da buntovnici čim prije dođu. Upravitelj je jedva sklonio neke podanike, da pođu u grad, ali je u to došao svećenik Juraj Kunc, koji ih je od toga odvratio. Nato su se svi razišli. Upravitelj je ponovno išao za njima i molio ih, tko neće da se iznevjeri svom gospodaru i da bude buntovnik, neka se vrati s njim u grad. Ali ni to nije pomagalo. On je nato španu, koga je stigao, htio da uzme pušku, ali mu se ovaj opro, tako da mu je morao silom pušku uzeti.

U Radeču je sve bilo spremno za doček seljačke vojske. Pogotovo, kad je u mjesto došao građanin Andrija Hribar i donio pijetlovo pero, kao znak da buna počinje. On je već bio u vezi s pobunjenicima i pristupio je u njihovo bratstvo. Čak je i sudac u Radeču, Sebastijan Koprivić, bio u vezi s pobunjenicima i davao im razna obavještenja (Rački, VII, 255—257).

Gregorić međutim nije došao u Radeče, nego je 5. februara prenoćio na imanju neke gospođe Klobnerice kod Leisberga, zapadno od Planine. Tu je saznao za poraz seljačke vojske kod Krškoga. Ta ga se vijest silno kosnula, pa je zato napustio prvobitnu namjeru, da pođe na Celje i odlučio je, da se čim prije spoji s štajerskim buntovnicima, koje je predvodio bravar Pavao Šterc. Odmah sutradan (6. februara) ujutro krenuo je Ilija prema Gorama.

Usput se jedna grupa od nekih 15 momaka odvoji i pođe prema Loki. Tu su seljaci opljačkali župni dvor župnika Jakoba Kekelja i provalili u njegove podrume. Zajedno s domaćima Ilijini ljudi su župnika temeljito »očistili«. Domaći su bili još revnosniji od došljaka i nisu se htjeli pokoriti upravitelju Radeča, nego su mu skupa sa svojim španom izjavili prkosno, da njegova vlast neće dugo trajati (Rački, VII, 256).

U štajerskim planinama već je seljaštvo bilo spremno, da se digne na oružje. Tamo je već duže vremena vršio revolucionarnu agitaciju bravar Pavao Šterc iz Kunšperga zajedno s Filipom Kukečom, kmetom iz Kunšperga. Od istaknutih seljačkih prvaka u ovom pokretu spominju se još kmetovi Juraj i Petar Zupan, Filip Višerić, Gašpar Martin i Joža Skomin. Pokret u Štajerskoj imao je čisto revolucionaran karakter, a bio je uperen ne samo protiv vlastele, nego i protiv bogatih građana, te popova i samostana. Da gospodi nije uspjelo da unesu zabunu među pobunjene seljake tko zna kakve bi dimenzije taj pokret bio zauzeo. On se vodio pod parolama »Dolje daće i porezi«, »Dolje s ropstvom«, »Živila sloboda«.

Središte bune u Štajerskoj bila je Planina. 6. februara stigle su u Planinu dvije seljačke vojske, jedna od 120, a druga od 600 do 700 momaka. Prva je prošla kroz Planinu i krenula prema Gorama, dok je druga ostala u Planini.

Kad je u samostan u Gorama 5. februara došla vijest, da buntovni seljaci kreću prema Planini i Gorama i da su »neprijateljski raspoloženi prema svećenicima i samostanima« poslao je Cristoph Prunner, glavar samostana, dva svoja podanika, da se obavjeste o kretanju i namjerama seljaka. Ovi su otišli u susret pobunjenim seljacima i razgovarali su s njihovim kapetanom, bravarom Štercom. Seljaci su im rekli da kreću preko Planine u Gore, ali da neće nikakve štete praviti podanicima ni majurima. I doista su 6. februara stigli u Gore. Kad su seljaci došli u Gore pred tamošnju crkvu, pošao je Šterc s jednim njemačkim tumačem glavaru samostana, tražeći od njega, da njegovim ljudima dade jesti i piti. Glavar samostana je zapitao kapetana, što oni tu rade i pošto su došli, našto mu je ovaj odgovorio da se on za to ne brine. Oni su ustali protiv nameta, tridesetine, daća, kuluka i protiv popova, koji s propovjedaonica govore, kako to seljak treba da plaća, mjesto da o tom šute, a propovjedaju božju riječ. Ako ih on dobrovoljno pusti u samostan, oni mu neće ništa učiniti, ako ne, iza njih dolazi još 60.000 pobunjenika, a svakim danom ih je sve više. Oni traže od njega, da proglasi na sve četiri strane svijeta, da će njihova borba ako to bude potrebno, trajati 9 godina, kao što je to bilo prije 100 godina. (Ovdje se sigurno misli na seljačke bune na početku 16. stoljeća, kad su se, u vezi sa seljačkim ratom u Njemačkoj, pobunili i seljaci u slovenskim i alpskim zemljama, Op. M. D.)

Glavar samostana htio ih je pustiti samo osmoricu s kapetanom, ali su na to i ostali prodrli u samostan, jer se glavar sa svojih 7 ljudi nije usudio oprijeti. Morao ih je pogostiti i slušati njihove prijetnje gospodi. (R a č k i, VII, 185—186).

Bogatiji građani iz Gora i Laškoga bili su svoje stvari sakrili u jednu crkvicu u Marijinom Gracu kod Laškoga. Crkvenjak Matija Cvek zatražio je od jedne od ovih porodica ključ, pa kad mu nisu htjeli da dadu, on im je zaprijetio: »Zapamtit ćete vi, što mi niste htjeli dati ključ. Daj bože, da dođu ljudi, pred kojima svi bježe. Ja bi im pošao u susret i pokazao što se u crkvici skriva« (R a č k i VII, 186—187).

Povratimo se međutim onoj seljačkoj vojsci, koja se zadržala u Planini. Tu će se odigrati jedna tragedija, koja će biti sudbonosna za čitav daljnji razvitak bune u Štajerskoj. Dva sata nakon što su seljaci došli u Planinu prispije tamo jedan konjanik iz Pilštajna i proširi među seljacima lažnu vijest, da su Turci provalili do Kozja i sve spalili. Tom provokacijom sigurno su se poslužila gospoda, da bi među seljacima izazvali paniku. Trik im je doista uspio, jer su se sakupljeni seljaci na tu lažnu vijest odmah razbježali, tako da ih je ostalo na okupu svega nekih 60. Kad je Pavao Šterc, koji je kroz to vrijeme bio u Gorama, saznao što se dogodilo u Planini, pojurio je u Planinu, da umiri i razuvjeri seljake. Međutim, čim je došao u Planinu, odmah su ga njegovi vlastiti ljudi, nahuckani od bogatijih građana, napali i izručili upravitelju grada Stefanu Sibenaicheru, koji ga je stavio u zatvor (R a č k i, VII, 203).

Istoga dana, 6. februara, prispio je i Ilija Gregorić sa svojim odredom u Gore, gdje mu je glavar samostana Prunner, sigurno po Sibenaicherovom nalogu i u cilju da demorališe njegovu vojsku, pokazao pismo od upravitelja grada u Planini, Sibenaichera, u kome mu je ovaj saopćio o događaju u Planini. Kad je Ilija čuo da dolaze Turci, on je mirno odgovorio: »Dao Bog, da dođu Turci. Mi imamo na Keglevićevom i Ratkajevom imanju 3.000 momaka«. Nije jasno, što je s tim mislio. Vjerojatno, da se ne boji turske provale.

Iliju je teško pogodila vijest, da je njegov glavni saradnik, bravar Pavao Šterc, zarobljen od vlastitih ljudi i izručen upravitelju grada u Planini. Stoga on odmah rješava da krene u Planinu i tamo izbavi Šterca (R a č k i, VII, 186). To je svakako dokaz velike drugarske solidarnosti, u toliko veće, što je Ilija znao kakvoj se opasnosti pritom izvrgava.

Navečer istoga dana, 6. februara, prispije Ilija u Planinu. Nje-

govi ljudi su još iste večeri tražili od Sibenaichera, da pusti Šterca, ali on se na to nije dao skloniti. Ilija je prenoćio kod župnog dvora u Planini, a sutradan je sam sa svojih 40 momaka otišao do grada, da od upravitelja Sibenaichera traži, da mu izruči Šterca. Pred grad je poslao trojicu svojih ljudi, da pozovu upravitelja na dogovor, jamčeći mu svojom čašću i poštenjem, da mu se neće ništa dogoditi. Ali ovaj nije htio ni da izađe, ni da mu izruči Šterca. Čak ni onda, kad mu je Ilija zaprijetio, da će zapaliti i uništiti čitavo trgovište, zajedno s majurima i podanicima, ako ne pusti Šterca. Ovaj vjerni gospodski sluga zatvorio se u svom gradu, ne bojeći se, da će mu Ilija sa svojim slabo naoružanim seljacima moći zauzeti grad, a za trgovište ga nije bilo briga. On je znao, da ima u svojim rukama jednog od glavnih pobunjeničkih vođa u Štajerskoj, pa ga nije nipošto htio pustiti.

Ilija je uvidio, da grad ne može zauzeti i da bi to sigurno bilo suvišno prolijevanje krvi. Osim toga su njegovi ljudi ponovno dočuli za pogibiju kod Krškoga, pa su ga silili, da ih vodi natrag u Hrvatsku, jer od pobune u Štajerskoj nema ništa, a gospoda im se već nalaze za petama. Da mu se vojska nebi potpuno razbjegla i da bi se spasilo bar ono što se dade spasiti, Ilija je teškim srcem napustio svog druga Šterca i sa svojom malobrojnom vojskom krenuo prema Pilštajnu, da bi se čim prije dočepao hrvatske granice. Svoje prijetnje, da će spaliti Planinu, nije izvršio, jer mu je bilo žao naroda. Osjećao je, da su sve pozicije u slovenskim krajevima izgubljene i da na slovenske seljake više ne može računati, pa je bar nastojao da se povrati u Zagorje i tamo pridruži vojsci Matije Gupca.

Ilija je prispio u Pilštajn 7. februara navečer i tamo je prenoćio, a odatle je zorom rano krenuo prema hrvatskoj granici, da bi se čim prije spojio sa seljačkom vojskom u Cesargradu i Stubici (Iskaz Ilijinog brata Šimuna. Rački, VII, 263—264).

Ali gorka čaša još nije bila do dna ispijena. Upravo na domaku hrvatske granice, blizu utoka Bistrice u Sutlu, kod Sv. Petra pod Kunšpergom, navale 8. februara na iznemoglu, demoraliziranu i slabo naoružanu seljačku vojsku celjski kapetan Juraj Schrattenbach i braća Dietrichstein. Dobro opremljena plemićka vojska, sastavljena od oklopnika i konjanika, te uz pripomoć onih kmetovi iz Kunšperga i Bizelja, koji su ostali pokorni

svojoj gospodi, udari na hrvatske seljake sa dvije strane i hametom ih potuče. Ono što nije ostalo na bojnom polju bilo je zarobljeno i otpremljeno u Celje. Samo je Iliji uspjelo da sa svojim drugom Mihajlom Gušetićem pobjegne u goru.

Tim je bila zapečaćena sudbina čitave ove ekspedicije hrvatskih seljaka u slovenske krajeve. Propao je Ilijin ratni plan i zamisao, da se slovenski seljaci dignu na noge i pridruže borbi hrvatskih seljaka. Sam Ilija osjeća da je sve propalo i skriva se na neko vrijeme u planinama. Kapetan Thurn, gledajući u njemu najljućeg neprijatelja gospode i najvećeg revolucionarnog seljačkog stratega, raspisuje na njegovu glavu ucjenu od 500 forinti. »U svemu uzevši, neće biti dobra ni mira tako dugo, dok onaj zloduh Ilija, kao njihov vođa, ne bude uhvaćen ili smaknut«, piše Thurn kranjskoj gospodi 11. februara 1.573. i javlja im o spomenutoj ucjeni (Rački, VII, 220). Ilija zna, da ne smije dopasti u ruke gospode. jer nema tih muka na koje ga oni neće udariti. Zna da mu više nema povratka u zavičaj. Rasplinuli su se njegovi snovi o seljačkoj slobodi i seljačkoj državi. Što mu dakle preostaje, nego bijeg. Ali kuda? Dolazi u obzir jedino Turska, do čije je granice bio najkraći put. Ironija sudbine tjera ga sad, da bježi iz svoje domovine u onu istu Tursku, iz čijeg je ropstva već dvaput bježao i zato dobio nadimak »Pribjeg«. Hrvatski seljak bježi pred osvetničkim bijesom svoje plemićke gospode u Tursku! Ma kud, samo ne u ruke gospode. U toj odluci Ilije Gregorića zrcali se sva tragedija hrvatskog seljačkog naroda.

Odmah poslije poraza kod Sv. Petra Gregorić je tamošnjem župniku uzeo dva konja, pa je sa svojim drugom Gušetićem pobjegao najprije do nekog siromašnog plemića Matije Rozalića kod Gradeca. Njemu je rekao, da je s Gušetićem došao da vidi može li u Koprivnici dobiti kakve zaslužbe. Kod njega je ostavio i konje na hrani, zamolivši ga da ih hrani, dok se oni ne povrate. Što konji pojedu, oni će mu platiti, a ako mu ne budu mogli platiti, neka si pridrži jednog konja. Konje je ostavio kod Rozalića, da bi mogao lakše preći preko granice pješice (Iskaz Ilije Gregorića na sudu u Beču 11. maja 1573. Rački, VII, 303). Medjutim, nije mu uspjelo pobjeći. Na putu između Križevaca i Ivanića, nedaleko Jasenovca, uhvatiše ih haramije prije

nego im je uspjelo preći granicu. O tom uhapšenju Gregorića i Gušetića obavještava Krištof Gall, upravitelj Brežica, kranjske staleže 22. februara, a barun Ungnad iz Celja izvještava štajerske staleže 25. februara (Rački, VII, 265 i 275).

Gregorić i Gušetić su na to otpremljeni u Beč, gdje će biti podvrgnuti preslušavanju, dakako uz obligatorno mučenje na kotaču. Iskazi Ilije Gregorića pred bečkim sudom su od najveće važnosti za historiju hrvatske seljačke bune. Ali o tom kasnije. Preostaje nam da se još pozabavimo sa sudbinom one seljačke vojske, koja se u Zagorju, u okolici Stubice, okupila pod vodstvom Matije Gupca.

Matija Gubec

Ti zašao si prvi,
da oslobodiš čovjeka iztočnog grijeha —
Tražio si lijeka,
da ne robuje brat bratu do vijeka.
Oholost, lakomost i nasilje da nestane —
a pravica života ljudskog da osvane.
Sve zlo nek se smrvi — — —
u tome, eto, Ti bio si prvi.—
Teško je to bilo — znao si, gdje Ti je
mjesto —
udarac Te čeko, tamnica, bič, užaren prije-
jesto — — —
Uz pogrde, bijes, ino, pjevali Ti opijelo:
— Pseto — — Smrt kmetu — —
. . . .
Al ipak Ti nijesi nesto — —
Za tebe zna rod naš, naše selo — —

Miškina

Dok se o Iliji Gregoriću i njegovom pohodu u slovenske zemlje sačuvalo relativno dosta historijski pouzdanih podataka, na osnovu čega se može dobiti prilično vjerna slika o onom dijelu bune, koji se odvijao pod Gregorićevim vodstvom, dotle smo što se tiče ličnosti Matije Gupca, glavnog seljačkog vođe, upućeni više na fantaziju, nego na neke konkretnije i određenije historijske podatke. O Matiji Gupcu nemamo gotovo nikakvih sigurnih historijskih podataka, iz kojih bi mogli saznati nešto pobliže o njegovom porijeklu i životu, pa čak i o njegovoj mučeničkoj smrti u Zagrebu postoje razne verzije. O Iliji Gregoriću i drugim seljačkim kapetanima i vođama, koji su s njim zajedno učestvovali u buni, sačuvali su se i zapisnici preslušavanja kod suda, dok o suđenju Matiji Gupcu ne postoje, ili bar se do danas još za njih nezna, nikakvi sudski zapisnici, niti kakvi drugi podaci. Šenoa je bio mišljenja, da su postojali dokumenti o istrazi protiv samom Gupcu, ali »da je suvremena ruka uništila te sudbene zapiske« (Vidi njegovu posvetu prvog izdanja »Seljačke bune« god. 1877. Mihovilu Pavlinoviću). Šišić naprotiv tvrdi,

da seljaci nisu bili uopće povučeni pred sud, već su bez ikakovih formalnosti određeni za stratište. »Zato i nema, niti je ikad bilo, sudskih spisa o procesu Matije Gupca, jer takav proces nikad nije ni vođen« (Ferdo Šišić: Značaj hrvatske seljačke bune g. 1573. »Novosti«, uskršnji broj, Zagreb 1936.). Klaić se pak ne izjašnjava određeno ni za jednu ni za drugu tezu: »Da li se je protiv njih vodila parnica ili nije, ne znamo, jer spisa nema ...« (Povijest Hrvata, sv. III. dio prvi, str. 298.). Petar Grgec u svojoj raspravi »Matija Gubec« kaže također: »Svi znaci kazuju, da protiv Gupca nije provedena redovita istraga, u kojoj bi se čula i riječ njegove obrane. Bijesni su pobjednici odabrali njega kao žrtvu za izdovoljenje prekomjernoga gnjeva i neobuzdane osvetljivosti i mržnje«.

Čak postoji spor i oko Gupčevog imena. Tako ga Šišić u spomenutom članku u »Novostima« sistematski naziva »Gobec«, ne navodeći razloge, koji ga pritom rukovode. To je u toliko čudnije, što ga je i on sam prije, tako i u svojoj studiji u »Jugoslavenskoj Njivi« god. 1923., pisao kao i ostali sa Gubec. Sad ga je međutim najednom posve nemotivirano počeo pisati sa »Gobec«, dodavši jedino u zagradi »danas obično zvan Gubec« Neznamo što ga je potaknulo na to, jer u dosad poznatim historijskim izvorima nema uporište za to prekrštenje. Jedino kod Račkoga (Starine VII., str. 295.) nalazimo jednu bilješku, u kojoj se kao svjedok u parnici protiv Franje Tahija iz god. 1567. spominje neki Mathias Gobec. Ta bilješka glasi doslovce: »Mathias Gobec in Berdovec adducitur ut testis contra Franciscum Tahy in causa Somsedvariensi an. 1567. Archiv. regn. Zagrab. N. R. A. fasc. 632 nr. 36«. Međutim Rački ne tvrdi, da je taj Gobec identičan s Matijom Gupcem, vođom seljačke bune. Protiv toga govori i činjenica što Gupca svi smatraju stubičanom[28]), dok je ovaj Gobec, na koga se odnosi spomenuta bilješka od Račkoga, iz Brdovca. God. 1910. iznio je Dr. Ivan Bojničić u XII. godištu »Vjesnika hrv. slav. dalm. Arkiva«, da je Rački krivo pročitao na spisu ime dotičnog svjedoka protiv Tahija, jer da to ime zapravo glasi »Golec», a ne »Gobec«. Ime »Golec« se dapače spominje na nekoliko mjesta, na osnovu čega se može zaključiti sa sigurnošću, da Bojničić ima pravo. Šišićevo stanovište pobija i Grgec u gore spomenutoj raspravi. Ali najvažnije je pritom, da se u

---

[28]) Tako iskazuje i Ilija Gregorić na svom drugom saslušanju kod suda u Beču, da je Gubec iz Stubice, i da je podanik Franje Tahija (»Dieser Gubas Beg sei von Stubicz, auch des Tahi Ferenczen underthon ...« Rački, VII, 295)

svim dosad poznatim historijskim dokumentima spominje ime Gubec, a ne Gobec. Tako n. pr. u pismu bana Draškovića caru Maksimilijanu i njegovom bratu nadvojvodi Karlu spominje se Gubecz ili Gubez. Mađarski historičar Istvánfi ga naziva (latinski) Gubecius. U zapisnicima o preslušanju Ilije Gregorića govori se sad Gubas Beg sad opet Gubes Beg, ali nigdje Gobec. Prema tome Šišićevo stanovište nije ispravno, bar ne tako dugo, dok ga ne potkrijepi novim historijskim dokazima. Uostalom čitava ta rasprava nema osobite važnosti, jer je narod za svog legendarnog vođu jednom za uvijek prihvatio ime Gubec.

U historijskim dokumentima Gubec se naziva b e g o m. Tako Drašković u spomenutom pismu caru Maksimilijanu (R a č k i, VII, 212.) piše: »Jednoga između njih, zvanog G u b e c B e g ...« Isto tako naziva ga se begom i u spomenutim zapisnicima o preslušanju Ilije Gregorića i Mihajla Gušetića. Taj nadimak »Beg« se ima uzeti u smislu: prvak, vođa, ugledan čovjek, u istom smislu u kome n. pr. Filip V i š n j i ć u svojoj čuvenoj pjesmi »Početak bune protiv dahija« pjeva o Karađorđu: »Beg - Đorđije, od Srbije glavo! ...« Sam V a l v a s o r u svom prikazu seljačke bune (Vidi odlomak iz njegovog djela »Ehre des Herzogthums Krain«, koji se odnosi na seljačku bunu, kod Račkoga, VII, 219.) kaže za njega: »... n a j u g l e d n i j e g m e đ u o v i m p o b u n j e n i m s e l j a c i m a, k o j e g a s u m e đ u s o b o m p r o g l a s i l i z a k r a l j a ...« Madžarski pak historičar I s t v á n f i piše (Vidi odlomak iz njegove historije, koji se odnosi na seljačku bunu, kod R a č k o g a, VII. str. 215 do 218.): »... i z a b r a š e s e b i k a o v o đ u n e k o g M a t i j u G u p c a, k o j e g a s u s m a t r a l i s p o s o b n i m i p a m e ć u i r u k o m m e đ u o s t a l i m, i d a j e n e u m o l j i v a i n e s k r o m n a j e z i k a u r a s p i r i v a n j u m r ž n j e p r e m a p l e m s t v u, i n j e m u d r z o v i t o m s m j e l o š ć u d a d o š e n a s l o v k r a l j e v s k o g i m e n a«.

To je ujedno i sve što se zna o samoj ličnosti Matije Gupca. Detaljnije o njemu nije ništa poznato, pa je tako i Šenoa svoj lik Matije Gupca radio uglavnom prema fantaziji, dok se kod drugih lica držao pouzdanih historijskih podataka. Tobožnja slika Matije Gupca, koju je Šenoa objelodanio u 7. broju »Vienca« god. 1874., a koju i mi otud prenosimo, nesumnjivo je također plod fantazije. Može biti

tek da je rađena na osnovu usmene predaje koja se podržavala u narodu.[29])

Što se tiče same uloge Matije Gupca u seljačkoj buni, tu također ne raspolažemo s nekim naročitim i pouzdanim historijskim dokumentima. Uopće o njegovoj ulozi saznajemo tek indirektno, putem iskaza drugih seljačkih vođa, naročito Ilije Gregorića. Iz tih iskaza, koji su jedini pouzdan historijski oslon za ocjenjivanje uloge Matije Gupca u seljačkoj buni, razabire se jedino sigurno, da Matija Gubec nije bio nikad proglašen za seljačkog kralja, kako su mu to podmetnula gospoda, i kako su to prihvatili i kasniji historičari, pa čak i toliko savjesni i pošteni Ivan Kukuljević-Sakcinski. Ta legenda o tobožnjem proglašenju Gupca za seljačkog kralja potječe u prvom redu od biskupa bana Draškovića, koji o tom kaže u već spomenutom pismu caru Maksimilijanu, pisanom dva dana nakon bitke na stubičkom polju (11. februara): »Jednoga između njih, kojega zovu Gubec beg, i kojega su nedavno kraljem proglasili...« Isto piše (također 11. februara) nadvojvodi Karlu: »Među drugima Gubec, prozvan beg, za kralja bijaše imenovan...«

Nema sumnje, da je ta objeda bila potrebna gospodi, da bi njom opravdali svoj krvnički postupak prema Gupcu i ostalim seljacima, koji su učestvovali u buni. Svirepost, kojom su oni ugušili seljačku bunu, kao i sva ona nasilja i bezakonja, koja su počinili prije i nakon ugušenja bune, trebalo je na neki način opravdati, kako pred savremenicima tako i pred historijom. I onda se pribjeglo toj »pakosno smišljenoj laži«, kako naziva Šišić ovu gospodsku podvalu s proglašenjem Matije Gupca za seljačkog kralja. Tu verziju, da je Gubec bio proglašen za kralja, nalazimo i u pismu već poznatog Josipa Thurna kranjskim staležima (Rački, VII, 245), pisanom 16. februara 1573. U tom pismu on kaže, da je izvješten, da će bivši seljački car i kralj ove nedjelje u Zagrebu biti okrunjen

[29]) Šenoa je u spomenutom broju »Vienca« uz tu sliku dodao slijedeću bilješku: »Lik Matije Gubca. U današnjem broju donosimo lik Matije Gubca, »muža kralja«, koji je g. 1573. izdahnuo na zagrebačkom trgu sv. Marka pod razbieljenom gvozdenom krunom. Lik taj, rukom crtan, našo se u nekom zagorskom samostanu, te bijaše prišit fratarskomu breviaru, u kojem je ubilježeno, da ga je neki Franjevac, budući kapelan, snimio sa slike nalazeće se u stubičkom gradu. Kako se vidi lice je karakteristično bez fantastične primjese onoga doba. Sliku ustupio nam je g. Drag. Jagić, urednik »Pučkog prijatelja«. Hvala mu zato«.

usijanom željeznom krunom. Kasnije su je prihvatili službeni historičari, pa je nalazimo kod zagrebačkog kanonika i historičara Jurja Ratkaja (u njegovom djelu »Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae«, str, 148. Beč, 1652), zatim kod madžarskog historičara Nikole Istvánfi-a (»Historia regni Hungariae«, XXIV, str. 324. Köln 1724. Izvadak iz te knjige, koji se odnosi na seljačku bunu, nalazimo u Starinama, VII, str. 215—218.), te Valvasora u njegovom djelu »Ehre des Herzoghtums Krain« (Izvadak, koji se odnosi na seljačku bunu, nalazimo također u Starinama, VII, str. 218—219).

Kako smo rekli, toj verziji je nasjeo i jedan Ivan Kukuljević-Sakcinski, koji se u svom prikazu seljačke bune (»Doga-

đaji Medvedgrada«, Arkiv, III., 1854.) oslanja u glavnom na spomenute historičare. On kaže u svom navedenom djelu slijedeće: »Početkom mjeseca veljače godine 1573. bijaše oko Stubice i Susedgrada sakupljeno već do 20 hiljadah seljakah, oružanieh puškama, sabljama, sekirama i koječiem. Osvojivši Tahiev grad u dolnjoj Stubici, držahu tu svoj sabor, te izabraše za svoga kralja Matiju Gubca, o kom se pripovieda da je bio špan Kristova Oršića u gradu Bistri[30] a inače čovjek veoma obljubljen od seljakah ...« (Arkiv, III, 66). O nekom saboru, na kome bi Matija Gubec bio izabran kraljem, nema nikakvih historijskih dokaza. U svakom slučaju o tome bi znali bar oni seljački vođe i prvaci, koji su dopali u zarobljeništvo i koji su o tom na sudu bili ispitivani. U prvom redu znao bi Ilija Gregorić, koji je pored Gupca igrao najvažniju ulogu u buni. Međutim Ilija Gregorić, koji je na sudu nastupio inače sasvim otvoreno, upitan i pod torturom o tom proglašenju Gupca za kralja, izjavljuje odlučno, da oni nisu nikoga izabrali za kralja (»Sy haben kainen hinder Innen zum Khünig afwerffen ...« Vidi zapisnik o prvom saslušanju Ilije Gregorića. Rački, VII, 291). Na drugom pak saslušanju upitan ponovno tko je bio Gubec beg, koga su oni htjeli proglasiti za kralja, odgovorio je Ilija Gregorić, da je Gubec beg iz Stubice, podanik Franje Tahija, ali da ga oni nisu htjeli proglasiti kraljem (»Dieser Gubas Beg sei von Stubicz auch des Tahi Ferenczen underthon; sy haben Ime aber nicht zum Khünig auwerfen wellen ...« Vidi Rački, VII, 295). Isto tako je bilo postavljeno pitanje Mihajlu Gušetiću, drugom zarobljenom seljačkom kapetanu, tko je Gubec beg, koga su proglasili za kralja. On je na to odgovorio, da je Gubec beg bio glavni kolovođa i da je on čuo, da će ga proglasiti za kralja, ali da do toga nije došlo (»Dieser Gubas Beg sei der Oberste Radlfuerer; hab ja wol in gemain gehört, man werde in Zum khünig aufwerfen. Es sei aber nit Ins werkh gericht worden«. Rački, VII, 300). Da seljaci nisu ni namjeravali Gupca izabrati za svog kralja, vidi se još i iz izjave spomenutog Mihajla Gušetića, u kojoj kaže, da su oni htjeli protjerati Franju Tahija, pa bi se onda pokoravali samo kralju i nadvojvodi i nikome drugome (»Er hab merers nit gehört, als das in gemain geredt worden,

[30]) Bit će vjerojatnije, da je bio Tahijev kmet, kako to iskazuje Ilija Gregorić, koji je u to svakako bio bolje upućen.

wan si von Tahi Ferenczen vertriben, so wolten si sich strackhs der Khay. Mayt. und Erz. durch. in gehorsamb undergeben, und sunsten kheinen andern verer dienen«. R a č k i, VII, 300). Seljaci su tu lojalnost prema kralju bili naglasili i prije bune, kad su odbili da pošalju izaslanike pred plemićki sabor, koji ih je iza toga proglasio veleizdajnicima. Oni su stalno naglašavali, da su samo protiv svoje zemaljske gospode i da će se pokoravati jedino kralju. Prema tome je posve nevjerojatno, da bi oni onda birali Gupca za kralja. Upravo tu lojalnost prema kralju naglašava i Ilija Gregorić na svom prvom saslušanju, kad govori, kako su ga ostali seljaci prisilili da im bude vođa u borbi protiv Tahija. On tu izričito naglašava, da su se oni namjeravali pokoravati kralju (» . . . und haben also beschlossen, was sy mit ainander erobern, das wellen sy alles miteinander Ir Kay. M. uberantwurten und derselben sych in gehorsamb ubergeben«. R a č k i, VII, 290).

Vidi se dakle, da jedini pouzdani historijski dokumenti, sudska saslušanja zarobljenih seljačkih vođa, vođena uz to još pod torturom (»peindlich examiniert«), isključuju i vjerojatnost, da bi seljaci bili proglasili Gupca svojim kraljem. Tvrdnje gospode, da su to seljaci učinili, oslanjaju se jedino na ono »rekla — kazala«. Draškovićevo pak pismo nije nikakav dokumenat, jer sadržava samo ničim nedokazane tvrdnje, koje su u toliko sumnjivije, što je i sam Drašković, kao izraziti eksponent tadašnje vladajuće feudalne klase, bio i suviše zainteresovan u prikazu onih burnih događaja. Zato i svi noviji historičari, (Horvat, Šišić, Hartinger), koji ne stoje pod utjecajem predrasuda feudalnog vremena, zabacuju odlučnu tezu o proglašenju Gupca za seljačkog kralja.[31])

Prava uloga Matije Gupca u samoj buni izgleda da je bila nešto skromnija, nego što se to obično uzima. On ni po čemu nije igrao ulogu nekog »Führera«, koji bi sam odlučivao u važnim pitanjima pokreta, i koji bi onda svoje odluke nametao drugima. Na

---

[31]) Što se tiče K l a i ć a, on se u jednom članku, rađenom po spomenutoj raspravi »Događaji Medvedgrada« od Kukuljevića, a objavljenom u već spomenutom 7. broju »Vienca« od g. 1874., priklanja mišljenju, da je Gubec bio proglašen za kralja. On piše: »Sa velikim slavljem vrati se plemićka vojska u Zagreb vodeći sobom Gubca i Pasanca. Tu im sudiahu i osudiše ih — na smrt. K r a l j s e l j a č k i — d o s e l e n e o k r u n j e n, i m a o s e o k r u n i t i . . . Ovako poginu Matija Gubec, k r a l j s e l j a č k i, p o š t o j e s a m o č e t r n a e s t d a n a k r a l j e v a o«. Međutim u svojoj »Povjesti Hrvata«, koja je izašla g. 1911., on se o tome uopće ne izjašnjava.

osnovu iskaza seljačkog kapetana Ivana Svrača, koji su od velikog značenja za proučavanje seljačke bune, dobiva se utisak, da su Gubec, Pasanec i Mogaić sačinjavali neke vrsti triumvirat, koji je politički vodio čitav pokret, dok je Ilija Gregorić bio izabran kao vojskovodja. Gubec, Pasanec i Mogaić istovremeno su izricali kazne onima, koje bi optužio Ilija Gregorić radi kakvog prekršaja. Dakle, bili su neka vrst suda. Svrač o tom kaže doslovce (Citiramo zapisnik o njegovom saslušanju u Ljubljani 23. februara 1573. Rački, VII, 268): »Der Passanacz, Gubacz unnd Magarisch(?) haben als anfennger den Illia unnd andder haubtleutt erwöllt. Obgemelter Passanacz Gubacz unnd Magarisch seindt mehr gewest als der Illia; dann wo yemanndt was verschuldt, da hat der Illia ein Clag bey Inen dreyen angebracht, dieselben haben alsdann die straff gegen dem versprecher fürgenommen«. Da su seljački prvaci nastupali kolektivno proizlazi i iz izjave Ilije Gregorića na drugom sudskom saslušanju (Rački, VII, 295), koji kaže da su on (Gregorić), Gubec beg, Mogaić i Pasanac bili glavni kolovođe i pokretači svih akcija (»Wol seien Er, Gubas Beg, der Mogaitsch und Basanicz die Obristen Radlfuerer und aller Handlung aufwigler«). Dakako, sve to ne isključuje mogućnost, da je Gubec po svojim ličnim osobinama imao odlučujući utjecaj u vodstvu pokreta.

Od dvojice naših književnika, koji su se bavili seljačkom bunom, Bogović također uzima, da je Gubec bio izabran za kralja, ali da je on to primio samo pod izliku, da bi ga seljaci bolje slušali:

Eto što ću s njimi, kad su uprav
Kao djeca u vrućici silnoj,
Što te ne će slušati do vieka,
Te uzimat liek im spasonosni,
Ako njima igračku ne podaš ...
Dobro dakle, svrhe radi hoću
Na izliku primit čast kraljevsku;
Tim ću u njih barem to postići,
Da me slijepo svaki slušat hoće,
Dok ih s noći tavne ne izvedem
Na dan bieli, dok od biedna roba
Ne načinim čovjeka slobodna ...
A tad opet moć' ću tu kraljevsku
Čast sa leđa seljačkijeh stresti.

Šenoa naprotiv zabacuje tu misao i njegov Gubec, na povik: »Matija! budi nam kraljem!« odgovara:

— Umuknite! Ja ne ću biti nego slobodan čovjek!

Međutim, bez obzira na historijsku istinu, narod je u Gupcu simbolizirao svoju vjekovnu borbu protiv ugnjetača. On je u toku stoljeća postao inkarnacija seljačke svijesti i buntovnog otpora protiv bezdušne gospode, te uzor iskrenog i predanog borca za seljačka prava i slobode. Nije stoga ni čudo, da je o Gupcu stvorena jedna legenda, koja još živi u tradiciji hrvatskog seljaštva u Zagorju. Tu legendu je zabilježio historičar Ivan K. Tkalčić u svojoj »Hrvatskoj povjesnici (Zagreb, 1861.) »Narod pripovijeda — kaže Tkalčić — da Matija Gubec nije umro, već da su se nad njime i njegovom vojskom sastala dva brda, koja su ih poklopila. Pripovijedaju još i to, da sa svojim prvim vođama (kapetanima) sjedi za kamenitim stolom, na kojem su pune čaše vina. Kažu, da mu se brada vije oko stola, i kad se deveti put omota, tada će se brda nad njima rasklopiti, a on i vojska njegova opet doći k sebi i Hrvatima izvojevati slobodu«.

Taj legendarni vođa hrvatskog seljaštva pružio je na stubičkom polju takav junački otpor plemićkoj vojsci, da je ova bitka najznačajniji događaj u toku same bune. Zato ona zavrjeđuje, da se posebice na nju osvrnemo.

Bitka na Stubičkom polju

»... sad valja pobijediti ili umrijeti ...«
Iz govora Matije Gupca

Bitka na stubičkom polju, nedaleko Stubičkih Toplica, odlučila je sudbinom seljačkog ustanka. U svim prvašnjim sukobima plemićkoj vojsci je relativno lako uspjevalo, da raspršì buntovne seljake, međutim kod Stubičkih Toplica seljaci su pružili takav otpor, da je ishod bitke puna četiri sata bio neizvjestan. Teško je bilo Iliji Gregoriću, udaljenom od svoje rodne grude i u nepoznatim krajevima, vojevati s onom šakom hrvatskih seljaka u slovenskim zemljama. A pomoć domaćeg slovenskog seljaštva nije uslijedila u onoj mjeri, kako se to očekivalo i u svakom odlučnom sukobu Gregorić je bio upućen na onaj mali broj svojih ljudi, koji su s njim došli iz Hrvatske. Nije stoga čudno, da on nije mogao pružiti nikakav efikasniji otpor dobro oboružanoj i discipliniranoj plemićkoj vojsci. Međutim kod Stubičkih Toplica su se hrvatski seljaci borili na svom terenu, oni su tu branili svoje domove i svoje živote. Radilo se o biti ili ne biti, jer su seljaci dobro znali što ih čeka u slučaju gospodske pobjede. I zato su se oni borili kao lavovi, hrabrošću koja je zapanjivala njihove neprijatelje. »Gupčevi ljudi su se preko očekivanja dugo borili u neodlučnoj bitci«, kaže feudalni mađarski historičar Istvánfi.

Kad je buna izbila seljaci su odmah u prvom naletu zauzeli Cesargrad i Stubicu, pa su tom prilikom došli i do nešto pušaka, pa navodno i topova na kotačima. U Stubici je Matija Gubec udario svoj logor, iz koga je poslao glasnike na sve strane, da svima jave, da je mjesto u rukama seljačkoga naroda i da se on podigao proti gospodskog ugnjetavanja i izrabljivanja, za stare seljačke pravice. Seljaci su iz čitavog Zagorja hrlili u Stubicu, pod barjak Matije Gupca. Naročito se, kako kaže spomenuti Istvánfi, Gupčevom pozivu odazvala seljačka omladina, koja je hrpimice dolazila u tabor kao na svadbu.

Iz Stubice su seljaci poduzimali napadaje na razne plemićke dvorce i imanja, osvećujući se svojim stoljetnim ugnjetačima i izrabljivačima. Međutim nekih naročitih nasilja seljaci nisu pravili, niti o tom ima dokaza u postojećim historijskim dokumentima. Ali su zato neki plemići iskoristili tu situaciju, da se osvete svojim ličnim protivnicima. Stara trvenja između dvije plemićke stranke došla su i tom prilikom do izražaja. Tako su n. pr. braća Luka i Mihajlo Sekelj, vlasnici grada Krapine, poslali svoje činovnike, konjušnika Gašpara Kostića i računovođu Ivana Dolovćaka, da sa nekih 500 seljaka, što svojih što kmetova svojih prijatelja plemića, napadnu na Keglevićev grad Šabac nedaleko Krapine. Oni su grad zauzeli, opljačkali i spalili do temelja. Grad je bio utvrđen i u njemu je bilo spremljeno mnoštvo žita i vina. Keglević je kasnije u svojoj tužbi kralju naveo, da mu je tim nanešena šteta od 10.000 zlatnih forinti (Rački, VII, 309—314). Dakako, da se Keglević nakon ugušene bune krvavo osvetio ne samo seljacima, nego i onim plemićima, koji su pripadali protivnoj stranci, na što ćemo se još kasnije osvrnuti.

Dok se sve to događalo u Zagorju, dotle je u Zagrebu biskup-ban Drašković muku mučio, kako da sastavi vojsku protiv buntovnika. On se u prvom redu bio obratio na zapovjednike njemačkih najamničkih četa na granici, Vida Halecka i Herbarta Auersperga, ali su mu oni odgovorili, da bez careva naloga ne smiju dizati vojsku s granice, jer je postojala opasnost od turske provale. Draškoviću i plemstvu nije preostalo drugo, nego da sami obračunaju sa seljacima, jer je sve više prijetila opasnost da seljaci krenu na Zagreb, pa bi onda bilo prekasno čekati na carevo odobrenje, da se pogranična vojska upotrjebi za ugušenje bune. Zato je ban pozvao sve plemstvo pod oružje. Na taj način skupljeno je nekih 800 plemićkih konjanika, što nije bilo dovoljno za ugušenje bune. Interesantno je, da se mnogi manji plemići, naročito oni u Zagorju, nisu odazvali ovom pozivu, već su ostali kod kuće, vjerovatno iz straha da će im onda seljaci zapaliti dvorce. Kasnije ih je Keglević optužio kralju, da se nisu odazvali samo radi toga, što su bili u savezu s buntovnicima. Keglević je to učinio iz osobne mržnje prema svojim protivnicima, a uzrok neodazivu bit će više strah pred pobunjenim seljacima, nego tobožnji savez s njima. A možda je i bilo nekih manjih plemića, koji su podržavali veze s pobunjenicima.

Sama plemićka vojska nije bila dovoljna, da se s njom krene u Stubicu, pa je zato Drašković povukao neke odrede

banskih vojnika sa granice, »ne bez velikog straha, jer i sada također saznajem od zarobljenika, da se turski konjanici i pješaci na granici skupljaju«, piše Drašković caru Maksimilijanu (Rački, VII, 211). Na taj način se u Zagrebu sabralo oko 5.000 ljudi, konjanika i pješaka. Djelomično je to bila ona ista plemićka vojska s kojom je Alapić 6. februara potukao seljake kod Kerestinca i Mokrica. Na čelu ove vojske bili su banovac Gašpar Alapić i velikaš Matija Keglević, brat Šimuna Keglevića, vrhovnog kapetana banske vojske, koji ju je zapravo imao predvoditi, ali su ga seljaci bili opsjeli u njegovom gradu Loboru.

Ta vojska, za ono vrijeme prilično brojna, krenula je 8. februara prema Stubici. Ban Drašković u spomenutom pismu caru Maksimilijanu kaže, da seljaci nisu očekivali da će se vojska tako brzo sabrati i krenuti na njih. Kad je Gubec dočuo da na njega kreće plemićka vojska, on je poslao seljačkog kapetana Matiju Bistrića, da izvidi gdje se nalazi konjaništvo grofa Zrinjskoga. To je konjaništvo naime ostalo seljacima u rđavoj uspomeni nakon bitke kod Kerestinca, jer su se prema seljacima baš ti konjanici najbrutalnije ponijeli. Međutim, seljaci ovaj put nisu imali protiv sebe samo konjanike grofa Zrinjskoga, nego i redovitu bansku vojsku, koja i brojem nije mnogo zaostajala za seljačkom vojskom, ali ju je naoružanjem i disciplinom daleko nadmašivala.

Prije bitke Gubec je sabrao oko sebe svoju vojsku. Računa se, da je s Gupcom kod Stubice bilo oko 8 do 10 hiljada seljaka. On je tu održao seljacima vatreni govor, u kome ih je nastojao potaknuti, da se što bolje bore protiv gospode, jer je došao čas, da se osvete za sve nepravde što su im učinili. Govorio im je, da toga dana moraju pobijediti ili umrijeti. Taj dan i ta bitka, ako izađu pobjednici, donijet će im čast i slobodu, ako li pak kao pobijeđeni okrenu leđa, tad neće biti okrutnosti i mučenja, kojeg se ne bi trebali bojati od nemilosrdnih i obijesnih plemića. »Pomislite, što će biti iz vas i vaše djece, ako vas plemići pobjede. Nema muka, koje tad nećete podnijeti, nema tereta, koji vam se neće nametnuti, sad valja pobijediti ili umrijeti, te ili oružjem steći staru slobodu i staru pravicu, ili sramotno pasti u novo ropstvo i u poznate

teške verige«. Stoga neka se pokažu kao muževi, i neka nastoje, da sabrana i hrabra duha ravnaju oružjem, i neka u sebi odluče, da se mora ili valjano pobijediti, ili čekati »jao pobijeđenima!« (Ovaj govor Matije Gupca donosimo prema Istvánfiju, a upotpunjen je nešto iz Kukuljevićeve rasprave »Događaji Medvedgrada«. Također se i čitav opis toka bitke oslanja uglavnom na Istvánfija).

Također su i vođe plemićke vojske spremili svoje vojnike za borbu, rasporedivši ih tako, da su u sredinu došli pješaci (puškari), dok su na oba krila postavljeni konjanici. Vojnike su hrabrili, da se ne plaše broja neprijatelja, jer da to nisu ratnici, nego ljudi od pluga i motike. Oni da imaju radi načina življenja gadno i ružno vladanje, a u vođenju rata da nemaju nikakvog iskustva, nikakvog reda niti snage, pa će ih biti lako natjerati u bijeg. Ako ih i ima što boljih među tima razbojnicima i palikućama, da će se brzo dati u sramotni bijeg, čim vide nenaviknute mačeve, rane i krv.

Do bitke je došlo 9. februara. Plemićka vojska je s divljom vikom udarila na seljake. Naročito su se bijesno na njih okomili konjanici sa obadvije strane. Ali seljaci nisu uzmicali, već su krvlju zalijevali svaki pedalj zemlje. Da su se Gupčevi ljudi dugo i hrabro borili potvrđuje pored Istvánfija i barun Ljudevit Ungnad u svom pismu štajerskim staležima od 25. februara 1573. (Rački, VII, 275): »Pouzdano sam također obavješten, da su se spomenuti podanici kod Stubice četiri sata gospodinu Alapiću žestoko opirali. I da mu na koncu nisu došli haramije, ostavio bi ih sigurno nepotučene«. U borbi je na strani plemića pao među ostalima i zapovjednik konjanika Vladislav Plovdin. Međutim pritisnuti sa strana od konjanika s dugim kopljima, a obarani sprijeda ubojitim zrnjem iz pušaka uvježbanih strijelaca, seljački redovi su počeli popuštati. Kad je još uz to u posljednji čas prispjela jedna četa haramija, koja se divljački oborila na već prorijeđene seljačke redove, tad su se seljaci najprije stali povlačiti, a zatim su se dali u bijeg. Međutim konjanici su ih progonili i nemilosrdno sjekli mačevima. Tek vrlo malom broju je uspjelo, da se skloni u šume i brda, dok su ostali ili zaglavili na bojnom polju ili su bili zarobljeni. Nastale su divlje orgije plemićkih vojnika, koji su u svojoj svireposti prelazili svaku granicu. Evo što o tome piše baš spomenuti madžarski feudalni historičar Istvánfi, čije su inače simpatije apsolutno na strani gospode: »Bjesnilo se preko svake mjere prema

onima, koji su se predali i koji su bili zarobljeni, tako da su povješani kojekuda po obližnjem drveću i zgradama u selu, na unakrst povezanim prijećkama, da bi prolaznicima bili kao plašilo. Na jednoj vrlo visokoj i granatoj kruški, koja bijaše slučajno izrasla pokraj puta, bilo je obješeno šesnaest ili još više tjelesa nesretnih seljaka, tako da ih vjetar njiše i da ih ptice jedu. Neki su bili otpušteni s odrezanim nosom i ušima, da ovako iznakaženi budu na vječno i sramotno sjećanje pobune i zločinački trgnutog mača protiv gospode. Gubec pako, prokleti vodja zločinačke vojske i kralj, kako ga sami seljaci nazivahu, pao je živ u ruke, što je bilo osobito drago plemstvu i njegovim vođama, i odveden je u Zagreb (Rački, VII, 215 do 218).

Od seljačkih vođa na bojnom polju je pao Ivan (Đuro?) Mogaić, dok je s Gupcem zarobljen i njegov drug Andrija Pasanec. Zajedno s njima otpremili su u Zagreb još seljačke prvake Vinka Lepoića, i Nikolu Pozepca, te mnoštvo drugih seljaka. Dva dana nakon bitke kod Stubičkih Toplica (11. februara) izvještava ban Drašković cara Maksimilijana i nadvojvodu Karla o pobjedi plemićkog oružja. Tako on javlja caru Maksimilijanu (Rački, VII., 211--212), da se njegov zamjenik Alapić »9.-og dana ovog mjeseca« kod Stubičkih Toplica sukobio s buntovnim seljacima i njih je »božjom pomoću« uništio vatrom i mačem kao izdajnike, »a također ih do današnjega dana ne prestaje kažnjavati, tako da neznam da je već itko više pod oružjem sakupljen, koji bi se javno usudio suprotstaviti ovoj vojsci Vašega Veličanstva, osim ako tko slučajno nešto skrovito u srcu ima i nešto sprema što se ne može znati. Nije mali broj ovih buntovnika poginuo, dok su nekolicina izmaknuli. Mnogi su također uhvaćeni, među kojima također nekoliko prvaka, koje sami kapetanima nazivahu. Od ovih će se pomoću svih zgodnih sredstava moći sve saznati: tko je začetnik tolike pobune bio i tko je u tako prekarni položaj doveo ovo kraljevstvo Vašega Veličanstva. Stoga nije potrebito, da Vaše Veličanstvo razmišlja o slanju četa ili o dru-

gim mjerama. To sam također pisao presvjetlom nadvojvodi, predragom bratu Vašeg Veličanstva.« Svoje pismo završava ovaj sluga božji slijedećim »kršćanskim« predlogom: »Jednoga između njih, zvanog Gubec beg, koga su nedavno proglasili za kralja, za primjer drugima ćemo okruniti željeznom i to usijanom krunom, ako Vaše Veličanstvo na to privoli ...«

Teško pobijeđenima

»Dok mi živimo i dok budemo s božjom milosti ovom državom vladali, uložit ćemo svoj razum, svoju snagu i svoje blago, da vas tako zlostavljamo, kako bi vaše ropstvo poslužilo kao opomena i primjer potomstvu ...«

Engleski kralj Rikard (1381.) seljacima iz Esexa.

Poslije ugušene bune gospoda su se stala nemilosrdno osvećivati seljacima. Upravo onako, kako je to Matija Gubec predvidio u svom govoru prije stubičke bitke. Propištala su pitoma zagorska sela od gospodskog bijesa, prema kome je bilo gotovo nedužno sve ono što su seljaci počinili za vrijeme bune. Plemstvo je željelo, da ognjem i mačem seljacima za u buduće ubije volju, da se buni protiv svojih gospodara. Seljaci su ubijani i zlostavljani gdje su uhvaćeni. Njihovi domovi su pljačkani i paljeni, žene i kćeri oskvrnjivane, ono jadne sirotinje razgrabljivano i uništavano. Držeći se načela: teško pobijeđenima! plemstvo u svojoj klasnoj mržnji i zaslijepljenosti nije uviđalo niti htjelo uvidjeti, da su upravo takvi postupci i nagnali seljake na bunu. Svojom svirepošću i krvološtvom, koje su osuđivali čak i neki trezveniji plemići, gospoda su tim stvarala nove uzroke za bunu, i da seljak nije bio previše zaplašen i utučen, on bi se vjerojatno i bio ponovno digao na oružje. Tragova takvom raspoloženju kod seljaštva nalazimo i u historijskim dokumentima. Čak su austrijski car Maksimilijan i njegov brat nadvojvoda Karlo bili prisiljeni, da interveniraju kod hrvatskog plemstva, da ne tjera seljake u zdvojnost, jer su se bojali, da će seljaci početi bježati Turcima, kao što se to doista i događalo. Evo što o tom piše Smičiklas u svojoj »Poviesti Hrvatske« (dio II., str. 69.):

»Kralj Maksimilijan dao je po svojih povjerenicih izpitivati i tegobe i krivine seljaka. Vidilo se, da je plemstvo previše gazilo jadnoga kmeta svoga, ali malo je to pomoglo preostalomu narodu. Hrvatska je ovom bunom izgubila mnogo hiljada junačkih desnica, kojih je krvavo trebala na obranu od Turaka. Još je više propalo radnih sila, koje bi bile obdjelavale ove krajeve Hrvatske, koji jošte od Turaka nisu bili orobljeni i opustošeni. Mnogi di-

elovi napučenoga jošte ostatka sada su pusti stali, dok se pomladkom puka opet podignu kmetske kolibice i izpune sela hrvatska. Poslje-dica je ovomu strašnomu ratu i ta bila, da se je puk izmed Save i Kupe, a i mnogi jednoselci plemići odlučili predati se Turkom, ili se pak kamo drugamo izseliti. Kralj morade umoliti bana, da se sve moguće učini, da se to nedogodi, jer do sada se još nikada nije dogodilo »i nečuveno je, veli kralj, da bi se hrvatski seljak Turčinu predavao ...«

Dakako, da su gospoda u prvom redu odlučila egzemplarno kazniti kolovođe bune i sve istaknutije seljačke prvake, koji su bili zatvoreni u tamnicama u Zagrebu, Beču, Ljubljani i Celju. Za sudbinu mnogih zarobljenih seljačkih prvaka ne znamo, jer nam se o njima nisu sačuvali nikakvi dokumenti, dok su neki bili izvedeni na sud i smaknuti, a neki opet kako izgleda smaknuti i bez suda. Među posljednjima je, po svemu sudeći, bio i vođa bune — Matija Gubec.

Kako smo rekli, on je zajedno s Andrijom Pasancem i još nekim seljačkim prvacima bio doveden u Zagreb. Biskup-ban Drašković predložio je kralju, da ga se kazni usijanom željeznom krunom, dakle istom onom kaznom, kojom su madžarski plemići prije šesdeset godina (1514.) kaznili vođu mađarske seljačke bune — Jurja Dožu. Ta je kazna na njemu doista i izvršena. O tom već citirani Istvánfi piše slijedeće: »Kad je najprije u prisutnosti Gubeca izvršena smrtna kazna nad Andrijom Pasancem, zapovjednikom u njegovoj vojsci, sam Gubec je potom užarenim klij eštima nemilosrdno kidan i željeznom krunom, i to usijanom, okrunjen, a najposlije na četiri dijela, poput razbojnika, rasječen, i tako ga je stigla zaslužena kazna za zločin i zlorabljeno kraljevsko ime ...« (Rački, VII, 217—218). Istvánfi još kaže, da je kažnjen tom kaznom, jer je još bilo na životu ljudi, koji su se »ne bez groze« sjećali Dožine bune, »koja je podignuta na propast plemstvu ...«

O tom krunisanju usijanom željeznom krunom piše i Valvasor (Rački, VII, 219): »... Tu su ga krunili usijanom željeznom krunom, kako i priliči takvom kralju«. Također i kapetan Josip Thurn u pismu kranjskim staležima od 16. februara 1573. (Rački, Starine, VII, 245) piše, da ga je taj čas izvjestio Stjepan Gregorijanec, »das man der Paurn gewesnen

Khayser und Künig am nächtverschinen Sontag zu Agram mit eysnen glüenden Cronnen gekhrönnt haben solle ...«

Po opće uvriježenom mišljenju to krunisanje Matije Gupca bilo je izvršeno na Markovom trgu (sada Trgu Stjepana Radića), gdje i danas postoji pet probušenih kamenova, na koje je tobože bilo postavljeno prijestolje za »seljačkoga kralja«. Na Markovom trgu (na uglu kuće br. 10) je također jedan reljef, koji navodno prikazuje Matiju Gupca. To mišljenje, da je Gubec krunisan i smaknut na Markovom trgu, izrazio je prvi Kukuljević u svojoj raspravi »Događaji Medvedgrada« (Arkiv, III, 70). On tu kaže: »Kad biaše i ovaj posljedni čin osvete svršen, vrati se vojska plemićka se slavjem u Zagreb, i povede sa sobom među ostalimi zarobljenici vezanoga Gubca i Pasanca. Kratkiem putem odsudiše im tu strahovitiem sudom. Znalo se je, da su seljaci Matiju Gupca razvikali za svoga kralja, s toga htjede sud, da taj još nevjenčani kralj, prije smrti krunom vjenčan bude. Na dan njegova pogublenja odvedoše ga na trg sv. Marka i postaviše ga vezana na stolac, na ono mjesto gdje još danas četiri (zapravo pet, op. M. D.) pločnasta kamena zabijena stoje. Poslje kako su ponajprie pred njegoviem očma Andriju Pasanca glavom pogubili, vjenčahu Gubca u ognju razbieljenom gvozdenom krunom, derahu ga usievaniem klieštama, odsjekoše mu zatiem vienčanu glavu i razciepaše njegovo tielo na četiri komada, te pobacaše ih na četiri strane svieta ...«

Klaić u svojoj »Povijesti Hrvata« (sv. III, 299) kaže još u vezi s tim krunisanjem: »Najnovija predaja dodaje još, da su Gubca prije krunisanja na Markovom trgu na zažareno željezno prijestolje posadili, a prijestolje da je bilo namješteno ondje, gdje se na rečenom trgu vidi i danas još pet bijelih, u sredini probušenih kamenih ploča ...«

Međutim Šišić ustaje protiv toga mišljenja, da je Gubec smaknut na Markovom trgu i da je prije smaknuća bio postavljen na užareno prijestolje. On se u svom stanovištu oslanja na kroničara Pethö-a (1570.—1629.), koji u svojoj madžarskim jezikom pisanoj kronici (Rövid magyar kronika. Beč, 1660.) pod godinom 1573. spominje najprije seljačku bunu i poraz seljaka kod Stubice, pa kaže da je Matija Gubec s mnogima drugima u Zagrebu užasnom smrću kažnjen, »jer su mu željeznu krunu, koju su u vatri jako ugrijali, tako vruću stavili na glavu i onda su ga po ulicama usijanim klij eštima čupali i konačno raščetvorivši ga pogubiše s njime još i više njih«. Šišić misli, da je Pethö to pisao po kazivanju oče-

vidaca, po svoj prilici svoga oca Ladislava, koji se spominje u onovremenim saborskim spisima, i da je zato ta verzija najvjerodostojnija. U vezi s tim piše on o smrti Matije Gupca (»Novosti«, uskršnji broj 1936.) slijedeće:

»Matija Gobec (On ga, kako već rekosmo, sistematski piše sa »Gobec«. Op. M. D.) doveden je u Zagreb na pokladnu (fašničku) nedjelju 15. februara. Ovaj je dan naumice izabran da se kivnom i zaplašenom građanstvu pruži zadovoljština naročitim »spektaklom«. Matiju Gopca prije svega kao bajagi »okruniše« krvnici nešto zagrijanom tobožnjom gvozdenom »krunom«, da se čvršće uhvati glave, onda ga uzeše vodati i vucarati po (gornjogradskim) ulicama, punima radoznala i opaka svijeta, koji ga je tobože pozdravljao poklikom »Ave rex rusticorum«, a u stvari krvavo mu se izrugivao kao »fašničkoj maškari«[32]). Ispred i oko Matije Gopca džipali

---

[32]) U svojoj besprimjernoj pokvarenosti, gospoda su i kasnije izvrgavala ruglu na najneukusniji način ne samo »seljačkog kralja« nego i seljake uopće. To najbolje pokazuje jedan pamflet iz godine 1713., koji je Šenoa objelodanio u 34. broju »Vienca« god. 1875. Donosimo taj pamflet zajedno s Šenoinim komentarom, koji zaista može služiti na čast autoru »Seljačke bune« (Op. M. D.):

Siromah Matija Gubec, prvi zatočnik čovječnosti, prvi mučenik ravnog prava svih u Hrvatskoj bez razlike ljudi, sigurno nije slutio, da će se zagorska gospoda 140 godina poslije užasne mu krunidbe na Markovom trgu njegovim imenom sramotno pošaliti. A ipak to učiniše ti feudalni carići, i nama, koji o Gubcu plemenitije mislimo, osta pamflet, valjda umotvor pijane gospodske skupštine, koji dosele nije priobćen bio hrvatskomu obćinstvu. Kako je opis karakterističan, priobćit ćemo ga dakako u hrvatskom prievodu, jer je izvor latinski. U našem muzeju ima listina od žuta papira, posve nalik na plemićki list. O listini visi na svilenoj modro-crveno-bijeloj vrpci u drvenoj kutiji pečat od crna voska; na pečatu vidiš u okviru od cvieća kladivo, zidarsku žlicu, trokut, dlieto i čekić. Napis ne da se više čitati. Čelo lista čita se fino izrađenim slovima: »Nos Mathias Gubecz«. Pismena pisana su ozgo zlatom, a dalje zelenim hrastovim liščem. Kao na svakom plemićkom listu nalazimo i tu nekakov grb. Na štitu stoji s desna hrast, a pod njim seljak, u sredi tri krmka a s lieva seljačka koliba, nad grbom stoji kučma kapa s dva volovska roga, a oko štita vidiš grablje, kosu, sjekiru, branu, bič, srp i kolo. Listina piše ovako:

Mi Matija Gubec, prvi izabrani car Nitkova, vazda pijan, sela Bune, Žitkovice, Novog Brda, Mraklina i Kraljevaca preslavni razbojnik, kao i Gornje i Donje Stubice i susjednih joj strana najglavniji bunitelj i varalica, napasnik mira i poštenja, a čovječnosti i uljudnosti najveći neprijatelj itd, dajemo ovim na znanje svima, kojima se dostoji, da smo uvažili molbu podnesenu od nekih vjernih naših Pijandura našoj Veleprostoti, premislivši i uvaživši ujedno prostotu, pijanstvo i druge osobite seljačke službe, kojima je vierni naš

su krvnici štipajući ga usijanim kliještima za tijelo, koje je bilo golo do pojasa. Najposlije odvukli su ga na obično stratište (negdje oko današnje »Streljane«) i ovdje rasjekli na četiri komada, kako su se kažnjavali u ono vrijeme buntovnici.

Ovo je historijska istina. Tek u XIX. stoljeću, poslije 1850. godine, lokalizovali su Zagrepčani ovaj strašni događaj na Markov trg i čak dometnuli, da je Matija Gobec posađen na »užareni prijesto« i onda »okrunjen razbijeljenom krunom«. Ali ovo pričanje ne samo da je u opreci s najstarijim izvorima, koji nas o tome krupnom historijskom događaju izvještavaju, nego je — logički uzevši — i fizički nemoguće. Svrha kazne naime bila je očito dugovremeno sadističko mučenje, i zato se i nije ni išlo za tim, da žrtva odmah svrši, što bi se, dabome, moralo zgoditi, da je

---

Nikola Miković već prije u raznih prilikah za našu kraljevinu, krunu i Veleprostotu zasluga steko i unapried ih sticati obećaje.

S tih dakle vrlina kao po vlastitoj našoj kraljevskoj dobroti i darežljivosti, kojom smo vikli po izgledu naših predšasnika kraljeva Nitkovije i Pijandurije, nagrađivati svakoga za naše pijano carstvo zaslužnoga, i pune čase prazniti revnoga, te poticati ga tim na veće revnovanje, odlučismo spomenutog Nikolu Mikovića kraljevskom svojom punovlasti i osobitom milosti dići iz dosadašnjeg stališa i primiti, pripisati i uvrstit u sbor pravih pijandura kraljevine vinske i priklopljenih joj strana, dozvoljavajuć i dopuštajuć po našem znanju i volji, da mogu on i njegovi baštinici u buduće za sva vremena vršiti sve lumparije, pijanke, i prostote, kako ih vršiti običavaju svi pravi i nedvojbeni vinske nam kraljevine nakićeni Pijandure na koj goder način ... Za dokaz njemu iskazane milosti, blagosti i darežljivosti naše, kao i njegova krmačtva, dajemo mu sliedeći grb (sliedi opis grba, kako je prije naznačeno).

Dano na kraljevskom našem gradu Novom Brdu, dne 14. mjeseca Havana g. 1713. kraljevstva našeg Nitkovije petdesete, Pijandurije pako petdeset i osme godine. Svjedoci pako pri tom bijahu uzvišene i previerne pijanice naše: Velemožni prostak Pijanić, uzvišeni šćetinjak Pijančević, poglaviti varalica Pijaković, i dični kradljivac Pijandurić, predšasnika naših Pijančevića i Pijakovićke sincvi i velikog kljuseta (Bucephali) unuci i nasljednici naši.

Matia Gubec — Ivan Čuk, kancelar

Što znači taj u Stubici nađeni list? Nam se čini, da to nije ruglo neposredno na Gubca napereno, pamfleti se pišu proti suvremenikom, Gubec zaglavio je g. 1573. a ovo je pisano g. 1713. Mi bi rekli, da je pijana zadruga otmene gospode — kakovih je mnogo bilo u našoj domovini za ono doba mraka i nerada — takve diplome izdavala svojim članovom rugajući se najprostijim načinom kukavcu seljaku, kao glupoj zvieri. Mi priobćiv taj svakako karakteristični pojav, pitamo, na čiji je obraz pao taj mraz. Na seljake nikako«.

A. Š.

Matiji Gopcu zaista stavljena na glavu, oko sljepočnica, razbijeljena kruna od gvožđa. Vucarenje Matije Gopca po zagrebačkim ulicama pretpostavlja u prvom redu pakosnu želju, da svjetina vidi na svoje oči mučenika i da mu se kao tobožnjem (pokladnom, fašničkom) seljačkom kralju naruga. Šta se pak tiče tobožnje »krune«, jedva može da bude sumnje, da je u tu svrhu uzeta obična od gvozdene debele žice spletena košara, kakova se stavlja stoki na gubicu da se ne grize, to jest: hrvatska su gospoda postupila s Matijom Gopcem baš onako, kao madžarska s Đurom Dozsom. U erdeljskom muzeju u Klužu (Kološvaru) čuva se i danas još »kruna Đure Dozsa«, a to je takova košara«.

Tako Šišić. Nema sumnje, da njegovo rezoniranje ima svoje logičko opravdanje, tim više što u izvornim dokumentima nema nigdje spomena o tome, da je Gubec »okrunjen« na Markovom trgu.[33]) Ne govori o tome ni Thurn ni Drašković, a ne nalazimo to ni u kasnijem prikazu Istvánfija i Valvasora. Ali još uvijek postoji mogućnost, da se stvar i drukčije odigrala. Napominjemo na koncu, da postoji i verzija, da je Gubec smaknut na t. zv. Zvijezdi blizu Mirogoja, koja se danas također i zove Gupčeva Zvijezda.

Nije bolja sudbina bila ni drugog seljačkog vođe — Ilija Gregorića. On je, kako smo to već prije iznijeli, uhvaćen pri pokušaju da pređe preko granice u Tursku zajedno sa svojim drugom Mihajlom Gušetićem. Obojica su na to otpremljena u Beč, gdje su bili ispitivani o svemu što je bilo u vezi s bunom, o njezinim uzrocima, o učesnicima i o njihovim ciljevima. Sačuvala su se tri zapisnika o saslušanju Ilije Gregorića (prvi od 11. aprila, drugi od 4. maja, a treći od 11. maja 1573.) i dva o saslušanju Mihajla Gušetića (prvi od 4. maja, a drugi od 11. maja 1573.). Mi smo se u našem dosadašnjem izlaganju služili tim zapisnicima, u koliko je god bilo potrebno za objašnjenje izvjesnih momenata u toku same bune. Na prvom saslušanju Gregorić je bio izveden pred povjerenstvo, koje su sačinjavali bečki

---

[33]) Što se tiče onih pet probušenih kamena, na kojima je navodno bilo postavljeno užareno prijestolje za »krunisanje« Matije Gupca, to nalazimo interesantno objašnjenje Josipa Horvata u »Jutarnjem Listu« od 17. februara 1936., u članku povodom izvedbe Bogovićeve tragedije »Matija Gubec« na zagrebačkom kazalištu. On piše: »Krunitba na Markovom trgu samo je lijepa legenda: onih pet kamena na Markovom trgu, navodne baze mučeničkog prijestolja, temelji su staroga Madoninog spomenika, koji je tek u drugoj polovici 19. vijeka uklonjen prigodom priprema za boravak Franje Josipa I. u Zagrebu — navodno zato, jer je na dnu spomenika bio isklesan hrvatski grb.«

gradski sudac Johann Huetstockher, podmaršal donjo-austrijski Bernhard Ritler i sudac Mihael Stünzl, te dva bečka građanina: Marko Resch i Hannsen Schlaher. Kao tumač je figurirao Matija Pičin, pisar sa slavonske granice. Na saslušanju mu je bilo postavljeno 26 pitanja, i to pitanja, koja su se odnosila na njega lično i na njegov predživot, zatim na uzroke, koji su ga potaknuli, da je digao bunu, na njegove saučesnike i podstrekače, da li je htio protjerati i uništiti vlasti i plemstvo, te uspostaviti svoju vladu, te sebe ili koga drugoga proglasiti kraljem, da li je i zašto je htio dokinuti daće, poreze i namete, koliko je dvoraca, kuća i trgovišta opljačkao i opustošio, da li je bio u dogovoru s Turcima, da li bi se borio protiv Turaka, da mu je uspjelo doći na vlast, koliko je plemića ili drugih lica, koja su mu se oprla, dao pogubiti, koliko je opljačkao novca i što je s njim učinio, da li ga je zakopao ili povjerio na čuvanje. Zatim je pitan glede onog plemića Rozalića iz Gradaca kod koga se sklonio za vrijeme bijega, te glede svoga druga Gušetića. Što je naročito interesantno i istovremeno karakteristično za ono doba, sud je pitao Gregorića, da li je on pomoću nekog čarobnog napitka skupio svoju vojsku. Taj pasus glasi doslovce: »Als Er, Gregoritsch, etliche Zu haubtleütthen bestölt, darundter ainer ain Schlosser, Paul Stercz genant, den er auf Khindtsperg unnd Herberg geschickht, gewesen, habe Er ainem ain truckh aus ainem Jerden Pecher geben, davon die alspaldt, ob sy gleich zuvor nit willen, oder Lust zu solcher aufruer gehabt, lust darczue bekhumen, unnd sich seinem, des Gregoric, willen underthanig gemacht haben: Was solches für ain tranckh gewesen, unnd wie es zuegericht, Wass khrafft es gehabt habe?« Na to pitanje odgovorio je Ilija Gregorić, da on nezna o nikakvom čarobnom napitku, kojim bi se nekoga pokrenulo na bunu, a seljaci su mu sami dobrovoljno dolazili (»Er wisse von kainen sonderbarren Trunkh, dardurch er Jemandts zu solicher aufruer bewegt haben sole. nichte; dann Gott sol Ime in sein Reich nit helffen, wo Er das wenigist zu dergleichen sachen künne; Sy seyen alle selbst guetwillig zu Ime khomen«). Na koncu je pitan, da li je bio u sporazumu s Hrvatima u ovoj zemlji. (Nije jasno, da li se to pitanje odnosi na Hrvate u t. zv. Hrvatskoj, t. j. južno od Save, ili misli na hrvatske doseljenike u austrijskim zemljama, Štajerskoj i Kranjskoj. Op. M. D.)

Gregorić je saslušavan najprije na »lijep način« (»mit guete«), a zatim je stavljen na muke (»dann

auch Peindlich«). Bio je dosta iskren i svoju ulogu nije zatajio. Na pitanja je odgovarao jasno i otvoreno. Priznao je, da je bio vođa bune, imenovao je također neke seljačke kapetane, porekao je odlučno da su Gupca proglasili za kralja, porekao je također pljačku i palež, kao uzrok bune je naveo zvjerstva Franje Tahija i ostale gospode. Na drugom saslušanju bio je pitan glede Gupca, uskoka Nožine, zatim tko je ubio kapetana Daniela Lasera (koji je, kako znamo, pao za vrijeme borbe u Krškom), te napokon glede veza s Gregorijancem i da li ga je ovaj huškao na bunu. O svemu tome smo već prije iznijeli, pa nema potrebe, da se na to ponovno osvrćemo. Na trećem saslušanju bio je stavljen na teške muke, našto je plačnim glasom izjavio, da on zna da će umrijeti, pa da stoga neće ništa zatajiti. Tad je iskazao, kako su ga seljaci izabrali za vođu, kako su mu došli Gubec, Pasanec i Bistrić sa još pedeset seljaka iz Stubice i on im se morao zakleti, da će s njima raditi. Po njihovom nalogu on je i krenuo u slovenske krajeve. Na tom saslušanju, danom pod najtežim mukama, Gregorić je iznio imena još nekih lica, koja su podržavala vezu s buntovnicima tako brdovečkog župnika, u čijoj su se kući buntovnici sastajali, zatim je spomenuo susjedgradskog suca Ivana Horvata i još neke prvake, ali je ipak nastojao svakoga da odtereti koliko je to više mogao.

Mihajlu Gušetiću bila su najprije postavljena 32 pitanja, uglavnom ista ona koja su bila postavljena i Iliji Gregoriću. On je dosta teretio druge, a za sebe je rekao da je batinama bio prisiljen da se pridruži buntovnicama. Uglavnom se držao dosta slabo. Inače ga je i Gregorić nastojao što više odteretiti i preuzeti krivicu na sebe.

U Beču su Gregorić i Gušetić zadržani preko godinu dana, dok 1. juna 1574. ne javlja car Maksimilijan banu Draškoviću, da će mu ih obojicu poslati, da budu kažnjeni tamo, gdje su kaznu i zaslužili (Rački, VII, 247). 19. novembra 1574. pita Maksimilijan bana Draškovića, da li su i kako su kažnjeni Gregorić i Gušetić i njihovi ortaci (Rački, VII, 320). U decembru 1574. javlja Drašković caru Maksimilijanu, da je Iliju Gregorića dao pogubiti (Klaić, III, 300). Gušetiću je izgleda, baš radi njegovog držanja na sudu, a i radi toga što je sam Gregorić preuzeo na sebe svu krivicu, pošteđen život. Tim više što se i sam Drašković zauzeo za njega. Drašković se zauzeo također i za Gupčeve drugove Vinka Lepoića i Nikolu Pozepca, jer su se oni navodno pod silu pridružili buntovnicima. Međutim izgleda, da su se

oni kukavno ponijeli u bitci kod Stubičkih Toplica, i da su kasnije teretili druge seljake, pa da je to razlog Draškovićevom zauzimanju za njih.

Krištof Gall, upravitelj Brežica, zarobio je Ilijinog brata Šimuna, i kad mu je ovaj iznio sav bratov ratni plan, kojega smo mi prije prikazali, tad ga je dao smaknuti (R a č k i, VII, 236. i 264.).

Mnogo seljaka bilo je zarobljeno poslije bitke kod Krškoga, Kerestinca i Sv. Petra pod Kunšpergom, pa su odvedeni u Zagreb, Ljubljanu i Celje. Stjepan Gregorijanec je uhvatio seljačke kapetane Matiju Bistrića i Ivana Svrača, pa ih je poslao kapetanu Thurnu u Kostanjevicu, koji ih je preslušao i poslao u Ljubljanu. Gregorijanec je kasnije od Thurna tražio, da mu povrati ovu dvojicu, jer ih je trebao za svoju obranu, pošto je bio optuživan, da je huškao seljake na pobunu. Međutim Thurn mu ih nije povratio. U L j u b l j a n i s u i B i s t r i ć i S v r a č b i l i s t a v l j e n i n a m u k e i ispitivani o buni, jer se pretpostavljalo da oni mnogo znadu. Bistrić je dao dosta opsežan iskaz, naročito o pohodu na Krško. Svrač je opet imenovao mnoge seljačke prvake, a dao je također i poznati iskaz o revolucionarnoj seljačkoj vladi u Stubici, kao i izjavu o ciljevima buntovnika. Njegov je iskaz uopće jedan od najznačajnijih za historiju seljačke bune.

U ljubljanskom zatvoru još su bili od istaknutih učesnika u buni slijedeći seljački prvaci: Grgur Drvodelić, Mikula Bartolić, Matko Turčić, Andre Vlašić, Mikula Spiller, Juraj Vrančić, uskok Marko Nožina, Grgur Pavliša, Gašpar Bendeković, Mihajlo Solinković, Valentin Pikac, Matija Gulić, Ivan Tacman, Pavao Virković, Ivan Marković, Jurko Hošević, Karlo Maršanić, Jurko Geržačić, Luka Sumarić, Ladislav Trenčić, Stjepan Stobenčić, Fabijan Primpši, Štefan Bokičić, Ulrik Vernak, Lovro Tacman, Ivan Garbec, Luka Duloš, Stjepan Saferić, Luka Lebeč, Ivan Pikac, Benedikt Šimunković, Krištof Tišić, Nikola Krabot, Lovro Marković, Voltun Tolnac, Lorenc Felster, Juraj Molko, Andre Glović, Pefl Kopel i Mihael Knežnić. S v i s u o n i u g l a v n o m b i l i m u č e n i i i s p i t i v a n i o b u n i. Na saslušanju su poricali sve i dokazivali svoju nevinost, pa se od njih nije moglo saznati ništa važnije. Grgur Drvodelić je bio okrivljen, da je u Krškom ubio kapetana Daniela Lasera, ali se ovaj branio da ga on nije ubio, nego da ga je ubio neki Nikola iz Brdovca. M a t k o T u r č i ć j e i z j a v i o, d a s u o n i h t j e l i u s p o s t a v i t i c a r s k u p r a v d u i d a j e z a t o b u n a p o č e l a. Marko Nožina priznaje da je bio sa seljacima pod Cesargradom, ali da je išao radi

svoga sina, pa da su ga tom prilikom seljaci zarobili i prisilili, da im se pridruži. Inače seljaci nisu gotovo ništa konkretnije priznavali, pa su kranjski staleži bili nezadovoljni i obratili su se 17. februara pismom na Krištofa Galla, upravitelja Celja, zamolivši ga da on ispita one seljake, koji su bili zatvoreni u Celju, da li oni što znaju o seljacima, koji su bili zatvoreni u Ljubljani. 21. februara dobili su odgovor, u kome je stajalo, da su svi seljaci, zatvoreni u Celju, bili ispitani o onima u Ljubljani, ali da nitko ništa o njima nezna. Jedino je neki Ladislav Trenčić iskazao, da pozna Nikolu Bartolića, Grgura Drvodelića i Ivana Turkovića, i da su oni sudjelovali u bitci kod Krškoga (Rački, VII, 262). Kranjski staleži su se obratili (24. februara) i na suca i vijeće grada Zagreba, a barun Eck na bana Draškovića (25. februara), s molbom da se ispitaju seljaci zatvoreni u Zagrebu glede onih što su zatvoreni u Ljubljani, a naročito o Ivanu Svraču i Matiji Bistriću (Rački, VII, 271—272). Ban Drašković je na ovo pismo odgovorio 3. marta iz Hrgovića (Rački, VII, 282), gdje se nalazio poslom oko granice. U pismu javlja, da još nije dospio ispitati utamničene kmetove, nego da je o njima obavjestio kralja. Na muke ih neće stavljati, dok ne stigne za to od kralja odobrenje. Dosad, kaže on, nisu htjeli ništa da priznaju ni na blage ni na oštre riječi. Čim stigne od kralja pismo i čim budu ponovno preslušani, on će javiti sve što je od njih saznao.

14. marta je Drašković ponovno pisao kralju, izjavivši da bi se već bilo dovršilo preslušavanje seljaka, da je u Zagreb došao Auersperg ili koji drugi komesar. Moli kralja, ako želi, da se seljaci preslušaju, da pošalje Auersperga ili koga drugoga (Rački, VII, 292 do 293).

Kranjska vlada je međutim bila završila preslušavanje seljaka u Ljubljani i o tom je poslala izvještaj nadvojvodi Karlu u Graz. On joj je na to odgovorio 8. maja (Rački, VII, 301). U pismu kaže, da se iz poslanog mu izvještaja uvjerio, da seljaci Nikola Bartolić, Andrija Vlašić i Juraj Vrančić nisu krivi, pa naređuje da se puste na slobodu. Što se tiče Marka Nožine, Jakova Fratrića i Ivana Svrača on ih prepušta vladi da im ona sudi po zasluzbi.

Međutim koncem maja uspjelo je sedmorici zatvorenih seljaka da pobjegnu iz ljubljanskog zatvora. Nezna se koji su to bili, ali lako je moguće, da su bili Nožina, Svrač, Fratrić i drugovi. Kad je nadvojvoda Karlo saznao za taj bijeg, naredio je kranjskom zemalj-

skom kapetanu, barunu Ecku, da smjesta dade zatvoriti tamničara i sve čuvare, koji su bili na straži kod zatvorenih, pa da s njima čeka na daljnje odredbe (Rački, VII, 306).

U Celju je bio zatvoren 41 seljak, većinom zarobljenici u bitci kod sv. Petra pod Kunšpergom, zajedno s jednim kapetanom (vjerovatno se radi o bravaru Pavlu Štercu). Svi su oni, osim kapetana, koji je sigurno u Celju smaknut, nakon preslušanja poslani 22. februara u Graz nadvojvodi Karlu. Njihova je sudbina nepoznata.

Također je nepoznata sudbina onih seljaka, koji su nakon bitke kod Kerestinca, Mokrica i Stubice bili zarobljeni i odvedeni u Zagreb.

Neke seljake su pohvatali pojedini plemići i njihove sluge. Tako su n. pr. sluge Vilima Lamberga uhvatili osam seljaka, koje je Lamberg na zahtjev kranjske vlade poslao u Ljubljanu. Isto tako su nakon bitke kod Krškoga podanici Vuka Thurna i Valvesora uhvatili trojicu seljaka, među njima kapetana Šajnovića. Kad su oni svezani dovedeni u jednu kulu, da ih tamo zatvore, pristupio je jedan Thurnov seljak, kome je sin poginuo za vrijeme bune, i udario Šajnovića triput nožem u tijelo (Rački VII, 209).

Što se tiče ukupnog broja žrtava seljačke bune, tu nemamo točnih podataka. Tako na primjer Krsto Winkler, tridesetnik na slavonsko - štajerskoj međi, kaže da je u samoj bitci kod Stubičkih Toplica poginulo oko 5.000 seljaka (Klaić, III, 298). Ta će brojka biti svakako pretjerana, jer se u pismu cara Maksimilijana ostrogonskom nadbiskupu Vrančiću govori, da je u toku čitave bune palo oko 4.000 seljaka (Rački, VII, 276). Klaić opet na jednom drugom mjestu kaže, da je za seljačke bune izginulo najmanje 6.000 ljudi.« U krajevima, gdje je bilo sijelo bune, ostala su brojna kmetska selišta pusta, razvaljena ili spaljena. Iz popisa ratne daće za godinu 1573. doznajemo, da je u samoj gospoštiji Doljnje Stubice bilo te godine spaljenih, opustošenih i oplijenjenih dimova 45, a posve uništenih 25. U gospoštiji Susjedgrada nabrojili su osiromašenih, poharanih i spaljenih dimova 87« (Klaić, III, 300—301).

Međutim gospodi sve to nije bilo dosta, već su poslije ugušene bune stali još bezdušnije postupati sa seljacima. U tim okrutnostima naročito se isticala banica Erdedi. Ona je tako okrutno kažnjavala svoje kmetove, da su se ovi skoro po-

novno digli na bunu. A s njima su već počeli da šuruju i kmetovi iz susjedne Kranjske. To su uočili štajerski staleži, pa su skrenuli na to pažnju nadvojvodi Karlu pismom od 13. novembra 1573. Ovaj je odmah sutradan naložio kranjskom zemaljskom kapetanu, da pripazi na sumnjivo držanje hrvatskih i kranjskih kmetova, da poduzme sve mjere protiv eventualne pobune i da ga o svemu obavjesti (Rački, VII, 315). 21. novembra primio je kranjski zemaljski kapetan i vrhovni zapovjednik hrvatske granice Herbart Auersperg naređenje od cara Maksimilijana, da pazi na baničine kmetove, i da se u slučaju potrebe stavi u vezu s banom Draškovićem i vrhovnim zapovjednikom slavonske granice Vidom Haleckom. 23. novembra dobio je Auersperg ponovno naređenje, da upozori banicu neka prestane sa prekomjernim tiraniziranjem svojih kmetova, jer će inače kralj od nje tražiti da plati svu štetu, koja bi nastala od eventualne nove bune. Auersperg je isti dan za svaki slučaj javio kranjskim staležima, da budu spremni s pučkim ustankom, a isto tako da bude Mori Matijaš spreman sa svojim strijelcima. Također je naložio kapetanu Thurnu, da ponovno sabere svoje uskoke (Rački, VII, 316).

5. decembra 1573. javljaju kranjski staleži nadvojvodi Karlu, da su poslali bihaćkog kapetana Sebastijana Lamberga u Slavoniju, da ispita raspoloženje baničinih kmetova, pa ih je on izvijestio, da su kmetovi doista buntovno raspoloženi, i to iz razloga. što se s njima vrlo okrutno postupa. Kmetovi su izjavljivali, da se ne bi nikad bunili, kad bi banica s njima postupala po staroj pravici. Ovako su oni morali da pet tjedana neprekidno oru njezino polje, a kroz čitavo to vrijeme nisu mogli ni kući otići. Za čitavo vrijeme oranja nije im dala ni jesti, nego su morali jesti ono što su donijeli od kuće. Banica im silom uzima vino, stoku i sve što imaju. Ona ih sili da joj svaki mjesec daju daće i idu na kuluk, tako da ne dospiju za sebe ništa uraditi. Kmetovi su izjavljivali da to više ne mogu izdržati. Zato kranjski staleži mole nadvojvodu, da bi poradio kod cara, kako bi se učinio kraj okrutnom postupku slavonskih staleža protiv njihovih kmetova, jer se bojati nove pobune (Rački, VII, 316—317).

Nisu ni ostali postupali bolje sa seljacima. Tako barun Ungnad u pismu štajerskim staležima od 25. februara optužuje Tahija, da je ponovno počeo strahovati (Rački, VII, 275). Isto tako go-

spoda Ratkaj i Dorneberg »*nekršćanski pljačkaju« siromašne ljude u slovenskoj zemlji. »U haračenju natkriljuju samog Turčina.*« (*Rački*, VII, 232, 233, 239). I zato Ungnad piše, *da ne vjeruje, da ih bog zato neće kazniti* (*Rački*, VII, 275).

Ali sve je natkrilio Matija Keglević. Poslije bitke kod Stubičkih Toplica Keglević se stao osvećivati ne samo seljacima, nego i onim zagorskim plemićima, koji su mu bili lični neprijatelji, a u prvom redu braći Sekelj i njihovim prijateljima. Već smo prije iznijeli, kako su braća Sekelj iskoristili seljačku pobunu, pa su napali i uništili Keglevićev grad Šabac. Poslije pobjede kod Stubičkih Toplica Keglević je sa svojom vojskom, »s razvijenim barjacima i uz zaglušnu jeku truba« stao navaljivati na gradove i dvorce nekih zagorskih plemića, svojih neprijatelja: Sekelja, Zaboka, Pernara, Drenovečkih, Patačića, Zolotnika, Murkocija, Zuhara i t. d. Pridružio mu se i brat Šimun, koji je, kako znamo bio, jedno vrijeme od seljaka opsjednut u svom gradu Loboru. Poharali su sve do čega su došli. *Provaljivali su u seljačke kuće i tamo uništavali vrata, peći, ormare i ostalo pokućstvo, odvodili su blago, odnosili žito i ostale pokretne stvari, vino pili i prolijevali.* Jednom riječi uništavali sve do čega su došli. Zato su se protiv Keglevića digle tužbe sa svih strana, dakako iz redova samog plemstva, jer se seljak nije usudio uopće da kome žali. U tužbi su zagorski plemići optuživali Keglevića, da je počinio više štete nego Turci. Kakovi su odnosi bili, vidi se iz toga što su mnogi manji zagorski plemići namjeravali da isele iz zemlje. Međutim Keglević je bio veoma moćan, pa mu ni ban nije mogao ništa i dugo je vremena trebalo, dok je intervencijom kraljevom nekako došlo do primirja. Keglević je svoje protivnike optužio, da su bili u vezi s pobunjenim seljacima. Naročito je optuživao braću Sekelj, da su pobunjenim kmetovima davali hranu i potrebne stvari. A poslije boja kod Stubice, da bi se opravdali, oni su iz topova pucali na seljake, koji su u masama bježali kraj njihovog grada Krapina. Međutim, on kaže, da ti topovi nisu bili napunjeni kuglama, nego zemljom i slamom (*Rački*, VII, 279—282, 306 do 314).

A sad na koncu da se još osvrnemo na glavnog uzročnika bune — zloglasnog Tahija. Kad je buna ugušena još nije bio riješen spor između njega i Heningovaca. U drugoj polovici 1573. poslao je kralj Maksimilijan bana Draškovića u Susjedgrad, da izmiri Tahija s Heningovcima. Tahi je bio odsutan negdje u Štajerskoj, pa je Draško-

vić pozvao njegove sinove i Heningovce i saopćio im kraljevu želju. Obje stranke su svaljivale krivnju jedna na drugu, našto je Drašković naredio da podnesu pismeno svoje žalbe. Stjepan Gregorijanec je to i učinio, pa je već treći dan podnio banu zahtjeve Heningovaca. Kad se Tahi vratio podnio je i on svoju žalbu, koju je Drašković poslao kralju. Ban je istovremeno nagovarao Tahija, da svoj dio proda Heningovcima, ali on nije htio ni da čuje za to, izjavivši da to neće nikad učiniti, makar izgubio i imanje i novac. 6. septembra 1573. piše on kralju iz Susjedgrada, među ostalim i slijedeće: »Napokon i pokojno carsko veličanstvo kao i vaše veličanstvo davalo mi je u mojoj mladosti i zdravom vijeku plaću za moju službu i poslove. Sada sam lišen snage, nogu i ruku ... Molim stoga prepokorno vaše veličanstvo, neka po prirodnoj milosti zapovjedi vrhovnomu tridesetničaru kraljevine Slavonije, da mi svake godine, dokle živim, izplaćuje i izbroji po tisuću rajnskih forinti ... Očekujem od vašega veličanstva milostivi odgovor«. Ali Tahi jamačno nije dočekao odgovor, a kamoli zatraženu mirovinu. Neposredno iza toga je umro (vjerojatno 3. oktobra), te su ga djeca sahranila u župnoj crkvi sv. Trojstva u Doljnoj Stubici, uz ženu mu Jelenu, rođenu kneginju Zrinski. Poslije mu je netko na grobnici podigao spomenik od kamena s likom, koji bi morao prikazivati njega sama. Značajno je, da se tom prigodom nije više znalo točno i za dan, kad je umro, jer je na kamenu uklesan kao dan smrti 4. septembra 1573. Kad navali mnogo puka u crkvu, kamen se znoji i voda curkom curi sa spomenika. Puk naklapa, da je to smrtni znoj seljačkoga krvnika Franje Taha« (Klaić, III, 300).

Spor između Tahijeve djece i Heningovaca završen je tek godine 1584. Te godine su Heningovci kupili od potomaka Tahijevih za svotu od 44.000 forinti njihov dio susjedgradskog i stubičkog imanja (Kukuljević, Susedgrad, str. 7.). Tim je bio završen ovaj dugotrajni spor, koji iako nije bio uzrok seljačke bune, bio je ipak njezin neposredni povod.

Savremeni kroničar Antun Vramec registrirao je posve kratko i suhoparno seljačku bunu: »1573. Kmeti na Slovenieh vstali i zdignuli su se proti svoje gospode i plemenitim ljudem, kotere posekoše, obesiše, pomoriše i ostale na pokornost dopelaše«.

Žrtve, koje nisu bile uzaludne

»Sudbina je dobrih, skakati u ponore vremena i svojim ih leševima zatrpavati. A leševi su njihovi ko sjeme čudotvorno, iz koga divno cvijeće narodne slobode niče, pupa i svijetom plodove baca . . .«

Jedan njemački pjesnik

Seljačka buna je potrajala svega nekih dvanaest dana. Ona je ugušena, jer je morala biti ugušena. U prvom redu radi tehničke premoći plemićke vojske. Seljačka vojska, ma da brojno jača od plemićke, bila je neuobličena masa, koja se u svakom ozbiljnijem sukobu s regularnim trupama morala raspršiti.

O samom broju učesnika u buni kružile su najfantastičnije vijesti. Tako na pr. Cristoph Prunner u pismu štajerskom zemaljskom kapetanu od 6. februara 1573. piše, da sami buntovnici tvrde, da ih ima 60.000 (Rački, VII, 186). U izvještaju Hansa Geldricha iz Sevnice od 4. februara 1573. govori se opet o preko 40.000 buntovnika (Rački, VII, 176). Valvasor govori od 20.000 buntovnika (Rački, VII, 218), dok Ivan Liszthy u pismu ostrogonskom nadbiskupu Antunu Vrančiću od 28. februara 1573. iz Beča govori o 16.000 (Rački VII, 278). Također se i u jednoj okružnici štajerskih staleža od 5. februara 1573. govori o 16.000 buntovnika (Rački, VII, 181). Nesumnjivo je teško ustanoviti i približno točan broj učesnika, ali je sigurno taj broj bio daleko skromniji, nego što su to gospoda u svom pretjeranom strahu vidila, prema onoj narodnoj: »U strahu su velike oči...« Ali i od ovog na vjerojatnost svedenog broja, još je daleko manji broj onih, koji su stvarno učestvovali u samim borbama. Treba naime imati u vidu, da je među pobunjenicima bilo i kojekakvog ološa, kome je bilo do pljačke, a ne do borbe za opća seljačka prava. To je neminovna pojava u ovakovim pokretima. Isto tako ima nešto točnosti i u obranama nekih seljaka na sudu, da su bili prisiljeni, da se priključe buntovnicima. Ovaki na silu »revolucioneri« iskoristili su prvu priliku, da pobjegnu i da se sakriju. Također je bilo dosta znatiželjnog svijeta, koji se priključivao iz radoznalosti ili iz želje za pustolovinama. Kad se sve to ima u vidu, onda se i stvarni broj iskrenih i poštenih seljačkih boraca, na koje se sa sigurnošću

moglo računati u sudaru s plemićkom vojskom, reducira na mnogo skromniji iznos. Može se gotovo reći, da broj aktivnih boraca na seljačkoj strani nije bio mnogo veći od broja vojnika na strani gospode. Dakle, brojčana nadmoć seljačke vojske nije bila tolika, da bi mogla bar približno nadoknaditi njezinu slabu organizaciju, nikakvu disciplinu i više nego jadno naoružanje.

Što se tiče tehničkih prednosti plemićke vojske, tu je relacija bila još daleko nepovoljnija za seljake. U prvom redu plemstvo je imalo konjaništvo, koje je u ono doba i obzirom na tadašnju ratnu tehniku, bilo od odlučujuće važnosti. Treba znati, da su seljaci bili uglavnom oboružani raznim tupim i hladnim oružjem: sjekirama, kosama, motikama, kopljima, kojekakvim kijačama, rjeđe sabljama i tek sa vrlo malim brojem pušaka. Topova vjerovatno nisu ni imali, to su bar poricali na sudu Gregorić, Matija Bistrić, uskok Nožina i Matko Turčić. S takvim oružjem teško se bilo suprotstaviti bijesnom naletu oklopljenog plemićkog konjaništva. A u proganjanju raspršenih seljaka, to je konjaništvo bilo upravo bjesomučno i klalo je sve, što mu je došlo pod mač. Zatim su se u redovima plemićke vojske nalazili iskusni strijelci, koji su seljake mogli tući na veću udaljenost, tako da seljaci nisu mogli ni iskoristiti svoje oružje. Onda dolaze krvoločni uskoci, profesionalni ratnici, kojima je klanje bio zanat. Pa onda haramije, povučene sa turske granice, prepečeni u ratovanju stalnim vojevanjem s Turcima. Jednom riječi bila je to vojska, koja se mogla da mjeri s daleko nadmoćnijim brojem pobunjenih seljaka. Ali sve da su seljaci i uspjeli da potuku plemićku vojsku, onda je još uvijek tu bila carska vojska, koja je čuvala granicu i koja uopće nije bila upotrebljavana za ugušivanje bune. Isto tako nije bila upotrebljavana ni momčad pučkog ustanka u slovenskim i alpskim zemljama, pa ni najamničke njemačke čete. Ukratko, seljačka buna u tadašnjem odnosu snaga nije mogla uspjeti, sve da su seljaci i izvojevali bitku kod Stubičkih Toplica, pa da su čak zauzeli i Zagreb. Oni su možda mogli zadati više jada gospodi, ali konačni uspjeh nisu mogli postići, sve da je kod njih bilo i više organizovanosti, svijesti, discipline i boljeg naoružanja.

Uz to treba imati u vidu, da je buna izbila u najgore doba godine: usred zime. Slabo odjeveno seljaštvo nije moglo s uspjehom odolijevati hladnoći, pa je bilo teško i održati seljake na okupu. I redovna vojska nije zimi sposobna za operacije većeg stila, a otkud će to da budu na brzu ruku improvizirane se-

ljačke gomile. Zima je svakako mnogo pridonijela slamanju seljačke otpornosti.

Ne manju ulogu u ugušivanju bune igrala je i dobro razvijena obavještajna služba na strani gospode, te njihova špijunaža u seljačkim redovima. Kao uvijek i tada se našlo ljudi, koji su za Judine srebrenjake izdavali svoju braću. Gospoda su se također uspješno služila i provokacijama, kao što to pokazuje onaj slučaj u Planini, kad se vojska bravara Pavla Šterca razbježala na tendenciozno proturenu vijest sa strane gospode o provali Turaka. Seljačke mase su lako uzbudljive na ovake panične vijesti, pa ih je onda teško umiriti i razuvjeriti. A gospoda su svjesno i proračunato operirala s takvim i sličnim smicalicama, da bi izazvali demoralizaciju u seljačkim redovima, što im je, kako vidimo, i uspijevalo. Svakako te momente treba uzeti u obzir kod ocjenjivanja uzroka vojničkog sloma seljačke bune.

Ali seljačka buna je i historijski bila osuđena na neuspjeh. Ona je u svojim krajnjim konzekvencama bila uperena protiv feudalizma kao društvenog sistema, a to je za ono vrijeme bio preuranjen pothvat. Kad imamo u vidu, da će tek velika francuska revolucija izbaciti one parole, za koje su se hrvatski seljaci borili 220 godina prije toga, onda nam postaje jasna sva veličina, ali i utopija zagorskih »puntara«.

Program seljačkih revolucionera iz 1573. god. najjasnije je formulisao zarobljeni seljački kapetan Ivan Svrač pred sudom u Ljubljani. On je na saslušanju od 25. februara 1573. izjavio, da je njihova namjera bila da dokinu daće i namete, da odstrane gospodu i da u Zagrebu osnuju svoju vladu, koja bi ubirala poreze i starala se za obranu granice, jer se gospoda i onako ne brinu za granicu. Taj pasus iz zapisnika o saslušanju glasi doslovno: »Ir Fürnemmen ist gewest die Aufschlg, Däcz und anndere Aufschlagen abczuthuen, und sich mit den herren, so wider Sie waren, zuschlagen. Ist auch geredt worden, wo Sie die herrn uberwunden hetten, so wollten Sie zu Agram ain Khaysserliche stell aufrichten; die gefell, Zins und Steuer selbst ainfordern unnd die Graniczen selbst versorgen. Dan die herrn fragen umb die Graniczen nichts« (Rački VII, 274).

U toj izjavi sadržana je ideja o suverenoj vlasti se-

ljačkog naroda. Seljački narod odstranjuje gospodu, konkretno tadašnje vladajuće feudalne staleže, i uspostavlja svoju vladu, koja će onda ubirati daće i poreze, dakako od svih podjednako, i brinuti se za obranu svoje seljačke domovine. Narod preuzima svoju sudbinu u svoje ruke, uvodi demokratizaciju državnih tereta, dokida eksploatisanje ogromne većine naroda sa strane neznatnog broja pripadnika privilegisanih klasa i brine se za kolektivnu obranu granica svoje domovine. Kad taj seljak kaže, da se gospoda i onako ne brinu za obranu granica, onda on tu ima potpuno pravo, jer je svaki feudalac imao u vidu prvenstveno svoje lične interese, i ako su mu tu interesi diktirali, on je paktirao i s najvećim neprijateljem svoje domovine. Vidjeli smo to naročito za vrijeme borba između Habsburgovaca i Ivana Zapolje, kad je Zapoljin pristaša, zagrebački biskup Šimun Erdedi, pribijao na vratima prvostolne crkve u Zagrebu, pisma sultana Sulejmana (Smičiklas, II, 21). Samo je seljak mogao iskreno i predano dabrani svoju domovinu, ali tek onda kad ta domovina uistinu bude njegova, kad mu ona bude pružala zaštitu njegovih prava i njegovih životnih potreba. Svakako bi ta obrana bila efikasnija od od one, koju su pružale najamničke čete njemačkih plaćenika i silom natjeravani stanovnici pograničnih krajeva. Infamna je stoga i pomisao, da bi hrvatski seljak bio paktirao s Turcima, kako su mu to podmetala gospoda, iako je ne rijetko bio prisiljen da bježi u Tursku pred bijesom svojih »čuvara« i »branitelja«.

Za dalekovidnost seljačkih revolucionera značajna je također njihova ideja, da prodru do mora, dokinu carine i mitnice, i otvore slobodan put trgovini. O tom prodoru do mora dao je izjavu brat Ilije Gregorica, Šimun, na saslušanju pred upraviteljem Brežica Krištofom Gallom, koji ga je uhvatio i nakon saslušanja dao smaknuti (Rački, VII, 264).

Treba znati da su carine i maltarine bile i tada prava pokora za seljake. One su uopće bile veliko zlo feudalnog vremena, jer su onemogućivale svaku trgovinu, čime je seljak bio uveliko pogođen. Već smo prije, u poglavlju o položaju hrvatskog seljaštva, iznijeli kako se tridesetina ubirala ne samo od strane robe, nego i od onih proizvoda, koje je seljak donosio na tržište. Čitava je zemlja bila posijana takvim mitnicama i tridesetnicama. Zato su i tridesetari

bili strahovito omraženi u narodu, koji je ne rijetko sav svoj bijes na njima iskaljivao. Ista pojava koju vidimo i kasnije u francuskoj revoluciji, kad su seljaci spaljivali mitnice i ubijali carinike. U tom smislu ima se shvatiti ona izjava o dokidanju carina i mitnica i otvaranju puta trgovini do mora. Lijepo to tumači Ante Radić u jednom svom članku o seljačkoj buni (»Dom«, g. 1900.). On kaže:

»Iz istrage se vidi, da su umni i pametni seljaci prije tri stotine godina mislili na velike stvari. Oni su htjeli otvoriti put hrvatskoj trgovini na more, pa su zato htjeli ukinuti sve carine i maltarine. Te su carine i maltarine bile na putu hrvatskoj trgovini — ali su kralju i gospodi nosile veliki dohodak. Jednom riječju: hrvatski su seljaci već onda htjeli ono, što se je dogodilo 1848. godine, t. j. da se ukine tlaka. A htjeli su i više i bolje, htjeli su Hrvatu povratiti njegovo more, koje otvara put po širokom svijetu. Barem nekoji među njima su znali, da narod bez mora ne može napredovati. A da im je pošlo za rukom, što su htjeli, sigurno bi danas drugačije bilo na Rijeci i u hrvatskom primorju«.

Iz ovakih i sličnih izjava, kao i iz prikaza bune sa strane seljačkih protivnika, vide se po prilici konture jedne koncepcije, koju su seljaci imali u vidu, kad su ustali na oružje. Nema sumnje, da su i čisto etički momenti (kao n. pr. revolt radi oskvrnjivanja seljačkih žena i djevojaka sa strane plemića) utjecali na buntovno raspoloženje seljaka, ali je svakako pretjerano reći, da su oni igrali odlučujuću ulogu. Seljaci su u prvom redu išli za ukidanjem raznih feudalnih tereta, daća, nameta, kuluka i podavanja, što ih je najviše pogađalo. Pošto su uvidjeli, da od nikoga, pa ni od cara ne mogu očekivati »pravdu«, to su ustali protiv sve gospode, s kojom su htjeli radikalno obračunati. Međutim seljaci su u svojim postupcima bili daleko blaži, nego u svojim izjavama. Činjenica je, da su seljaci bili i suviše obazrivi prema svojim protivnicima, što ovi nisu pokazali prema njima. Značajan je u tom pogledu jedan detalj iz iskaza Ilije Gregorića na sudu u Beču. Na svom putu kroz Štajersku Gregorićevi ljudi su prošli kraj dvorca Blanja. Dvojica od njih otišli su u dvorac, ali su ih tamo zadržali i nisu htjeli pustiti. Seljaci su međutim uhvatili četvoricu iz dvorca i zadržali su ih kao taoce. Oni su tražili da se puste ona dvojica iz dvorca, pa će i oni pustiti ovu četvoricu. Međutim oni u dvorcu nisu htjeli pustiti zarobljene seljake, a seljaci su unatoč toga pustili na slobodu

onu četvoricu (Rački, VII, 296). Uopće seljaci su u toku čitave bune pokazali daleko više humanosti i sentimentalnosti, nego su to pokazala plemenita gospoda nakon ugušene bune.

Ovom prilikom potrebno je nešto reći o stavu crkve, odnosno svećenstva, prema seljacima za vrijeme bune, kao i o raspoloženju seljaka prema svećenicima. Nema sumnje da je bilo nižih svećenika, koji su simpatizirali sa seljacima, kao što je to konkretno n. pr. bio slučaj sa brdovečkim župnikom Babićem. Ali to su iznimni slučajevi, koji samo potvrđuju pravilo, da su službeni predstavnici crkve bili na strani seljačkih tlačitelja i izrabljivača. U tom pogledu za nas je svakako mjerodavnije držanje biskupa Draškovića, nego siromašnog brdovečkog župnika Babića. Bilo je i u velikoj francuskoj revoluciji svećenika, pa čak i biskupa, koji su se borili na strani naroda, ali je zato ipak notorna historijska činjenica, da je svećenstvo kao cjelina bilo najveći neprijatelj revolucije i glavni oslon svih reakcionarnih pokušaja restauracije feudalnog stanja. A to nas ne treba ni najmanje da čudi, kad znamo da je svećenstvo bilo i suviše materijalno zainteresovano održanjem feudalnog poretka. Petar Grgec u svojoj već spomenutoj raspravi o Matiji Gupcu, nastoji nas uvjeriti, da biskup Drašković nije postupao protiv Gupca kao biskup, nego kao predstavnik feudalne vlasti. Na ovo sofističko izmotavanje možemo odgovoriti, da i jest upravo stvar u tome, što su crkveni predstavnici tada nastupali kao predstavnici feudalizma, kao što opet sada nastupaju kao predstavnici kapitalizma. A to je i razumljivo, kad se ima u vidu, da je crkva u ono doba bila najveći feudalac, dok se danas obzirom na svoje materijalne pozicije može da mjeri s najvećim kapitalističkim magnatima.

Tragova o pravom raspoloženju seljaka za vrijeme bune prema svećenstvu, kao i o držanju svećenika prema seljacima, nalazimo čak i u onoj oskudnoj građi za proučavanje hrvatske seljačke bune, koju nije skupio nikakav »bezvjerac«, nego kanonik Franjo Rački. Dakako, da je Grgec propustio da to iznese, makar mu nije bilo nepoznato. Tako n. pr. Cristoph Prunner, upravitelj samostana u Gorama, piše 6. februara 1573. (Rački, VII, 185—186) štajerskom zemaljskom kapetanu, da je dobio vijest, da buntovni seljaci kreću prema Gorama i da su neprijateljski raspoloženi prema svećenstvu i samostanima (»neben dem angezaigt worden, dass sey den geistlichen unnd clostern seer feindt«). U istom pismu također javlja, kako su buntovni seljaci doista do-

šli pred samostan, pa je njihov kapetan tražio od njega da im dade jesti i piti, ili će vidjeti što će s njim biti. Na njegov upit, što traže i pošto su došli, odgovorio je seljački kapetan, da su se oni digli protiv nameta, tridesetine, daća, kuluka i protiv popova, koji to zagovaraju s propovijedaonice, mjesto da propovijedaju božju riječ (»... sey ziehen im landt umb die Aufschleg, Harmiczen, Tacz, Leibsteuer und Pfarrherren, von wegen dass sy Tacz, Leib unnd andere Steuer auf den Canzeln, da man gottes wort solte verkhünden unnd solcher sachen geschweigen, abzupringen.«)

Još drastičnije se to ispoljava u pismu priora Ivana kranjskim staležima od 12. februara 1573. (Rački, VII, 222—223). U tom pismu prior Ivan izvještava kranjske staleže da im šalje jednog buntovnog seljaka, koji je u njegovoj odsutnosti pokušao da digne bunu. Prior je naime sa svojim ljudima bio pošao protiv buntovnih seljaka u Krškom »za spas domovine« (»zu Rettung des Vaterlands«) a u njegovoj odsutnosti je jedan njegov podanik javno izjavljivao, da će pozvati buntovne seljake da dođu u polje Sv. Bartolomeja, i kad dođu da će im pokazati što treba da rade. Nazprije treba da opljačkaju crkvu i objese popa na zid. Prior na to skreće pažnju kranjskim staležima, neka prosude kakvo bi zlo nastalo, da su dobili prevlast seljaci, (»što je međutim Svemoćni Gospod, neka mu je vječita slava i hvala, milostivo otklonio«), koji nikad nisu bili nakloni ničemu dobromu (».. und wan sy in S. Bartholmes Veldt ankhämen, wollte er Inen Ordnung und Wegweis geben; auf das sy zum aller ersten das Gotshauss plindern und den Münich uber die Mauer aushennkhen sollen etc. Habens die zuerwegen, was fir ubel, wo die Paurn uberhandt genumben (weliches aber baldt Gott der Allmechtig, welichen Eer, Lob und Preis in Ewigkheit sein welle, genediglich abgewendt), fir ubel welicher zuuor zu kheinem guetten nie geneigt gebest, gestifft und angericht haben möchte.«).

Ali o pravom odnosu crkve prema seljaštvu najrječitije od svega govore brojne bune na kaptolskim dobrima, o kojima ćemo još napose govoriti. Vidjet ćemo tada, da u obrani svojih feudalnih povlastica, crkva nije ni malo zaostajala za svjetovnim feudalcima. Zato su i seljaci ustajali ne samo protiv svjetovnih nego i protiv crkvenih feudalaca, boreći se za zemlju i slobodu.

Sve ove ideje, izražene dakako na priprost seljački način, jezikom, koji je bio shvatljiv u ono feudalno doba, sačinjavale su sadr-

žaj one opće parole: »Za stare pravice!« Te »stare pravice« — kako reče Ante Radić u već spomenutom članku — bile su u stvari zahtjev, »da jedan čovjek ne bude drugomu rob i sluga, da seljak bude svoj gospodar na zemlji«. Međutim tada još nije bilo vrijeme za njihovo ostvarenje. Feudalizam je bio i suviše jak, da bi ga hrvatski seljaci mogli srušiti i osnovati svoju seljačku vladu. Ili kako to lijepo reče Šenoa: »Poražen bješe hrvatski puk, zagušen slovenski narod, utrnut plamečak prosnutka čovječje svijesti, koja je ispod jarma tisućljetne varke, ispod krvničkog mača dizala do neba ruke, neka se Bog sjeti najjadnije djece svoje, one svijesti, koja se prenu na noge poput diva, da satre gvozdenom pesti predsude vijeka. Al' prerano sinu to proljeće svijetu, mraz sažge prve mladice slobode, koja je za malo dana uminula kao san preko zemlje, ostaviv za sobom samo krvavi trag zbilje. Seljak se dignu i pade, dignu se ko čovjek, pade ko junak i morade pasti, jer na one dvije, tri brazde hrvatske i slovenske zemlje na Savi i Sutli, odakle smjedoše ljudi viknuti u svijet, da su svi sinovi Adama ravni, dignu se vojska i plemstvo cijeloga carstva. Velik bijaše gospodski bijes, strašna gospodska osveta. U Zagrebu, Celju i Ljubljani navijala je ljudska bjesnoća pod krinkom svete pravice tjelesa seljaka na krvave muke, da im izvadi iz duše i zadnju iskricu tajne, a iz drhtavih usta ozva se kao iz jedne duše vapaj: »Htjedosmo biti ljudi, htjedosmo biti slobodni!«

Pa ipak ove seljačke žrtve nisu bile uzaludne. One su visoko podignule svijest hrvatskog seljaštva i njegovu volju, da se i dalje bori protiv nepravde i ugnjetavanja. Velika seljačka buna pod vodstvom Matije Gupca nije bila jedina buna u historiji hrvatskog seljaštva. Iza nje slijedi čitav niz što većih što manjih seljačkih buna i pokreta, u kojima se hrvatsko seljaštvo dizalo za socijalnu pravdu i slobodu. Na tradicijama velike seljačke bune iz 1573. godine organiziraše braća Radići snažan pokret hrvatskog seljaštva, koji danas pod vodstvom Dr. Mačeka postizava svoju kulminaciju.

Još neke bune u hrvatskim krajevima

Velika seljačka buna 1573. pod vodstvom Matije Gupca nije bila jedina seljačka buna u hrvatskim krajevima. Historija hrvatskog naroda protkana je čitavim nizom seljačkih buna i pokreta, u kojima se seljaštvo ispoljava kao nosilac otpora protiv ugnjetavanja i izrabljivanja, kako socijalnog tako i nacionalnog. U svojoj knjizi »Crtice iz hrvatske prošlosti« kaže Vjekoslav Klaić slijedeće: »Između Gupčeve bune god. 1573. i bune varaždinskoga generalata god. 1755. bilo je kroz 182 godina najmanje dvadeset većih i manjih seljačkih pokreta tako u građanskoj kao i u krajiškoj Hrvatskoj i Slavoniji. Sudjelovali su u njima sad rimokatolički Hrvati, sad opet pravoslavni Srbi, a koji put jedni i drugi zajedno, jer među njima nije bilo nikad tolikih opreka, kao među gospodom ...« (str. 15.).

Mnoge od tih buna potpuno su nepoznate, pa čak nisu ni zabilježene, za druge opet znaju samo profesionalni historičari, a tek mali broj njih je poznat široj javnosti, a i tad samo po imenu. Mi ne možemo na ovom mjestu ulaziti u detaljniji prikaz tih buna — to će, nadamo se, biti predmet zasebnog rada — već ćemo se ukratko kronološki osvrnuti na neke od tih buna, tek toliko koliko je potrebno, da se uoči kontinuitet revolucionarne seljačke aktivnosti u historiji hrvatskog naroda. Smatramo, da bi jedan sintetičan prikaz historije hrvatskog naroda sa stanovišta borbe hrvatskog seljaka za svoju socijalnu i nacionalnu emancipaciju, mnogo pridonio razumijevanju događaja današnjice. Dosadašnji historijski radovi u tom pogledu apsolutno ne zadovoljavaju, makar neki zavrijeđuju pažnju i priznanje.

Među prve poznate seljačke bune u hrvatskim krajevima možemo ubrojiti bune radi crkvene desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vijeku, za vladanja kralja Karla Roberta. O samoj obvezi plaćanja desetine crkvi kaže kanonik Ivan Tkalčić u svojoj raspravi »Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vieku«, iz koje i uzimamo građu za prikaz ovih buna, slijedeće: »U kršćansku crkvu uneše-

na je desetina iz sinagoge. U knjigah novoga zakona, premda nema glede nje nikakove naročite zapovjedi, to ipak nalazimo primierah, da su prvi kršćani dragovoljno podpomagali i svećenstvo i sirotinju. Ovakovim se načinom ukorjenila desetina u crkvi Hristovoj. No u trećem već vieku, a osobito kašnje kada je crkva zadobila slobodu, a svećenstvo dostalo ugleda, moći i posjedah, počela je u kršćanstvu jenjati ona revnost za desetinu, kao suvišan prinos. Svećenstvo ipak naslanjajuć se što na knjige staroga zakona, kao temelj novomu, što na postojeći više stotinah godišnji običaj, unašalo je sa kršćanstvom u zemlje evropske i zapovied glede desetine, koju je iz početka vruće samo preporučivalo, nu malo za tim ju i pod prokletstvom zahtievalo ...« (Rad, knjiga XLIX, str. 165—166.)

U doba ovih buna u biskupiji zagrebačkoj, biskupi su se obilato služili prokletstvom protiv onih, koji su uskraćivali davanje desetine, a nisu to bili samo seljaci-kmetovi, nego i plemići, koji su se isto tako energično opirali davanju desetine, pa su se bar u tom pogledu znali često puta naći na istoj liniji sa svojim kmetovima. »Plemstvo nebijaše nikada točan davalac desetine«, kaže Tkalčić. Kako se zagrebački kaptol izdašno služio prokletstvom protiv onih, koji su uskraćivali plaćanje desetine, dokazuje najbolje jedno pismo kralja Karla Roberta, u kome on piše zagrebačkom kaptolu, »da je vrlo shodno, da se desetina daje podpuna i drage volje, ali da ne odobrava onakov postupak, da se s mjesta prokunu oni, koji se tome opiru« (Tkalčić, Rad, XLIX, str. 178.). Međutim izgleda, da samo prokletstvo nije mnogo koristilo, već je bila potrebna intervencija državne vlasti, pa da se ubere desetina od nepokornih. I o tom govori kralj u jednom pismu, kojim kori nepokorne radi neplaćanja desetine: »... i isto crkveno prokletstvo, ako li vas njim radi vaše nebrige udare službenici crkveni, hoteći tim duše vaše predobiti za boga, ni malo neuvažujete, već kao sinovi tvrdokorni i nepokorni, kao gojenci djavolski upravo i za ništo ne držite, a nepojmite jadni, da je desetinu i prvine, kojimi nas bog obiljuje, pridržao višnji sebi kao svoje vlastito, a namienio, da se daju u naravi njegovim namjestnikom i slugam a čuvarom i skrbnikom dušah, koje su sv. kršćenjem prosviećene, a to vi spasonosnim opomenam i naukom namjestnikah Isukrstovih, da, i istim crkvenim kaznam prkosite otvrdnutim srcem i odpornim duhom, a tim na vječno robstvo osuđeni znajte, da se u krilo spasa našega Hrista nikada pribrati nećete, niti u skupštinu vjernih nikada ubrojiti ... Pak ako vas strah božji nije vrstan svra-

titis puta po kojem lutate, nedavajući naime dužne desetine, znajte, da ćemo vas mi dozvati našom kraljevskom vlasti« (Tkalčić, Rad, XLIX, 191—192).

Desetina se uzimala od blaga, ovaca, koza, svinja, kokoši, te pšenice, raži, ječma, zobi, proje, sijerka, sočiva, meda, voska, lana, konoplje i vina, kao i od prihoda mitnice, mostovine, brodarine i kunovine. Desetinu su najprije popisali desetari za vrijeme žetve, pa bi na to seljaci popisano morali dopremiti svojim troškom u Zagreb. Tko bi kod popisa desetine što zatajio, kaznio bi se deveterostruko. Na popisivanje desetine slao bi kaptol svoga dekana ili računare, kojima bi se priključio po jedan izaslanik svjetovne vlasti, zvan banovac. Ove popisivače moralo je dotično selo podvoriti objedom i večerom. Tkalčić kaže, da je »glede ove podvorbe bilo svakojakih pritužbih, jer su mnogi desetinari bili prave izjelice«.

Otpor radi davanja desetine u biskupiji zagrebačkoj nalazimo još za vladanja Arpadovića, a za vladanja Ladislava Kumanca (1272—1290) među otpornicima se ističu naročito Virovitičani i Lipovljanci. Međutim ozbiljnije forme dobiva on istom za vladavine spomenutog Karla Roberta, kad je za zagrebačkog biskupa bio postavljen Ladislav de Kobol, čovjek vrlo žestoke ćudi, koji »jošte za svoje mladosti kao djak bijaše običavao ne samo svoje saučenike i vršnjake, već i iste svećenike istući do krvi bilo prostom rukom bilo toljagom« (Tkalčić, 183).

Kad ni prokletstvo ni sva ostala zastrašivanja nisu pomogla da se desetina utjera, tad je biskúp Ladislav, protivno crkvenom zakoniku, izdao u zakup crkvenu desetinu jednom svjetovnom licu, i to banovom sinu Akušu, nadajući se da će tim ban odlučnije nastupiti kod ubiranja desetine, jer je i sam sad bio zainteresovan. Odstupom desetine svjetovnjaku izazvano je još veće nezadovoljstvo kod naroda, naročito u onim krajevima gdje se desetina uredno plaćala. To je bio jedan od uzroka bune, jer je novi zakupnik desetine stao istu nesmiljeno ubirati.

Drugi uzrok treba tražiti u novčanom nametu, koji je biskup udario za podmirenje potreba rimske stolice. Naime u to doba bili su biskupi i kaptoli ovlašteni da od svojih podanika traže novčanu pripomoć u slučaju potrebe. Ta se pripomoć obično ubirala jednom godišnje, ali u izvanrednim slučajevima i dva puta. Ovim pravom služili su se i pape, kao biskupi cjelokupne crkve, i to naročito izdašno baš u ono doba, kad su se vodili križarski ratovi. Tako je i papa Ivan XXII. zatražio među ostalim i od zagrebačkog biskupa,

da utjeruje novčani namet za potrebe rimske stolice, »koja vrlo oskudjeva«. Početkom god. 1332. došli su pobirači da skupljaju priloge za rimsku stolicu. To je također izazvalo na sve strane otpor, pogotovo što je i sam biskup, da bi podmirio i svoje potrebe, stao silom utjerivati desetinsku pristojbu. U jesen 1333. pošao je on sa svojim slobodnjacima u biskupski grad Ivanić, da u kotarevima čazmanskom, ivanićkom i dubravskom silom utjera tekuću i zaostalu desetinu. To je izazvalo bunu, koja se vrlo brzo proširila iz ova tri kotara po cijeloj biskupiji. Kao kolovođe bune spominju se čazmanski župan Lovro i biskupski predijalisti Ivan i Dominik, sinovi Marcelovi i Geguš sin Aleksandrov. Oni su za čas digli pod oružje spomenuta tri kotara i prisilili biskupa da je sa slobodnjacima morao pobjeći u Zagreb. Vijest o ovoj buni munjevito se raširila po čitavoj biskupiji i svi su je biskupljani radosno pozdravili.

Biskup se na to obratio za pomoć domaćoj vladi, pa čak i kralju. Međutim sve mu to nije koristilo, jer je i sam kraljev nalog našao slab odziv u Hrvatskoj. Na to je on stao pismeno opominjati buntovnike, da se pokore. Međutim buntovnici su se zagrozili biskupovim izaslanicima, da više ne dolaze po tom poslu u njihove krajeve jer će ih inače osramotiti i istući. Čak su protjerali i biskupove suce, koji su pošli da utjeraju 100 maraka srebra od pobunjenika kao odštetu biskupu za štetu prigodom bune, a novac koji je biskup poslao za uzdržavanje posade u Ivaniću međusobno su podijelili.

Biskup je nato početkom ožujka 1335. ponovno krenuo u Ivanić, misleći da će buntovnici biti popustljiviji. Ali sve mu je bilo uzaludno. Stoga on izdade proglas, u kome nalaže »da svaki svećenik ili svjetovnjak, koje mu drago časti ili ugleda, koj bi se usudio prkositi, buniti, strku učiniti ili nasilje, zasjedati, urotu podpirivati, tajne sastanke držati, napadati na biskupske posjede, ili javno proglašivati buntovne zaključke, ili koga u slična bezdjela snubiti ili podticati, savjetovati i štititi proti biskupu, njegovoj crkvi, njegovim činovnikom i pristašam, da osim osvete božje podpada pod crkveno izopćenje, i da takvoga, osim samoga biskupa, nemože odriešiti niti jedan svećenik, pa ako li se takov buntovnik pokaje i zadovolji svim zahtjevom, to se istom tada, nu ipak njegovom dozvoljom, odriešiti može. Zatim se svaki uživatelj biskupskih zemljištah, koj je u istoj pobuni javno sudjelovao, lišava smjesta svih zemljištah. Napokon da i oni svećenici i svjetovnjaci, bil oni koje mu drago časti ili ugleda, koji su svjetovali ustaše da robe i pliene biskupske posjede, ili koji su buntovne sastanke javno sazivali, ili ustaše

gostoljubno primili i s njimi obćili, da su izobćeni, a da ih osim njega nijedan svećenik odriešiti nemože. Ovaj proglas u više primjerakah prepisan i biskupovim pečatom potvrđen, da bude svakomu poznat, zapovjedio je, da se mora pribiti na crkvena vrata svake župe po biskupiji« (T k a l č i ć, 207—208).

Ovaj proglas je još više raspalio pobunjenike, pa je biskup morao ponovno bježati u Zagreb. Ali prava buna nastaje tek onda, kad je biskup Ladislav odlučio da si stvori novo vrelo dohodaka u svojoj biskupiji. Naime po tadašnjem zakonu imali su pojedini plemići i korporacije pravo, da smiju ubirati maltarinu i mostovinu na svojim posjedima, ako kroz njih vodi glavni drum, a zato su bili dužni uzdržavati puteve i mostove. Dobra zagrebačke biskupije ležala su sva na glavnim putevima, pa je biskup zamolio kralja, da mu dozvoli ubiranje maltarine i mostovine, naročito u kotaru ivanićkom. Kralj mu je doista odobrio, da može ubirati maltarinu i mostovinu po cjeniku, kako se ubirala maltarina u Božjakovini. Zato je otišla jedna komisija u Božjakovinu da ispita tamošnju maltarinu, pa da ju onda primijeni i na kotare ivanički, čazmanski, dubravski i vaškanski. O v i m n o v i m n a m e t o m n a p r t i o s e n a r o d u s p o m e n u t i h k o t a r e v a v r l o n e s n o s a n t e r e t, p a s e n a r o d z a t o o d m a h d i g a o n a o r u ž j e čim je saznao, da se komisija za ispitivanje maltarine nalazi u Božjakovini. Na čelu buntovnika nalazili su se ponovno čazmanski župan Lovro, Ivan i Dominik, sinovi Marcelovi i Geguš Aleksandrov, a u svakom kotaru bilo je osim toga još po nekoliko seljaka, koji su upravljali bunom. Tako su u kotaru čazmanskom bili: Gjuro Hejmov, Pavao Isovov, Gal Martinov, Nikola Saulov, Lacko Junošin, Đuro Zelinčanin, Andrija Komlovac, bivši biskupov ključar Andrija, Petar Martinov i Bekša. U kotaru dubravskom: Petar, brat Kopozov, Martin Florianov, Leustakij, Arnoldo i Nikola, sinovi Sekirini. U kotaru ivanićkom: Danak, Nikola Donikov, Matija Drživojev i Petar Mihaljev.

B u n t o v n i c i s u n a m j e r a v a l i d a u b i j u b i s k u p a i p r o t j e r a j u č l a n o v e k r a l j e v s k e k o m i s i j e iz Božjakovine, pa su u to ime dvaput udarili na biskupa i kraljeve izaslanike, ali ih je odbila njihova oružana pratnja. Kasnije su bili optuženi, da su osim toga »držali razne javne buntovne sastanke i stvarali zaključke na uštrb crkvene slobode i časti biskupove. Da su sastavljali i pjevali na pučkom jeziku svakojake sramotne pjesme, u kojih se ruglu izvrgavao biskup i njegovi ljudi, da, što više, u istih popievkah prietilo im se smrću. Da su posjede crkvene, koje uživaju kao

feud, upotriebili za zakloništa biskupovih neprijateljah. Da su izdali takove proglase, u kojih su svećenstvo ruglu izvrgli. Da su na činovnike biskupove vrebali i napadali, pak bi ih i ubili bili, da im je pošlo za rukom. Da su desetinu biskupovu, te namet i daće nepravedno zanijekali i posvojili. Da nisu hajali za biskupove opomene, dapače porukom biskupovim prietili, da će ih izbiti i osramotiti. Da su novac, koji je poslao biskup, da se njim uzdržaje posada u onih kotarih, zaplienili i s njim pobjegli ... i t. d.« (Tkalčić, 213.)

Da bi upokorio buntovnike biskup je početkom travnja s velikom oružanom pratnjom sišao u Čazmu. Tu je održana istraga protiv buntovnika, pa su svi oni koji su bilo direktno bilo indirektno učestvovali u buni, izopćeni iz crkve. Ali pošto su u to vrijeme crkvene kazne previše često upotrebljavane, tako da se nije znalo ni zašto su udarane, pa su mnogo izgubile od svoje nekdašnje sile, to ih ni narod nije ozbiljno uzimao. Biskupu je doduše uspjelo prividno stišati bunu i neki su mu izrazili pokornost, ali čim je on otišao ponovno je buknula buna u kotarevima ivanićkom, čazmanskom i dubravskom. A uzrok toj buni su bili, kako kaže Tkalčić, »nesnosni zahtjevi samoga biskupa«. Biskupu nije preostalo nego da ponovno udara prokletstvom pobunjenike i da sam dođe u čazmanski kotar radi smirivanja bune. Ali ga tu buntovnici skoro ubiju, pa se jedva spasio u utvrđeni Ivanić. Biskup se nato obrati na kralja, koji je poslao svoga izaslanika Dominika Egidijeva, da ispita uzroke bune i da izmiri biskupa s buntovnicima. Kako je biskup prije bio buntovnike lišio njihovih posjeda za vječna vremena, to su se ovi radi toga potužili kraljevom izaslaniku. Ovaj je umolio biskupa da im oprosti i vrati njihove posjede, ali je to biskup odbio da učini, s izgovorom, da će se o tom prethodno posavjetovati s kraljem, kad ovaj dođe u Zagreb. Ta izjava je tako ogorčila buntovnike, da su oni ponovno podigli ustanak, provalili na biskupske posjede, popljačkali ih, oplijenili svećenike i mnoge biskupove ljude poubijali i izranili. Zatim su zauzeli crkvena zemljišta, međusobno ih podijelili, svrgli biskupove suce i postavili svoje. Osim toga su provalili u Ivanić, zapalili biskupski dvor, osudili biskupa i njegove doglavnike na smrt, te ih izvrgnuli ruglu. Biskup, koji je pobjegao u Čazmu »nije ničim mogao nahuditi buntovnikom, već ih je iznovice prokleo i naložio svim kaptolom, prepozitom, arciđakonom, opatom, župnikom i i upravljateljem župnim po cieloj biskupiji, da to svake nedjelje i svetca proglasuju po crkvah tako dugo, dok buntovnici oružje ne

polože, a ostalim vjernim isto tako zaprietio izobćenjem, budu li s buntovnici drugovali« (Tkalčić, 224).

Ali to je buntovnike još više razbjesnilo i oni su provalili u Čazmu, ne bi li tamo ubili biskupa. Ovaj je međutim s posadom pobjegao u Vašku, našto su buntovnici osvojili Čazmu i tu zapalili kuću župana Marka i svih onih koji su bili uz biskupa. Buntovnici su tako bili gospodari Ivanića i Čazme, te čitavog onog kraja.

Ali sad se u stvar umiješao i kralj, koji je povjerio prepozitu budimskom Dimitru, da ide u te krajeve i povede istragu. Ovaj je 2. maja 1930. urekao veliku skupštinu u Čazmi, na kojoj su buntovnici okrivili biskupa, da im on uskraćuje njihove stare pravice, a ovaj je njima opet odgovorio, da oni nemaju nikakvih pravica, već samo crkva zagrebačka ili njezin biskup. Prepozit Dimitar je slušao i jednu i drugu stranu, pa je za 11. juna urekao vrhovni sud u Višegradu, pred koji je i jedna i druga strana imala da donese svoje isprave. 12. juna sud je započeo svoj rad, koji je trajao sve do 27. juna. Izaslanici buntovnika uvidjeli su odmah u početku, da će loše proći i da neće dobiti svoja prava, pa su neki već za vrijeme suđenja pobjegli potajno iz Višegrada. Sud ih je doista osudio kao buntovnike na gubitak čitavog pokretnog i nepokretnog imanja, na progon sa biskupskih zemljišta, koja pripadaju natrag biskupu, a osim toga ih je izručio biskupu, da im on sudi. Oni izaslanici, koji nisu bili pobjegli, uhapšeni su i zatvoreni. No dvojici od njih uspjelo je da prevare tamničare i pobjegnu.

Ali makar da je dobio parnicu, biskup se nije usudio da vrati u Hrvatsku, jer se bojao da će oni kolovođe bune, koji u pobjegli iz Višegrada, ponovno podići protiv njega ustanak. Tek kad mu je kralj zagarantirao sigurnost, naloživši pismeno tadanjem banu Mikcu i plemstvu, da biskupu pomažu kod ubiranja desetine, on se povratio u Hrvatsku. Nezna se što je bilo s onima, koji su ostali zatvoreni, kao ni s onima što su uspjeli da pobjegnu. Tako je završena jedna od prvih poznatih seljačkih buna u hrvatskim krajevima.

Ono što je za Hrvatsku bila velika seljačka buna 1573., to je za Dalmaciju bio pučki ustanak na otoku Hvaru 1510. do 1514. Hvar je tada, kao i gotovo čitavo hrvatsko i dalmatinsko primorje, bio pod vlašću Mlečana. Ali još i prije dolaska Mlečana stanovništvo Hvara se po svom socijalnom položaju dijelilo na plemiće (nobiles) i pučane (populares). Među njima se stalno vodila oštra borba za svoje klasne interese. Plemići su u komunalnoj auto-

nomiji imali svu vlast, izvršujući je u mnogom gotovo nezavisno i od vrhovne vlasti mletačke. Oni su u svojim rukama imali i veliko i malo vijeće, koja su opet birala ostale komunalne funkcionere. P u č a n i su pak s n o s i l i s v e t e r e t e i u d a v a n j i m a i u s l u ž b a m a, na straži, u ratu, popravljanju puteva itd., a da nisu imali nikakvog utjecaja na komunalnu vladu. To je kod njih izazivalo stalno nezadovoljstvo i oni su se uporno borili za svoje pravo, da utječu na vođenje komunalnih poslova. U tom pogledu išla im je donekle na ruku i sama mletačka vlada, kojoj nije bilo u interesu da plemstvo previše osili, pa je počela tolerirati pučke skupštine, ma da one nisu bile predviđene po statutu komunalne hvarske autonomije. Dakako da to nije radila iz neke ljubavi prema puku, koliko radi toga da u svom vlastitom interesu održi potrebnu ravnotežu na otoku. Inače je i ona pazila da ostanu neokrnjene povlastice plemstva, jer je to bila baza čitavog poretka na kojoj je počivala i njezina vlast.

Međutim plemstvo je na svakom koraku nastojalo, da što više skuči prava pučana, ne osvrćući se ni na one skromne povlastice, koje su ovi dobivali od mletačke vlade. Uz to su se plemići držali veoma bahato i prezrivo prema pučanima, što je kod ovih izazivalo mržnju i ogorčenje. To se još više pojačalo kad su p l e m i ć i s i l o v a l i n e k e p u č a n k e. Tad su se pučani stali potajno sastajati i dogovarati, kako da poubijaju neke plemiće i da se dočepaju vlasti. Na čelu urotnika bili su Toma sin admirala Bevilaque i kanonik hvarske stolne crkve Matej Lukanić. To se događalo godine 1510. Ali pokolj plemića u Hvaru osujećen je nekim čudnim slučajem, koji se objašnjava samo velikim praznovjerjem naroda. Naime 6. februara 1510. bjesnila je na Hvaru užasna bura, pa je navodno za te bure procurilo krvlju staro raspelo u kući Bevilaque, na koje su se urotnici zakleli da će poubijati vlastelu. Taj događaj je izazvao zaprepaštenje u čitavom Hvaru[9] i urotnici su u njemu vidili »prst božji«, pa su odustali od urote. Vođa urotnika kanonik Matej Lukanić počeo je sad da drži narodu propovijedi, pozivajući ga da bude na miru: »Narode, pusti plemiće da mirno uživaju svoju vlast, ne čini ništa protiv njih, zadovolji se svojom sudbinom!« To je opet izazvalo začuđenje kod ostalih, jer ih je najednom stao da miri upravo onaj, koji ih je prije bunio.

Nastala je zabuna u redovima puka u samom gradu Hvaru, jer su ga najednom ostavile vođe. Ali se nije umirio puk na ostalom otoku, koji je strastveno mrzio vlastelu i nije htio da odustane od urote unatoč tobožnjeg čuda u gradu Hvaru. Pučani iz Jelse, Starigrada, Vrboske, Vrbanja i ostalih mjesta na otoku podigli su se na oružje,

a na čelo im je stupio neki Matej Ivanić iz Vrbanja, prozvan Vojvoda Janko. On je najprije s nekolicinom vrbovljana napao na šestoricu plemića u Starigradu i smrtno ih izranio. Zatim su se skupili svi pučani i prisilili ostale plemiće, da potpišu neka utanačenja, koja su im diktirali pučani. Poslije toga je Matej Ivanić na čelu 1000 pučana krenuo na grad Hvar. Usput su mu se pridružili i hvarski pučani, tako da ih je bilo u svemu oko 2000. S tom vojskom došao je Matej Ivanić pred knežev dvor i podnio knezu zahtjeve puka, tražeći da pučani imaju pravo da uđu i u veliko i u malo vijeće i da vlastela snose sve terete kao i pučani.

U svojoj velikoj mržnji na plemiće pučani su navalili na njihove kuće u Hvaru, mnoge poubijaše, pobacaše u more i pozatvaraše. Tek malom broju njih uspjelo je da pobjegnu bilo na kopno, bilo na susjedne otoke Brač i Korčulu. Pučani preuzmu vladu i odrede, da se pobjegli plemići imaju u roku od četiri dana povratiti kućama, inače će za uvijek biti prognati. Da i preostali plemići ne bi pobjegli dao je Matej Ivanić naoružati 30 lađa, koje su krstarile oko otoka.

Oni plemići, koji su uspjeli da pobjegnu, izvijeste odmah o svemu mletačku vladu, koja je najprije pokušala da izmiri vlastelu i pučane. Čak su plemići, koji su ostali na Hvaru, pristali na sporazum s pučanima, ali su taj sporazum otklonili plemići emigranti pod vodstvom Martina Hektorovića. Kad joj nije uspjelo izmiriti pučane i plemiće, poslala je mletačka vlada na Hvar providura Sebastijana Giustignana. Ovaj je međutim još više izazvao pučane, jer se otvoreno stavio na stranu vlastele, izdavši odmah proglas, kojim se mnoštvo pobunjenika osuđuje na smrt i na progonstvo. Ali pučani nisu dali svojih vođa, već su odlučili solidarno istupiti. Oni su zaprijetili, ako ih ne puste na miru, da će doći u Hvar i sasjeći sve plemiće.

Giustignan odluči sada da pučane silom svlada. On sakupi na Braču 400 Poljičana, 200 Bračana, preko 100 Zadrana i Šibenčana, te 60 Trogirana, pa sa 70 lađa krene prema Vrboskoj. Vrbovljani su prije njegovog dolaska pobjegli u gore. Poljičani na to opljačkaju i zapale Vrbosku. Na Jelsu i Starigrad nije navalio, već je pozvao stanovnike na mir. Neki su doista pristali da se primire, ali dobar dio njih nije htio da položi oružje. Giustignan na to krene sa svojim četama na Jelsu, ali tamo bude potučen i skoro zaglavi, pa je morao uzmaknuti na svoju lađu.

Puk čitave Dalmacije pratio je pozorno događaje na Hvaru i bio je spreman da se i on digne na

o r u ž j e p r o t i v p l e m s t v a. A toga su se bojali i plemići i mletački vlastodršci. Glavni vođa pobunjenika, spomenuti M a t e j I v a n i ć, p o m i š l j a o j e v e ć n a o t r g n u ć e o v i h k r a j e v a o d m l e t a č k e r e p u b l i k e. T a k o j e p u k v o d i o b o r b u n e s a m o z a s v o j e s o c i j a l n o o s l o b o đ e n j e, v e ć i z a n a c i o n a l n u e m a n c i p a c i j u o d V e n e c i j e.

Te borbe trajale su čitavu godinu 1512. i 1513., a kako je mletačka vlada sve više pristajala uz plemiće, to su i ovi postajali sve objesnije u svojim zahtjevima. Međutim ni pučani se nisu dali tako lako slomiti. Kad su vidili, da od mletačke vlade ne mogu očekivati ništa korisno po sebe, i kad su se sve njihove deputacije vratile neobavljena posla, dignu se pučani ponovno na oružje. 1. a u g u s t a 1514. b u k n e u s t a n a k n a č i t a v o m o t o k u. Njih 6000 o p s j e d n u g r a d H v a r i n a k o n s e d m o d n e v n e o p s a d e p r o v a l e v r a t a, p o p n u s e n a z i d i n e i s a s j e k u n a k o m a d e 24 p l e m i ć a. Dan prije toga navale na brod, kojim je iz Venecije došao hvarski kastelan Vincenzo Malipiero, i pred njegovim očima ubiju dva plemića, koji su bili u njegovoj pratnji. Provalivši u grad pučani su provalili i u kneževu radnu sobu, kamo su se bili sklonili mnogi plemići. Pučani ih sasjeku i njihova tjelesa pobacaju kroz prozor na trg. Također su sasjekli i sve plemiće, koje su našli po privatnim kućama, javnim zgradama, pa čak i u crkvi. Njihove kuće su zapalili, a pokućstvo uništili. Uzalud ih je sam kastelan Malipiero molio, da odustanu od toga, ali o n i s u n e m i l i c e u n i š t a v a l i s v e š t o j e b i l o p l e m i ć k o.

Ali sad je mletačka vlada odlučila da energično skrši pučane. Ona pošalje na Hvar providura Vicenzo Capela sa 8 galija. Capelo stigne najprije u Hvar i potopi sve lađe pučana. Isto to učini i na Visu, Starigradu, Jelsi i Vrboskoj, da bi što više zaplašio pučane. Na to zatraži od pučana da mu izruče svoje vođe, što ovi odbiju. Vođe pučana povuku se u unutrašnjost otoka i tamo utvrde. Capelo odluči da ih tamo napadne, pa sa 1500 vojnika krene na Starigrad. Da bi osigurao zaleđe iskrca jedan dio vojske i u Hvaru, pa je tako sa dvije strane nastupao prema unutrašnjosti otoka. U Hvaru uspije da uhvati dvojicu pobunjeničkih vođa, a na Visu trojicu. Jednoga od ove trojice izdao je vlastiti sin, što je izazvalo opće gnjušanje.

Capelo je uspio da prodre u unutrašnjost otoka i tamo uhvati mnogo pučana, među njima i neke glavne buntovnike. S njima se 16. oktobra 1514. povrati u grad Hvar i tu na očigled venecijanske armade i hvarskih plemića d a d e n a l a n t i n u s v o j e g l a v n e g a l i j e o b j e s i t i 20 p u č k i h v o đ a, š e s t o r i c i d a d e o d-

sjeći ruku i izvaditi jedno oko, četvorici dade izvaditi jedno oko, dvojicu progna iz republike, a mnoge kazni drugim teškim kaznama. Tako je hvarski puk krvavo platio svoju borbu za socijalnu ravnopravnost, koju je vodio pune *četiri* godine.

Među seljake, koji su se mnogo bunili, spadaju kmetovi zagrebačkog kaptola ili t. zv. *štibrenci* (Stibrenses). Njima je uime kaptola zapovjedao kaptolski dekan ili stibrarius, obično jedan od mlađih kanonika. Među štibrence su spadali i podanici kaštela Kraljevca i okolnih sela (Cerje, Dumovec i Kobiljak) istočno od Sesveta. Ti Kraljevčani su svoju naseobinu ispod kaštela zvali »purgom«, a sebe »purgarima«. Oni su radi svog junačkog držanja pred Turcima dobili izvjesne povlastice, koje im je kaptol kasnije nastojao oduzeti. To je kod njih izazivalo nezadovoljstvo, *pa su štibrenci u Kraljevcu u maju 1608. otkazali kaptolu posluh i uskratili službu. Tim je započela prva buna štibrenaca.* Osim toga je 70 podanika izjavilo na osnovu artikula 28. ugarskoga sabora od 1556., koji se odnosi na selenje kmetova, da će preći na imanje kneza Zrinjskoga u Božjakovini. Naime, to imanje Zrinjskoga je radi turskih provala ostalo nenastanjeno, pa je Zrinjski mamio kmetove raznim obećanjima. Kad je međutim kasnije došlo do bune, on je kmetove ostavio na cjedilu, kao što ih je ostavio i Gregorijanec za vrijeme bune pod Matijom Gupcem.

Kaptol je ispočetka nastojao da kmetove odvrati od seobe, ali kad nije u tome uspio, tad je zatražio od njih, da najprije urede svoje tobožnje »obveze«. Po procjeni kaptolskog dekana Gregorija Nenadića *trebali su ti kmetovi prije preselenja da plate kaptolu ništa manje nego 232.935 ugarskih forinti,* tako da bi pojedinci imali platiti po 1560 do 3976 forinti. Naravski da je kaptol takve zahtjeve postavio samo zato, da bi tim onemogućio kmetovima da se posluže i onom bijednom zaštitom zakona. Međutim kmetovi nisu htjeli ni da plate »dug« ni da se pokore kaptolu. Kaptol se na to obrati kralju Matiji II., koji naloži banu Tomi Erdedu i hrvatskom saboru, da uzmu u obranu kaptol od »nasilja« kmetova. Sabor je na to 20. aprila 1610. ovlastio kaptol, da silom pokori pobunjene Kraljevčane i Dumovčane i da ih hvata po čitavoj kraljevini. Istovremeno je zaprijetio gubitkom glave svakom onom tko bi pobunjenike podstrekavao i uzimao u zaštitu.

Još prije nego je dobio ovo ovlaštenje, kaptol je 2. aprila 1610. uhvatio pet glavnih kolovođa bune: Petra Pašovića, Jurja

Merdetića, Mirka Pauletića, Luku Stublića i Matiju Fugera. Oni su bili zatvoreni u biskupski dvor, gdje su i osuđeni na smrt. Osuda je izvršena 27. aprila 1610. na Kaptolskom trgu. Toj petorici hrvatskih seljaka po nalogu kaptola odsjekao je glave neki zarobljeni Turčin (Klaić: Crtice iz hrvatske prošlosti, str. 6.). Ostali pobunjenici, koji su se spasili bijegom, izgubili su svoja imanja, a kuće im razoriše. Nakon ove drakonske kazne kmetovi se na neko vrijeme smiriše, a kaptol je izdao novi dekret, u kojem su bile popisane njihove dužnosti.

Štibrenci su mirovali pune 23 godine, sve dok im nije dojadilo ugnjetavanje sa strane kaptola, koji se nije osvrtao ni na ona prava, koja su štibrencima bila zajamčena dekretima, što ih je sam kaptol izdao. Oko Jurjeva god. 1633. planu druga buna štibrenaca. Podigoše se i druga sela oko Kraljevca, kao Novaki, Otok, Sop, i Nart, a također i sela s druge strane Save. Pokret je trajao pune tri godine, pa su seljaci i ovaj put slali deputacije tadanjem kralju Ferdinandu II. u Beč. Godine 1634. bilo je više okršaja oko kaštela Kraljevca i Sesveta. Intervenirao je i ban Sigismund Erdedi, koji je na koncu po kraljevom nalogu 15. januara 1636. održao banski sud na Griču. Tu je ban ustanovio dužnosti i službe štibrenaca, ali ih je, kako kaže Klaić, nastojao zaštititi od samovolje kaptolskih službenika. Međutim ni jedna ni druga strana nisu bile zadovoljne banovim rješenjem, pa su se obratile na kralja. Kralj je uglavnom potvrdio banovo rješenje uz neke preinake, te izdao neke vrsti urbar od 9 tačaka, u kome je ustanovio dužnosti i daće štibrenaca. Tim se stišao i drugi pokret štibrenaca.

Međutim ljeti god. 1653. izbije buna kmetova grofa Emerika Erdedija oko Novigrada na Savi. Pošto je to bilo pogranično područje, to se sabor zabrinuo, da kmetovi ne bi prešli Turcima. »Ta mnogi su od tih kmetova nosili već i perčine poput Turaka, pa su se i prijetili, da vole postati Turci, nego dulje podnositi zulum svoga zemaljskoga gospodina grofa Emerika Erdeda« (Klaić, Crtice, str. 11.). Zato je sabor povjerio banovcu Gašparu Orehovačkom i podžupanu varaždinske županije Jurju Gorupu, da umire kmetove. Istovremeno je odredio komisiju, koja će izmiriti Erdeda s njegovim kmetovima. Oko Božića 1653. Erdedijevi kmetovi pod Novigradom na Savi zatraže pomoć od kmetova zagrebačkog kaptola u Sisku i u susjednim selima. Kaptolski kmetovi iz Odre, Žabna i Sela održali su skupštinu, na kojoj su zaključili da će pomoći svojoj seljačkoj braći, a upravi grada Siska su poručili, da neće više vršiti kmetske dužnosti, ako ih pak tko bude na to silio, da

će ga baciti u vodu. I doista kasnije, 4. augusta 1654., sisački kmetovi ulovili kaptolskog kastelana Mihajla Jantolića, te ga ubili i bacili u Odru.

Sad su se i štibrenci podigli treći put na bunu, i to sva sela od Kraljevca i Sesveta pa do Hrušćice i Narta na Savi. Kolovođe su im bili: Toma Kuzmić, Andrija Sandalić, Antun Jagatić, Matija Dolenjak, Toma Zatović, Marko Zvenić, Jakov Kušić, Juraj Pavleković, Martin Vušić, a pisar im je bio Pavao Masnec. 21. februara 1654. buntovnici su predali kaptolu svoju peticiju, iznesavši u njoj svoje tegobe i zahtjeve.

Pošto se plemstvo prepalo, da će opet doći do sveopće seljačke bune, to je na saboru u Varaždinu, koji je održan prvih dana mjeseca marta, zaključeno da se protiv pobunjenika povede kaznena ekspedicija, kako bi se buna ugušila u začetku. Tada je ban bio Nikola Zrinjski, tobožnji seljački prijatelj.[33]) On je protiv seljaka poslao banske čete pod vodstvom podbana Gašpara Orehovačkog, a ovome su se pridružile krajiške čete varaždinske i karlovačke krajine, dok je kaptol izabrao četiri kanonika, »koji će vojsku pratiti i savjetom joj svojim pomagati«.

11. i 12. marta 1654. vojska je izvršila pravi pokolj u Kraljevcu i okolnim selima. Seljačke kuće su opljačkane i spaljene, a od uhvaćenih pobunjenika su Toma Kuzmić i Mato Dolenjak, obojica iz Hrušćice, osuđeni na smrt te su 15. maja 1654. nakon mučenja smaknuti na Kaptolskom trgu. Krvnik je već bio pograbio i trećega seljaka, Marka Zvenića, da mu odsječe glavu, ali je ovaj u posljednji čas pomilovan.

Međutim pokret sisačkih seljaka je trajao i dalje. Tek 30. maja 1656. došlo je do nagodbe u Varaždinu pred generalom Valterom Lesliem i banom Nikolom Zrinjskim između zagrebačkog kaptola i njegovih kmetova. Nagodba je sklopljena u osam tačaka. Ali do pravog mira došlo je istom god. 1659. u Donjoj Lomnici, kamo je bio kaptol poslao svoje izaslanike, a kmetovi opet svoje. Kmetovima je uspjelo da isvojuju mnoge olakšice.

---

[33]) U vezi s ovim donosi Predavec u svojoj već spomenutoj knjizi »Selo i seljaci« slijedeću napomenu Vl. Mažuranića: »Tragikomična je pojava, kako se grofovi Zrinski i Erdödy, kapitul zagrebački, biskup i dr., međusobice okrivljuju, da kmete bezdušno taru, da će pobjeći svi seljaci i tako opustiti Hrvatska itd. ... A isti Nikola Zrinski, kako ga drugi objeđuju, brijao je vlastoručno glave zarobljenim buntovnikom i rezao im kečke (Tada najveća sramota! Op. p. Prinosi, str. 511.).«

Slijedi zatim čitav niz seljačko-vojničkih buna u Lici i Vojnoj Krajini, naročito za vladanja carice Marije Terezije. Ovi krajevi su bili pod upravom krajiških ofirica, mahom tuđinaca Nijemaca, koji nisu imali razumjevanja za potrebe i navike naših ljudi, izloženih stalnom ratovanju i pljačkanju sa strane Turaka. Ti tuđinci su pretvorili ove krajeve u »ogromni vojnički zavod«, kako reče Smičiklas u svojoj »Poviesti Hrvatske«, podijelivši ih u pukovnije, bataljune i satnije. Kad je princ Hildburghausen god. 1746. popisivao muške glave u Lici od šesnaeste do šesdesete godine, sastavio je četrdeset i pet hiljada glava, od kojih su samo tri hiljade smatrane nesposobne za vojske. To su za ono vrijeme slabe napučenosti i opustošenosti tih krajeva nečuvene brojke. Narod je bio ekonomski potpuno iscrpljen, a danak u krvi austrijskoj carevini onemogućavao je svako privredno podizanje zemlje i razvijanje trgovine i obrta. U tom vojničkom zavodu nije bilo mjesta nikakvoj privrednoj aktivnosti, a ipak su na taj siromašni narod navaljivani tereti sa sviju strana. Uz to su ga strani oficiri pljačkali i za svoj lični račun. Ali ne samo da su ga pljačkali, nego su ga vrijeđali i ponižavali na svakom koraku, što je naročito izazivalo ove siromašne ali ponosne gorštake. Uz to se taj narod imao da bori ne samo protiv socijalnog ugnjetavanja, nego i protiv pokušaja odnarođivanja sa strane tuđinaca, koji su mu nastojali nametnuti svoj njemački jezik, svoju nošnju, svoje običaje i svoje uređaje. »Krajina kao ogromni vojnički zavod pod upravom tuđinaca prezirućih sve što je sveto ovomu narodu, a poštujući jedino krepčinu mišica, mogla je samo svoj heroični duh razvijati, u kojem je jedno bitno svojstvo uviek manjkalo, nije smielo biti narodne samosviesti. Narodnomu jeziku nije bilo mjesta niti u školi niti u javnom službovanju. U vojničkom zavodu nije mogao u cviet doći obrt niti trgovina. Carskom mondurom izgine dapače stara uresna narodna nošnja, s njom propade kod mnogih porodicah jedino bogatstvo, sastojeće od starine u bogatu odielu i skupocjenu oružju ... Isto zemljište krajiško znatno se preobrazi. Romantične predjele gornje i dolnje krajine urešene starodavnimi gradovi, samostani i crkvami liši vojna uprava malo po malo svih ovih uresa. Gradove i samostane pustiše zubu vremena, da ih satare, mnoge razoriše, da iz njih izvale materijale za svoje oficirske stanove, magazine i tamnice, dapače monumentalni spomenici prođoše za taracanje cesta i za carske zgrade ...« (Smičiklas, Poviest Hrvatska, sv. II., str. 325.).

Jedna od prvih takvih buna bila je buna otočana i brinjana god. 1661. Narod nezadovoljan vojničkom i komorskom

upravom podigao je bunu, pa su otočani posjekli svog okrutnog kapetana Jobsta Josipa Portnera, a brinjani su opet posjekli svog zapovjednika Semenića. Protiv naroda su tada poslani kirasiri i draguni, ali su i oni postradali. Bojeći se provale Turaka, Beč je na koncu pustio narod u miru.

God. 1702. planu t. zv. **lička buna**. Neposredni povod buni bila je nepravedna osuda nekog Marka Šušnjarevića, koga je prijavio porkulab u Pazarištu Miloš Starčević da mu je radio o glavi. Šušnjarević je bez ikakvih dokaza osuđen na deset godina robije na galiji i bio je izručen mletačkim vlastima u Dalmaciji na izvršenje kazne. Naime između austrijske i mletačke vlade postojalo je jedno utanačenje, po kome su austrijske vlasti svoje osuđenike izručivale mletačkim vlastima, s tim da osuđenici izdržavaju kaznu na mletačkim galijama. Austrijske vlasti su se na taj način rješavale brige i troška oko uzdržavanja kažnjenika, a Mlečani su opet dobivali besplatno motornu snagu za svoju mornaricu. Svakako jedinstven način suđjenja i izvršavanja sudske kazne.

Narod je bio strahovito uzbuđen ovom osudom, pa je odlučio da poubija suce. I doista su buntovnici ubili baruna Jakova Rambschissela i grofa Coroninija, i to u nedjelju 6. augusta 1702. Oni su bili pobjegli u crkvu u Ribniku, ali je masa provalila u crkvu i tamo ih poubijala. Coroninija su isjekli na samom oltaru. Zatim su ih svukli i izbacili pred crkvu. Pored toga ubili su još nekolicinu onih, koji su sudjelovali u suđenju spomenutom Šušnjareviću. Buna je bila zauzela takve dimenzije, da su austrijske vlasti bile prisiljene, da zamole mletačke vlasti da im povrate Šušnjarevića što su ove doista i učinile. Poslije toga se buna stišala. Pobunjenike su najprije pustili na miru, pa su ih tek u novembru 1704. izveli pred komisiju u Bakar. Radi toga se porodila nova buna u Budaku i Perušiću, ali su pobunjenici svladani i zatvoreni u Kraljevicu. Rodbina njihova na to navali na kraljevski grad, ali postrada.

Godine 1732. bukne t. zv. **bunjevačka buna**. Središte bune bio je Smiljan, iz koga je bio i vođa bune Jure Tomljenović. On je izdao proglas na narod, u kome ga poziva da se digne na obranu svojih prava. Buni su se priključili naročito ljudi iz sela pod Velebitom, t. zv. Bunjevci, po čemu se i zove ova buna bunjevačkom. 18. augusta 1732. udari na njih vojska kod Oštarija i rastjera ih nakon krvavog boja. Kasnije je u Otočcu vođena istraga protiv buntovnika, pa su buntovnici kažnjeni veoma strogo. Jure Tomljenović je konjskim repovima rastrgan na četvero. Nekim buntovnici-

ma su odsječene najprije desne ruke, a onda glave, a nekima samo glave. Svima su porušene kuće.

Narodno nezadovoljstvo nije prestajalo, jer su tereti postajali sve nesnosniji, a postupak oficira sve okrutniji. Zato se 5. augusta 1746. sastane veliki narodni zbor u Jezeranama. Tu su se sabrali narodni predstavnici iz Brinja, Senja i Like. Proglasom pozovu čitavu krajinu, da svaka kuća dade po jednog oružanog momka, a tko bi se tome usprotivio, zaprijetili su mu da će mu zapaliti kuću. Oficire su također prisilili da pristupe u njihovu vojsku. Najprije su se podignuli brinjani, oficire su protjerali, osim onih koji su pristali uza njih, a podoficirima su slomili batine, koje ovi nosili kao znak po novom propisu, da imaju pravo batinati one, koje gospoda osude na batinanje. Protjerali su i regularnu posadu, koja je čuvala brinjski grad. Brinjani su na to krenuli prema Stubici, gdje se već bilo sabralo oko 2000 oboružanih ljudi, koji su se prozvali »božjom vojskom«, a imali su se boriti »za stare pravice«. To je t. zv. brinjsko-lički ustanak.

Karlovački general Scherzer zapovjedi podpukovniku Depociju, da sa dva otočka bataljuna i dvije ličke kumpanije uguši ustanak. Sam ode u Otočac i pozove otud ustaše da se raziđu. Kad ga nitko nije poslušao vrati se ponovno u Karlovac. Depoci također javi, da sa svojim vojnicima ne može ići protiv buntovnika, jer i oni pristaju uz njih. Međutim ustaše su se kasnije počeli sami razilaziti, pogotovo kad im je ponestalo hrane. Koncem augusta izaberu jednu deputaciju, na čelu s majorom Kuhačevićem iz Senja, prijateljem naroda i hrvatskim pjesnikom, koja je otišla u Beč da podnese carici svoje žalbe i molbe. Čim je deputacija stigla u Beč, dade ratno vijeće zatvoriti sve učesnike. Otud ih pošalju u Karlovac, gdje je sudski senat pod predsjedanjem princa Hildburghausena sudio pobunjenicima. Makar se narod primirio, ipak su pobunjenici veoma strogo kažnjeni. Desetorici odsjekoše mačem glavu, trojicu smrviše na kolo, a glave im zatim odsjekoše i nabiše na kolce, sedam časnika i podčasnika osudiše na vječnu robiju, među njima i spomenutog pjesnika Kuhačevića. On je zatvoren najprije u tamnici Špilbergu, a kasnije u Kufsteinu, gdje je pjevao tužne pjesme o sudbini hrvatskoj i svog rodnog grada Senja. Kraj njegove sudbine je nepoznat.

U junu god. 1751. buknula je buna u Lovincu u ličkoj pukovniji. Bunu je međutim ugušio general Petazi sa odredom od 500 otočana. Osam buntovnika je smaknuto, mnogi su osuđeni na robiju i prisilni rad u rovovima, neki na šibanje, a mnogima su opet spaljene kuće, a oni protjerani.

Banovina, t. j. onaj dio današnje Hrvatske, koji se prostire između Kupe i Une, bila je također podesno tlo za bune. Istočni i južni dio toga kraja bio je nastanjen pravoslavnim Srbima, a bio je uređen po vojnički i podijeljen na kapetanije (kostajnička, zrinjska i t. d.), dok je sjeverni i zapadni dio tada pripadao građanskoj Hrvatskoj, a bio je naseljen katoličkim Hrvatima, plemićima, slobodnjacima i kmetovima, u glavnom podanicima zagrebačkog biskupa (Topusko, Pokupsko i Hrastovica), zagrebačkog kaptola i njegova prepošta (Gore, Gradac i krajevi na jugu Siska). U Banovini je buknula buna na dan Sv. Ivana Krstitelja, 24. juna god. 1730., i to najprije među krajišnicima. Ovi su je opet nastojali proširiti i među susjedne kmetove, što im je i uspjelo, tako da je čitava Banovina od Kupe do Petrove gore bila za kratko vrijeme u plamenu. Povod buni bio je regulamenat od 15. aprila 1728., koji su oficiri drukčije tumačili nego prosti vojnici. Ovi su naime smatrali, da su im tim regulamentom dane neke povlastice, što su im oficiri osporavali. Krajišnici su se radi toga stali buniti, pa su uzbunili i susjedne kmetove, biskupove podanike, obećavajući im potpunu slobodu i oslobođenje od svih tereta i dužnosti prema njihovoj zemaljskoj gospodi. Kmetovi su se pridružili buni, tako da su u njoj učestvovali i pravoslavni krajišnici i katolički kmetovi. Na čelu bune sa strane krajišnika bili su neki pop, zatim Šimun Grubešić, Cvijo Srbljanin i neki Rodić, sve krajišnici iz okolice Kostajnice. Njima su se pridružili i katolički biskupovi kmetovi pod vodstvom nekog Matije Milakovića, čovjeka pismena, koji je svojevremeno služio kao haramija. Među biskupovim podanicima još su se isticali lugar Đuro Dijanešević, Toma Zajec, Martin Galian, Marko Marković i neki Šešerin. Buna je potrajala nekoliko mjeseci, pa su posjedi zagrebačkog biskupa i kaptola veoma stradali. Tad se biskup obratio vojnim vlastima za pomoć. Banski namjesnik grof Ivan Drašković i generali su doista poslali odmah tri vojske, kako bi se ustanak što prije skršio. U svemu je na ustaše podignuto oko deset hiljada vojnika, što dokazuje kako je ta buna bila ozbiljna. Kad su buntovnici vidjeli kolika sila na njih kreće, neki su odmah položili oružje, dok su onima koji su se oprli, kuće bile zapaljene, a imanje opljačkano sa strane vojnika. Šest sela je do temelja uništeno (Mošćenica, pravoslavni Budrovec, Pavlovec, Žuti potok, Glina i katolički Budrovec). U biskupskom gradu Pokupskom održan je sud, koji je od biskupovih podanika petoricu osudio na smrt, a više njih na dugogodišnju robiju. Od prepoštovih podanika na smrt je

osuđen spomenuti Matija Milaković, sekretar buntovnika, dok je Tomo Zajec na stratištu ožigosan i sa čitavom porodicom na sve vijekove prognat s imanja. Ista sudbina je stigla i krajišnike, kojima su sudile vojne vlasti.

Dvadeset godina kasnije izbije u Banovini nova buna pravoslavnih krajišnika, pod vodstvom svrgnutog kneza Teodora Kiuga. Tada je za krajišnike bila uvedena nova vojnička mondura, koju carski erar nije poklanjao svojim vojnicima krajišnicima, nego su je oni morali platiti. Na njih je bio razrezan namet, koji je nemilice bio utjerivan, i to za vrlo kratko vrijeme, tako da su mnogi morali svoje blago i imanje prodavati u bescijenje, da bi taj namet podmirili. To je strahovito razdražilo krajišnike i oni su poslali deputaciju u Beč, da se prituže kraljici, ali su izaslanike tamo okovali i povratili u Zagreb. To je još više razbjesnilo krajišnike, i oni se u junu 1751. dignu na ustanak pod vodstvom spomenutog Teodora Kiuga. Najprije su protjerani oficiri, a zatim su se krajišnici sabrali na polju kod Komogovine među Glinom i Kostajnicom. Vijećali su 8 dana a zatim su se razišli uz zakletvu, da će se opet sastati čim ih Kiug pozove.

Kraljica na to odredi, da jedno povjerenstvo umiri buntovnike i ispita njihove žalbe. Povjerenstvo je 28. juna stiglo u Hrastovicu i otud pozvalo buntovnike da pošalju svoje izaslanstvo, jamčeći im slobodan prolaz. Nakon pet dana stiglo je šest krajišnika u pratnji Kiugova tajnika popa Filipa Trbuhovića. Oni su izrazili svoju vjernost kraljici, ali su se požalili radi toga što su njihovi izaslanici u Beču uhapšeni i okovani, zatim su se požalili da oficiri s njima postupaju nasilno, da ih bičuju, otimaju im blago, udaraju namete, a nije pravo da povrh krvnoga poreza plaćaju još i novčane namete. Zatim su izjavili da nisu u stanju platiti namet za novu monduru, jer su posve osiromašili, pošto sve muškarce uzimaju u vojsku, tako da nema tko zemlju obrađivati. Na najboljim zemljištima, koja su oni svojom krvlju otkupili, moraju graditi oficirske kuće, a najbolje vrtove, livade i polja besplatno ustupati oficirima. Osim toga su se tužili, da strani oficiri dobivaju dvostruko veću plaću od domaćih, da ih oni vrijeđaju i preziru njihovu vjeru i njihove popove, te da ne poštuju njihove povlastice.

Na to je kanonik Patačić, koji je bio član povjerenstva za ispitivanje buntovnika, stao da im medenim riječima objašnjava blagodati, koje oni uživaju, pa se unatoč toga bune. Našto mu je jedan krajišnik Zrinjanin odbrusio: »Ti si pop, pak imaš mnogo riječi, nu prošla su vremena, da nas pustom riječi hraniš«.

Banski namjesnik je nakon toga naložio krajišnicima, da se zbor u Komogovini raziđe, da se oni pokore svojim oficirima i da izruče Kiuga, koga su ovi dobro čuvali. Krajišnici na to nisu htjeli pristati. Sad kraljica pošalje protiv buntovnika generala Keuchela sa nekih pet hiljada vojnika iz varaždinskog i karlovačkog generalata. Keuchel dođe s vojskom u Četrtkovec, pozove ponovno krajišnike da se umire, obećavši im da će njihove žalbe podnijeti kraljici. Krajišnici su se doista primirili i vratili svojm kućama. Šestoricu kolovođa dao je general smaknuti. Glavni kolovođa Teodor Kiug i njegov tajnik pop Filip Trbuhović bili su se sakrili, ali ih je na izdajan način izručio kapetan Mikašinović, Kiugov ujak. Ovaj ih je naime bio pozvao sebi na dogovor, pa ih je usput dao uhvatiti od straže, koja je bila postavljena u zasjedu Kiug ipak nije bio smaknut, jer se na sudu branio, da bi krajišnici bili poubijali sve ofivire, spalili Kostajnicu i pobjegli u Tursku, da ih on nije od toga odvratio. Valjda mu je uspjelo to i dokazati, jer smaknut nije bio, a daljnja mu je sudbina ostala nepoznata. Tako se svršila i druga buna banovinskih krajišnika.

Za nasljednih ratova Marije Terezije dolazi do nekoliko buna krajišnika i krajiških vojnika, jer je narod u pograničnim krajevima pored silnih žrtava u krvi morao da snosi i velike namete. Uz to su neprekidna ratovanja na stranim bojištima iziskivala sve veće kontingente vojnika, koje je krajina morala davati, tako da je pomanjkanje radne snage dovodilo do potpunog osiromašenja ovih krajeva. Pučanstvo se osim toga žalilo, »što viši častnici tjeraju u rat i u vojsku samo siromahe, a bogati ostaju kod kuće, jer mogu mititi svoje poglavare« (Kukuljević, Hrvati za nasljednoga rata, Rad 38, str. 102.). Zato kad je zapovjedajući general Kevenhüller u septembru 1741. zatražio od osječkog generala Guadagnija da otpremi u Bavarsku još 2000 pješaška i nekoliko stotina konjanika, podigne se buna u Slavoniji, te krajišnici i stanovnici oko Požege poubijaju neke oficire, koji su ih tjerali u vojsku.

Ali nisu se bunili samo stanovnici krajine, nego i krajiški vojnici, koji su ratovali u Italiji, pošto su ih držali na ratištu više nego što su bili dužni ostati. Početkom godine 1743. krenuše oni zato svojim kućama, pod vodstvom kapetana Tome Bublića. Kad su kasnije ispitivani zašto su se povratili izjavili su oni, da se njihova godina službovanja navršila, zatim da su im oficiri sustezali plaću i udarali kojekakve namete, te na koncu da su im naturivali za oficire Madžare, koji neznaju hrvatski jezik. Protiv njih je povedena

stroga istraga, koja je trajala šest mjeseci. Devet vojnika osuđeno je na smrt, pa su pogubljeni na trgu Manduševcu u Zagrebu. Mnogi su pak osuđeni na šibanje i na druge kazne.

Za vrijemu tih ratova ponovno izbije jedna velika buna u Slavoniji početkom god. 1743. Iz krajeva oko Virovitice, Požege, Pakraca, Pleternice, Podgorja, Crneka, Sirca i Subocke ustalo je preko 4000 oboružanih seljaka protiv svojoj vlasteli i protiv komorskoj upravi. Na čelu buntovnika stajali su Mato Lučić, Ilija Romić i Ilija Paleganović. Oni su najprije poslali deputaciju u Beč, koja je predala dvorskoj kancelariji molbu, da ih riješi prevelikih poreza i tereta, pa da ih pripoji varaždinskoj krajini, u kojoj se porez ne plaća. U deputaciji su bili Milanković, Matijašević, Banić, Peica, Sabolović i Popratić. Oni su se povratili iz Beča ne obavivši ništa, ali su na povratku pozvali narod da ne plaća porez, što je ovaj dakako i prihvatio. Buntovnici se skupe 2. januara 1743. na veliki zbor u Subockoj, kamo su došli i seljaci iz cerničkog vlastelinstva. Tu se zaključi, da se ne plaća porez i da se protjeruju komorski činovnici. Na to ratno vijeće u Beču u sporazumu s banom odluči, da se za utišanje bune u Slavoniji pošalje 1000 krajiških vojnika. Ovima se pridruži još jedna satnija Marulijeve pukovnije, 50 Klementinaca, 500 dunavskih i potiskih krajišnika, te barun Trenk sa stotinu svojih pandura. Ustaše su pozvali u pomoć ivaničke, križevačke i koprivničke krajišnike. Neki su od ovih doista pristali uz njih, među njima i potpukovnik Sekula i više pravoslavnih popova, makar je pakrački vladika izdao proglas, kojim odvraća krajišnike od bune.

Kod ustaškog vođe Milankovića u Seranovcu skupilo se oko 1500 ustaša, koji su odlučili da se opru oružjem. Međutim dok su oni još o tom vjećali dođe neki stranac, koji ih uplaši, da silna vojska na njih kreće, pa da je najbolje da se raziđu. Dakle isti slučaj provokacije, kao i onaj u Planini u Štajerskoj, kad se na glas o dolasku Turaka razbjegla pobunjenička vojska Pavla Šterca. Sad je protiv buntovnika povedena istraga. 22. marta 1743. javlja markez Gvadanji banu, da su ustaški vođe Mato Lucić, Ilija Romić i Ilija Paleganović kažnjeni smrću, a 33 buntovnika da su osuđena na galiju. Dok se to događalo kod kuće, dotle je jedna deputacija na čelu sa spomenutim Milankovićem otišla bila ponovno u Beč, ali tamo opet nisu ništa postigli. Čim su krenuli iz Beča zamoli ratno vijeće hrvatskog bana, da ih pohvata, što ovaj i učini. Milanković bijaše pogubljen

zajedno sa svojim drugovima Matijaševićem, Banićem, Sabolovićem i Paprotićem. Njihove odsječene glave istaknuše na kolcima na pakračke zidine. Neke kazniše na robiju, a preko dvije hiljade ustaša svrstaše u vojnike i poslaše na frontu u Bavarsku i Češku.

Međutim najveća buna u to doba, i ujedno jedna od najvećih buna poslije Gupčeve, bila je buna god. 1755., u kojoj su sudjelovali krajišnici varaždinskog generalata i kmetovi krajeva koji su graničili s tim generalatom. U toj buni su učestvovali i katolici i pravoslavni, obični krajišnici i kmetovi zajedno s nekim oficirima. Buna je bila vrlo ozbiljna i vrlo krvava. Opširno ju je prikazao kanonik Ljudevit Ivančan u svojoj monografiji »Buna varaždinskog generalata i pograničnih kmetova godine 1755.«. Mi ćemo se ovdje ograničiti samo na registriranje nekih važnijih momenata.

Buna je u vezi s t. zv. konskripcijom ili popisom zemljišta, naroda i njegova imetka, koji je obavljen god. 1754. Narod je osjećao, da s tim popisom neće biti dobro, jer će poslije njega doći novi tereti. A stari su i onako bili teški. Jedan od tih starih tereta bio je t. zv. vrapčji porez, koji je uveden god. 1572. Naime seljaci su morali osim poreza u novcu, da donesu po svakom dimnjaku 300 vrapčijih glava, kako bi se istrijebili vrapci, jer čine štetu usjevima. Ta odredba je izazvala nezadovoljstvo naroda, jer je bila smiješna i ponižujuća za narod, pa je na račun nje pravljeno mnogo šala. Seljaci su doista u početku počeli donositi smrdljive vrapčje glave, ali su ih ubirači poreza poslije otjerali, veleći da oni nisu župnici vrabaca, pa da ih zakapaju. Mjesto toga oni su počeli zahtjevati od svake vrapčje glave po jedan novčić, što je taj porez naročito omrazilo, pa je on i bio jedan od uzroka bune.

Drugi uzrok je bio spomenuti popis, koji je obavljen dosta pristrano, tako da je izazvao sveopće nezadovoljstvo, jer su na osnovu njega uvedeni novi porezi i nameti. Treći uzrok bile su pripreme za svečani doček Marije Terezije, koja je najavila svoj dolazak u hrvatske krajeve. Gospoda su se takmičila tko će ju što svečanije dočekati, naravski sve na račun svojih kmetova. Taj dolazak je prouzročio ogromne troškove, koje je morao namiriti seljak. On je morao besplatno raditi i davati još uz to namet. Svi kmetovi, slobodnjaci i predijalci imali su osim toga da se sakupe, na zato određenim mjestima i putevima pa da viču: Živila carica Marija Terezija i car Franjo! Da bi doček ispao još sjajnije naručena je za krajišnike nova mondura, koju su ovi morali unaprijed platiti. Zato je na

krajišnike bio raspisan namet od 120.000 forinti. To je bio najbliži povod buni.

Buna je planula 20. januara 1755. po cijelom generalatu. Toga dana sabralo se u Rovištu oko 5000 krajišnika, a za nekoliko dana sabralo se u Severinu do 20.000 krajišnika na čelu s kapetanom Petrom Ljubojevićem. Neke oficire i popove poubijaše, a neki su opet oficiri uspjeli da pobjegnu. Na zahtjev kapetana Ljubojevića bio je general Guicciardi iz Koprivnice prisiljen da pusti iz zatvora sve zatočenike, među njima i kapetana Martinovića, katolika, koji je preko godinu dana čamio u zatvoru, jer je krajišnicima pisao pritužbe dvoru. Njega je Ljubojević imenovao sad svojim sekretarom. Krajišnici su ostali u Severinu na okupu sve do prvih dana februara, i tamo su si dali čitati i tumačiti svoje povlastice, te su vijećali o tegobama, koje je posebno izaslanstvo imalo podnijeti carici. Kroz to vrijeme vladao je paničan strah u redovima gospode, koja su se prepala opće bune. Biskup Tausi javlja tom prilikom banu, da su krajišnici ubili oficire, monduru rasjekli i spalili, »da je prestao sav strah pred bogom i ljudmi; župnici su pobjegli sa župa, a krajišnici se groze banu, biskupu i kraljici« (Ivančan str. 16.). Zato je kraljica na predlog ratnog vijeća odredila da se u Optuju koncentrira njemačka vojska, ali je u generalat nije bila poslala. Buntovnici su međutim izrazili kraljici vjernost i poslali deputaciju u Beč, koja je imala da podnese njihove žalbe i molbe. Oni su se privremeno bili i razišli, čekajući na rezultate iz Beča, ali spremni da se svaki čas sastanu.

Međutim dok se taj ustanak krajišnika još nije bio pravo ni smirio, pobune se pod vodstvom Mihajla Kušića kmetovi u susjednim krajevima, koji su bili pod banskom vlasti, i to uglavnom kmetovi ispod Kalničke gore. Kao razlog buni izjavili su seljaci: » . . . da se njim velike krivice delaju, što njihove pravice raztrgavaju, što svako leto skoro sve povekšavaju, vrabčeve glave, kaj od starine nije bilo, moraju vu orsag davati, zvan toga, da su letos znova popisani i da polag novoga popisanja morali bi plaćati i od zemlje od koje tlaku delaju i od vola i od krave, konja, trsja, žene, dece, od svoje glave z jednum rečjum od vsega, kaj siromak člověk ima i zato da njim ni moguće tolikih trhov orsažkih i gospodskih podnašati, sbog toga da su se oni kak i križevačka krajina suprotstavili, —a da nigda već gospodskih kudelj preli ne budu, nego da rajše hote svi do noge poginuti« (Ivančan, str. 23.). U Kalniku je vođa buntovnika Kušić govorio saobranom narodu: »Nebojte se ma detca, budete vsi pod krajinu, i tlaku već

nebuste delali, ove kopunare (t. j. gospodu) treba sve požgati i popaliti ...« Zatim ih opominje da budu složni, jer »ako se vezda nebudu verno držali, jaj jošće i onomu detetu, koje je v materine utrobe, — sbog punte ove trpeti moral bude« (Ivančan, str. 26.). Osnova seljačkih buntovnika bila je »na Varaždinu, od Varaždina na Zagorje i odonud vu Zagreb, kojega bi podseli, razmetali, gospodu potukli i onda bi to vse spravili pod krajinu«.

Buna je izbila 24. februara u Ravnu, i to na znak crkvenih zvona. Pored glavnog vođe Kušića isticali su se još seljački vođe Ošić, Heruc, Mikulić, Bencak, Glavinić i drugi. U Ravnu je odmah spaljeno pet plemićkih kurija, a otud su buntovnici pošli u biskupski Gradec, gdje su zapalili župnu crkvu. Druga grupa buntovnika se sastala u Vrbovcu pod vodstvom nekog Radoića i otud je provalila u grad Bisag. R a d o i ć s e n a v o d n o p r o g l a s i o k r a l j e m i i z v j e s i o n a g r a d c r v e n u z a s t a v u (Ivančan, str. 30.). Uopće je bio veoma radikalan. Treća grupa pod vodstvom nekog Keleka je orobila i spalila Keglevićevu Lovrečinu, Pogančec, tri kurije u Preseki, isusovačko dobro Tkalec i još neka druga plemićka imanja. Četvrta grupa se sastala u okolici Kalnika pod vodstvom Štefića Stanka, kmeta grofice Drašković. U k u p n o s u s e l j a c i t a d a s p a l i l i i o p l j a č k i l i 32 k u r i j e, ali su ubili samo jednog špana. Tada je naime bila zima, pa su vlastela boravili u gradovima, inače bi mnogi od njih nesumnjivo zaglavili.

»U Zagrebu nastade silna strava, kao da se gradu približuje 100.000 Turaka, pošto su se glasovi pronosili, da buntovni seljaci kane doći u grad, da ubiju konskriptore, a prietili su biskupu i svoj gospodi. Zagreb se je počeo utvrđivati i spremati na obranu ... Škole su u Zagrebu raspuštene. Isusovci pobjegoše sa svojim arkivom i novcem pod vodstvom rektora Ivana Galliuffa u Štajersku ...« (Ivančan, str. 33.). Po svim gradovima bilo je pozvano građanstvo da čuva stražu. »Na Zagreb imalo se najbolje paziti, jer je seljačka vojska dizala viku upravo nanj, da »odavle izlaze sve nevolje, koje taru siromašni puk«. Sam biskup morade se dobro utvrditi u svojem gradu, da nepadne u ruke uzrujanoga puka« (Smičiklas, II, 335.)

Međutim seljačka vojska nije operirala jedinstveno, nego se svaka grupa borila zasebno pod svojim vođama. Toj neorganiziranoj seljačkoj vojsci pošalje plemstvo u susret dvije vojske, jednu pod grofom Ivanom Draškovićem iz Varaždina, a drugu pod podbanom Ivanom Rauchom iz Zagreba. Seljačka vojska bila je brzo razjurena i poslije toga nastane strahovito divljanje sa strane gospode. Evo što o tom piše Smičiklas: »Iza toga nastanu sramote,

kakovih nije bilo niti za Gubčevih vremena. Podban Rauch dade narod klati bez razlike dobe, spola i krivine, i bez suda ikakva. Majke utapahu se sa djecom u Savi, da krvniku u ruke nedođu. Med narod razglasi krvoždni čovjek, da će onim oprostiti život, koji bi se dali za krvnike. Četvoricu nađoše, koji da spase sebi život, jadnu braću vješahu gadnim nesmiljenim načinom. Razmrcvarena tjelesa seljačka pokrivahu staze i puteve. Bojati se je bilo, da će nestati naroda kada na garištu seljačkih kolibica vriskaše samo jošte nješto djece, savijajuće se oko krila majka svojih. Blaga svake vrsti goniše podanici Rauchovi i Rafajevi iz sela seljačkih prema Zagrebu na stotine hiljade komada, kao da je bio gdje god sajam iza kakva izumrloga naroda« (Poviest Hrvata, II., str. 335—336). Ali nisu pljačkali narod samo svjetovnjaci, nego i sam zagrebački biskup Tausi. Za njega kaže kanonik Ivančan u svojoj spomenutoj monografiji: »Biskup je tako oplijenio svoje podanike u Gradcu, da je dvaputa više dobio, nego li su mu za bune kvara učinili« (str. 53.). U Zagreb i Varaždin dovedeno je mnoštvo zarobljenih seljaka, gdje su stavljeni na muke, batinati, osuđivani na smrt i na dugogodišnju robiju. Međutim istražnih spisa ni o ovom procesu nije bilo moguće dosad pronaći, kaže Ivančan. »Možda ih je sam ban dao uništiti, jer je cieli taj događaj i njega kompromitirao«.

Što se tiče krajišnika, ni oni nisu bolje prošli. Njihove žalbe i molbe su odbačene, a njih 101 su osuđeni (61 katolik, 37 pravoslavnih i 3 nepoznate vjere). Među osuđenicima bila su dva kapetana, dva nadporučnika i dva poručnika. 17 ih je osuđeno na smrt, 18 na doživotnu tamnicu, ostali na višegodišnju robiju. Mnoštvo drugih bilo je osuđeno na batinanje. Interesantno je, da je u ovoj buni na strani seljaka sudjelovao i jedan plemić, neki Stjepan Domjanić. On je osuđen na doživotnu robiju, a imanje mu je konfiscirano.

Tako se završi i ova velika seljačka buna. Narod će se i poslije buniti, sve do ukinuća kmetstva 1848., ali to su bile lokalne bune od manjeg značenja. Sve te bune, iako su redovno loše svršavale po seljake, ipak su indirektno pomagale da se njihov položaj postepeno popravljao. Pod revolucionarnim pritiskom seljaštva ukinuto je konačno i kmetstvo 1848. Uopće se može reći — sve što je postiglo, seljaštvo je postiglo konstantnim podržavanjem buntovnog raspoloženja. Gospoda su davala samo onda, kad su na to bila prisiljena, ili, kako reče Predavec: »Narod si je morao komadić za komadićkom prava osvajati i upravo otimati iz ruku feudalne gospode«. A zar samo feudalne? ...

Literatura

Beer Max: Opća historija socijalizma i socijalnih borba. Hrvatski prevod u izdanju »Književnika«, Zagreb 1933.

Bogović Mirko: Matija Gubec. kralj seljački. Tragedija u pet čina. Naklada Matice Hrvatske, Zagreb 1893.

Desnica Boško: Lička buna 1702. god. po dokumentima mletačkog arhiva u Zadru. Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, sv. 38. Zagreb 1924.

Engels Friedrich: Njemački seljački rat. Hrvatski prevod u izdanju »Naučne biblioteke«, Zagreb 1933.

Dr. Fancev Franjo: Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga XII. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1933.

Gergelj Šandor: Historija Dožine seljačke bune. Hrvatski prevod u izdanju »Biblioteke problema sadašnjice« sv. 1. Zagreb 1934.

Prof. Grgec Petar: Matija Gubec, borac i mučenik za prava hrvatskih seljaka. Izdanje MOSK, Zagreb 1936.

Dr. Gruden Josip: Zgodovina slovenskega naroda. Izdala Družba sv. Mohorja, Celovec 1912.

Hartinger Josip: Hrvatsko-slovenska seljačka buna godine 1573. Znanstvena rasprava, odobrena od mudroslovnog fakulteta kr. sveučilišta u Zagrebu. Osijek 1911.

Herceg Rudolf: Nemojmo zaboraviti: Hrvatska politika mora biti seljačka, Zagreb 1928.

Dr. Horvat Rudolf: Povijest Hrvatske, knjiga I. Tiskara »Merkur« d. d. Zagreb 1924.

Dr. Horvat Rudolf: Seljačka buna godine 1573. Preštampano iz ilustrovanog lista »Nada«, Sarajevo 1897.

Ivančan Ljudevit: Buna varaždinskog generalata i pograničnih kmetova godine 1755. Vjesnik kr. hrv. - slav. - dalm. zemaljskog arkiva. God. IV. sv. 3 i 4. i god. V. sv. 2. Zagreb 1903.

Dr. Ivić Aleksa: Nešto o Franji Tahiju. Prilog povijesti seljačke bune g. 1573. »Savremenik« br. 11. Zagreb 1908.

Prof. Japunčić Milan: Kratka povijest Like i Krbave. Tisak i naklada Ivo Kolačević, Gospić 1936.

Jelačić Aleksije: Seljački pokret u Hrvatskoj i Slavoniji godine 1848.-49. i ukidanje kmetske zavisnosti seljaka. Tisak »Tipografije« d. d. Zagreb 1925.

Jiroušek Antun: Velika seljačka buna godine 1573. »Seljačka prosvjeta«, dvobroj 3.—4. Zagreb 1926.

Kempf Julije: Požega, zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije. Požega 1910.

Prof. Klaić Vjekoslav: Povjest Hrvata, sv. I. -- XI., Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Stj. Kugli), Zagreb 1899.—1911.

Prof. Klaić Vjekoslav: Crtice iz hrvatske prošlosti. Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1928.

Kropotkin Petar: Francuska revolucija. Hrvatski prevod u izdanju »Književnika« Zagreb 1936.

Kukuljević Sakcinski Ivan: Događaji Medvedgrada. Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knjiga III. Zagreb 1854.

Kukuljević Sakcinski Ivan: Hrvati za nasljednoga rata. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 38. Zagreb 1877.

Kukuljević Sakcinski Ivan: Povjestne pjesme, Zagreb 1874.

Kukuljević Sakcinski Ivan: Susedgrad. Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj, sv. I. Zagreb 1869.

Lopašić Radoslav: Hrvatski urbari, sv. I. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb 1894.

Dr. Ninčić Momčilo: Istorija agrarno-pravnih odnosa srpskih težaka pod Turcima, I. deo. Izdanje knjižare Gece Kona, Beograd 1920.

Dr. Novak Grga: Hvar, Beograd 1924.

Dr. Novak Grga: Pučki prevrat na Hvaru, Split 1920.

Pisanicki G.: Matija Gubec, vođa seljačke bune 1573. »Stožer«, dvobroj 4.—5., Beograd 1934.

Pokrovski Mihail: Povijest Rusije. Hrvatski prevod u izdanju »Književnika«, Zagreb 1935.

Predavec Josip: Selo i seljaci. Izdanje »Socijalne biblioteke«, Zagreb 1934.

Pribićević Adam: Seljak. Vlastito izdanje, Zagreb 1936.

Dr. Rački Franjo: Građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573. »Starine«, knjiga VII. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1875.

Dr. Rački Franjo: Dopunjak građa za poviest hrvatsko-slovenske seljačke bune god. 1573. i nekoliko isprava o hrv. poturici Franji Filipoviću. »Starine«, knjiga VIII. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1876.

Rühle Otto: Die Revolutionen Europas, Bd. I.-III. Verlag Kaden & Komp. Dresden 1927.

Stuparić Mijo: Matija Gubec. Pjesma o seljačkoj buni god. 1573. Naklada Radićeve Slavenske knjižare, Zagreb 1923.

Smičiklas Tade: Poviest Hrvatska, sv. I.—II. Naklada Matice Hrvatske, Zagreb 1882.

Šenoa August: Seljačka buna. Izdanje Matice Hrvatske, Zagreb 1931. i izdanje »Binoza«, Zagreb 1933.

Šišić Ferdo: Pregled povijesti hrvatskoga naroda. Prva knjiga. Tisak i naklada Stj. Kugli, Zagreb 1920.

Šišić Ferdo: Seljačka buna od 1573. Prigodom 350 obljetnice. »Jugoslavenska Njiva«, brojevi 3.—6. Zagreb 1923.

Tkalčić Ivan: Odpor i buna radi desetine u biskupiji zagrebačkoj u XIV. vieku. Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnost, knj. 49. Zagreb 1879.

»Vienac«, Zagreb, god. 1874. i 1875.

Sadržaj

Napomena uz slike.

Naslovnu stranicu na omotu ove knjige izradio je akademski slikar Oton Postružnik.

Slika na str. 77. predstavlja kameni lik Franje Tahija, koji je uklesan na njegovoj grobnici u župnoj crkvi sv. Trojstva u Donjoj Stubici. Snimio ju je prof. Gjuro Szabo, a mi je prenosimo iz Klaićeve »Povijesti Hrvata«.

Zemljopisna karta na str. 93. prikazuje krajeve u kojima se odigrala velika seljačka buna 1573. Prenosimo je iz časopisa »Seljačka prosvjeta«, dvobroj 3.—4. Zagreb 1926.

Slika na str. 121. prikazuje Matiju Gupca, a uzeli smo je iz 7. broja »Vienca« god. 1874. Opširnije o njoj na str. 119. i 120. ove knjige.

Ispravi:

Na str. 94. odozgo 10. redak tiskarskom pogreškom je označeno rodno mjesto Ilije Gregorića kao Ribnjak, a treba da bude R i b n i k.

